

Bogdan Tatavura

CORPORATISMUL

Sistemul economic din Italia
fascistă

- 2014 -

Cuprins

Introducere	1
Capitolul 1. Modele corporatiste în antichitate și Evul Mediu.....	10
Capitolul 2. Rerum Novarum, doctrina economică a Bisericii Catolice	15
Capitolul 3. Formarea ideologiei fasciste.....	25
Capitolul 4. Primii pași către statul corporatist.....	35
Capitolul 5. Instituirea statului corporatist.....	57
Capitolul 6. Corporatismul și Marea Depresiune.....	101
Capitolul 7. Economia în timpul războiului.....	121
Capitolul 8. Moștenirea economică a fascismului.....	125
Concluzii finale.....	163
Bibliografie	172
Note de subsol:.....	178

Introducere

Corporatismul reprezintă sistemul economic, social și politic care încearcă înlocuirea sistemului pieței libere cu organizațiile profesionale din care fac parte atât sindicatele muncitorești cât și asociațiile patronale, precum și înlocuirea sistemului democratic parlamentar cu o uniune națională a corporațiilor.

Acest sistem economic a fost rezultatul unui curent de gândire apărut după Primul Război Mondial, ce propunea o „cale de mijloc” între vechiul sistem liberal și afirmarea comunismului.

Civilizația europeană contemporană a fost zguduită de o serie de crize politice și economice care au avut ca efect schimbarea sistemelor economice. În Europa, secolul XX a debutat cu un sistem politic democratic și cu un sistem economic liberal de tip laissez-faire. J.M. Keynes afirma în Consecințele economice ale păcii:

„Locuitorii Londrei pot comanda prin telefon, în timp ce își beau ceaiul de dimineață, produse variate de pe întregul Pământ și așteaptă o livrare rezonabilă în fața ușii. Militarismul, imperialismul rasial și rivalitățile culturale erau puțin mai mult decât glume din ziarul zilnic. Ce episod extraordinar în progresul economic al

umanității a fost era care urma să se încheie în august 1914”.

După Primul Război Mondial paradigma economică a început să se modifice radical, locul statului minimal fiind luat de experimentele sociale etatiste. Imperiul Țarist avea să fie înlocuit cu un sistem opus, în care orice inițiativă privată urma să fie înlocuită cu un sistem de planificare economică, iar proprietatea privată trebuia să fie înlocuită cu proprietatea de stat. În aceeași perioadă, în Italia a apărut o mișcare ideologică dezamăgită de ambele sisteme și a propus un sistem mixt în care era recunoscută proprietatea privată, dar nu și inițiativa liberă.

Treptat, spre jumătatea secolului XX, aproape în toate țările europene, statele au început să intervină în economie pentru a încerca corectarea neajunsurilor sistemului capitalist.

Apogeul etatismului a fost după cel de-al doilea război mondial, când estul Europei a intrat sub sfera de influență a U.R.S.S. și a fost forțat să preia modelul comunist, iar în Vest, cele mai multe țări au adoptat o politică intervenționistă. Aparent paradoxal, țările care în perioada interbelică au experimentat modelul „căii de mijloc” au fost țările învinse, Germania și Italia, iar după război au revenit către un sistem

apropiat de modelul liberalismului clasic de la începutul secolului.

Chiar și România a experimentat în perioada 2006-2010 un model economic inspirat de corporatismul din Italia fascistă, când Consiliul Economic și Social s-a substituit parlamentului avînd puterea de a emite norme cu putere de lege care s-au aplicat nu doar părților, ci și agenților economici terți (salariați și angajatori) care nu și-au exprimat dorința de a fi reprezentați.

Analiza sistemului economic corporatist este utilă pentru înțelegerea mecanismului economic implicat în cadrul acestui proces și îndeosebi a consecințelor acestei categorii de politici economice, îndeosebi, în comparație cu celelalte țări care au implementat sisteme diferite.

În această lucrare va fi analizat sistemul economic corporatist din Italia, în secolul XX, fiind evidențiate patru etape.

În prima parte, vor fi arătate originile ideologice catolice și seculare ale corporatismului, precum și sistemul breslelor pe care fasciștii l-au considerat precursorul corporatismului.

Cea de-a doua parte va cuprinde o analiză a implementării sistemului corporatist în Italia interbelică, tranziția de la un regim liberal către statul totalitar. Dorința fasciștilor de a construi o

mare putere militară și economică i-a determinat să încerce organizarea societății și a economiei ca în timpul războiului, prin înregimentarea și subordonarea tuturor organizațiilor private sub coordonarea statului.

Apoi, vor fi evidențiate eșecurile repetate și agravarea situației economice care i-au forțat pe fasciști să intervină și mai mult în economie, astfel încât în ultimii ani au adoptat metode specifice comunismului, prin naționalizarea băncilor și a companiilor industriale aflate în dificultate, dar și capacitatea economiei italiene de a susține participarea la cel de-al doilea război mondial.

În final, vor fi prezentate consecințele renunțării la sistemul corporatist prin analiza „Miracolului economic italian”, dar și a cauzelor moștenite din vremea fascismului, care au dus la finalul acestei perioade de creștere economică spectaculoasă.

Analiza sistemului corporatist italian este utilă pentru înțelegerea originilor sistemului social european de după cel de-al doilea război mondial și a modului în care economia U.E. , în special legislația muncii (negocierile tripartite), au fost influențate de experimentul corporatist din Italia fascistă. Vor fi analizate rezultatele diferitelor măsuri adoptate, atât în comparație cu momentele

anterioare cât și în comparație cu alte țări, în aceeași perioadă.

Evidențierea cauzelor și a rezultatelor acestui sistem poate servi la înțelegerea mai bună a originii, mecanismelor economice și a consecințelor specifice măsurilor corporatiste, cunoscute în prezent sub denumirea de „dialog social”.

Întrucât istoria este o știință descriptivă, redarea cât mai fidelă a realității reprezintă scopul principal al acestei lucrări. Desigur, un rol important îl va avea și cercetarea cauzelor. Sursele relevă și existența unor elemente ideologice care pot altera credibilitatea informațiilor prezentate. Astfel, analiza critică a fiecărui izvor și coroborarea informațiilor cu cele prezentate de alte izvoare reprezintă etape obligatorii.

Pentru analiza cât mai exactă a sistemului economic corporatist am recurs la :

- metode de cercetare specifice științelor istorice, prin identificarea, clasificarea, analiza critică a surselor primare; identificarea, studierea, compararea și analiza critică a surselor secundare. Am identificat și selectat reperele cronologice esențiale pentru fenomenele istorice din zona studiată, am recurs la decriptarea semnificațiilor, originilor și consecințelor

evenimentelor, proceselor și fenomenelor studiate;

- metode specifice științelor economice, prin analiza politicilor economice adoptate și a consecințelor pe care acestea le-au generat în perioadele ulterioare. Am folosit, de asemenea, noțiuni, concepte, teorii economice, care au permis o mai bună explicare a fenomenelor care s-au produs în Italia fascistă;

- metode specifice studiilor sociale, prin identificarea trăsăturilor specifice de ordin etnic, social, religios și mental al grupurilor studiate. În acest sens, am utilizat și interpretat statistici, tipare sociologice, utilizând noțiuni și concepte specifice acestui domeniu;

- metode specifice științelor politice, prin utilizarea teoriilor și perspectivelor teoretice din sfera științelor politice pentru redarea cât mai fidelă a relațiilor politice și instituționale specifice regimului fascist.

Pînă în prezent au fost realizate multe studii și analize ale fascismului, dar majoritatea au vizat sistemul politic, ideologic și militar. Prezenta lucrare își propune să analizeze în special sistemul politico-economic, modul în care a fost organizat statul corporatist.

Cele mai importante teorii și explicații privind modelul de organizare al economiei în regimul

fascist provin de la Howard J. Wiarda profesor în cadrul Departamentului de Afaceri Internaționale din cadrul Universității Georgia, John Pollard profesor emerit de Istorie Modernă europeană la Universitatea Politehnică a Angliei, Martin Blinkhorn profesor emerit de istorie la Universitatea Lancaster.

Howard J. Wiarda în cartea sa *Corporatism and comparative politics* analizează diferitele sisteme corporatiste începând cu perioada medievală, continuând cu sistemul corporatist din Italia și apoi din America Latină, analizând dacă modelul corporatist poate genera dezvoltarea economică din țările analizate și dacă poate fi o punte de legătură între instituțiile tradiționale și instituțiile moderne.

John Pollard descrie în cartea *The Fascist Experience in Italy* apariția, declinul și colapsul regimului fascist. După o examinare a ideologiei fasciste, ia în considerare consecințele experienței regimului fascist din Italia și a moștenirii acestuia în Italia din prezent.

Martin Blinkhorn explică semnificația omului, mișcarea și regimul care a dominat viața italiană între 1922 și sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial în cartea *Mussolini and fascist Italy*. El examinează acele aspecte ale Italiei de după Risorgimento care oferă cadrul pentru înțelegerea

fascismului pe termen lung, convulsiile sociale și politice cauzate de schimbările economice după 1890 și de intervenția Italiei în Primul Război Mondial, creșterea rapidă a mișcărilor fasciste de la obscuritate la putere și instituirea ulterioară a dictaturii lui Mussolini, istoria regimului fascist pînă la colapsul acestuia în al Doilea Război Mondial.

În privița istoriografiei românești, exceptînd lucrări care prezintă fascismul ca sistem politic, precum și rolul militar al regimului fascist în Al Doilea Război Mondial, nu există lucrări care să prezinte detaliat mecanismul economic al primului sistem economic important din secolul XX care a încercat să fie o „cale de mijloc” între liberalismul clasic de tip laissez-faire și sistemul centralizat comunist în care nu exista proprietate privată și inițiativă individuală.

Prin lucrarea de față am urmărit o analiză completă a corporatismului ca sistem economic, în special în perioada interbelică, dar și influențele și raportările la un trecut idealizat, cu accent deosebit pe cauzele ideologice profunde, implicările externe și mai ales consecințele asupra situației actuale.

Statul corporatist a reprezentat calea de mijloc între statul minimal de tip liberal, specific secolului XIX și regimul dictatorial comunist

Corporatismul

care avea să se afirme în secolul XX. Elementele acestui sistem au fost promovate de Biserica Catolică, care a perceput alternativele (sistemul laic al statului minimal de tip liberal și sistemul comunist al statului totalitar) ca amenințări. Inițial, corporatismul a fost perceput ca o întoarcere la raporturile sociale considerate firești care au dominat perioada medievală.

Ideologia corporatismului a derivat în parte din sindicalismul specific începutului secolului XX, cu accentul acestuia pe ideea că uniunea economică reprezintă baza societății și în parte din breslele medievale care încorporau toți producătorii dintr-o anumită zonă geografică.

Capitolul 1. Modele corporatiste în antichitate și Evul Mediu

La sfârșitul Imperiului Roman, organizații asemănătoare breslelor au existat în cele mai multe orașe. Aceste asociații voluntare de meșteșugari, cunoscute sub numele de *collegia*, ocazional au fost reglementate de către stat. Fiind organizate de-a lungul liniilor de comerț, posedau o bază socială puternică, deoarece membrii lor participau în comun la sărbătorile religioase și cinele fraterne. Cele mai multe dintre aceste organizații au dispărut la începutul Evului Mediu, când Imperiul Roman de Apus s-a dezintegrat și viața urbană s-a prăbușit. În Imperiul Roman de Răsărit, unele *collegia* par să fi supraviețuit din antichitate până în Evul Mediu, în special în Constantinopol, unde Leon al IV-lea Înțeleptul a emis legi cu privire la comerț și meserii, la începutul secolului al X-lea, iar sursele dezvăluie o tradiție neîntreruptă de intervenție a statului în sistemul breslelor din cele mai vechi timpuri. Unii savanți suspectează că în Occident, câteva dintre cele mai rezistente *collegia* au supraviețuit în zonele urbane și au evoluat în bresle medievale, dar lipsa de dovezi face ca această ipoteză să fie improbabilă și nedemonstrabilă.[1]

În ciuda diferențelor ideologice radicale, marxiștii, neoclasicii și istoricii școlii economice neoinstituționale au atribuit breslelor responsabilitatea pentru „înapoierea” Italiei în perioada de început a modernității. Ei urmează o traiectorie din care reiese că breslele au favorizat inovația în perioade de expansiune economică (Italia, în Evul Mediu și în Țările de Jos, în timpul Epocii de Aur) și au promovat exclusiunea și conservatorismul tehnologic în momente de depresie și declin în special în Italia, în secolele XVII și XVIII, dacă nu chiar din secolele XV-XVI. [2]

Este cu siguranță incontestabil că excluderea evreilor, femeilor, străinilor și a altor grupuri din breaslă a fost ineficient din punct de vedere economic și s-a dovedit a fi în detrimentul dezvoltării economice în ansamblu. Breslele meșteșugarilor au fost o parte importantă a lumii sociale patriarhale și ierarhice. [3]

Dacă secolul XVIII este văzut ca o perioadă în care aspecte "arhaice" ale structurilor sociale și politice, cum ar fi breslele, au fost perpetuate prin modificarea lor pentru a se potrivi circumstanțelor în schimbare. Astfel, breslele au devenit o parte acceptată a noii societăți, care au ajutat la crearea acesteia. Conducătorii orașelor au pierdut sau renunțat la competența lor de a

reglementa viața comercială a noii societății industriale, dar rolul lor în continuare, ca parte a guvernării civice tradiționale, au conferit legitimitate sistemului economic, deși nu au mai căutat să-l controleze în mod oficial. Aceasta este probabil una dintre cele mai izbitoare caracteristici de istorie economică și socială a orașului, că un regim politic care a fost, în esență, premodern la origine, reglementat central, a ajutat la triumful pieței libere. [4]

Între 1494 și 1538, Italia a devenit terenul de luptă al unui conflict internațional care avea să implice Spania, Franța și ceea ce numim astăzi Germania. Alături de război au venit foametea, epidemiile, distrugerea capitalului și perturbarea comerțului. În a doua jumătate a secolului XVI, economia italiană a cunoscut un reviriment important, dar în această perioadă au fost plantate semințele dificultăților viitoare. Reconstrucția s-a făcut prin restaurarea vechilor structuri, pe linia tradițională. Sistemul breslelor s-a întărit, iar ceea ce au obținut breslele a fost să prevină competiția și inovarea.

Până la sfârșitul secolului XVI cererea a explodat pe piețele internaționale și acest lucru a susținut producătorii eficienți, mai puțin eficienți și pe cei marginali. În spatele acestei fațade, Italia a trecut

aproape imperceptibil dintr-o poziție de conducere într-una marginală.[5]

Acest lucru a fost, în esență, rezultatul a trei circumstanțe:

a. Controlul excesiv de către bresle asupra producătorii italieni i-a obligat să-și continue activitățile folosind metode învechite de producție și de organizare. Breslele au devenit asociații în primul rând îndreptate asupra prevenirii concurenței între asociați și au constituit un obstacol formidabil pentru inovațiile tehnologice și organizaționale.

b. Presiunea impozitării din statele italiene a fost prea mare și greșit proiectată.

c. Costurile forței de muncă în Italia au fost prea mari în raport cu nivelurile salariale din țările concurente. În Italia, din cauza puternicei organizări de breaslă, muncitorii au reușit să obțină creșteri salariale proporțional cu creșterea prețurilor[6] (numărul de muncitori a fost artificial redus prin excluderea altora).

Concluzii:

Regimul fascist a privit într-o manieră idealizată sistemul breslelor. Deși acest sistem specific Evului Mediu avea drept caracteristici specializarea și productivitate crescută ca urmare a diviziunii muncii în comparație cu sistemele de subzistență, rigiditatea în inovare ca urmare a regulilor stricte și costurilor salariale ridicate, consecințe ale barierelor la intrare rezultate din acordarea privilegiilor și implicit a excluderii tacite a celorlalți, a fost inferior sistemului de piață liberă, competiția cu acesta ducând la sfârșitul sistemului breslelor.

Capitolul 2. Rerum Novarum, doctrina economică a Bisericii Catolice

În 1881, Papa Leon al XIII-a a comandat teologilor și gânditorilor sociali să studieze corporatismul și să ofere acestuia o definiție. În 1884, în Freiburg, Comisia a declarat că termenul corporatism desemnează un sistem „de organizare socială care are la bază gruparea oamenilor în funcție de comunitate, de interesele lor naturale și funcțiile sociale, precum și de organele adevărate și corecte ale statului prin care direcționează și coordonează forța de muncă și capitalul în chestiuni de interes comun”. [7]

În urma reuniunii de la Freiburg, corporatismul a crescut în popularitate și a fost formată o „Internațională corporatistă” în 1890, fondată la Berlin, urmată de publicarea Rerum Novarum [8] de către Biserica Catolică, reprezentând prima binecuvântare a sindicatelor declarată de către Biserică și a solicitat ca asociațiile muncitorilor

să fie recunoscute de către politicieni. Multe sindicate corporatiste din Europa au fost susținute de către Biserica Catolică pentru a contesta sindicatele anarhiste, marxiste și alte sindicate radicale, sindicatele corporatiste fiind destul de conservatoare în comparație cu rivalii lor radicali. Ca răspuns la creșterea corporatismului romano-catolic în anii 1890, a apărut corporatismul protestant, în special în Germania, Țările de Jos și Scandinavia. Cu toate acestea, corporatismul protestant a avut mult mai puțin succes în a fi susținut de guverne decât omologul său romano-catolic. [9]

Rerum Novarum și „recunoașterea corporatistă a drepturilor muncitorilor” va duce treptat la instaurarea creștin-democrației, deși Biserica Catolică a continuat să se teamă de democrație, considerînd că facilitează socialismul. [10]

Normele prevăzute în Rerum Novarum descriu un model economic care a fost acceptat ca „A treia cale” și care susținea că egalitatea este o iluzie crudă, iar oamenii sînt mai fericiți cînd sînt plasați într-o ierarhie legitim ghidată de către Biserică. Concurența este spiritual înjositoare, astfel, întreprinderile, muncitorii și statul trebuie să coopereze pentru a stabili nivelurile cotelor, prețurilor și salariilor prin intermediul unor uniuni conectate pe verticala

economiei, numite Corporații (muncitorii și proprietarii capitalului formează un singur trup, corpus). Fiecare corporație fiind guvernată de o asociație, compusă din funcționari guvernamentali și reprezentanți a două sindicate: sindicatul proprietarilor capitalului și sindicatul muncitorilor. Proprietatea privată este mai degrabă o formă de arendă legitimată de supunerea proprietarilor în fața Bisericii și Asociației corporațiilor, care se abțin de la practicarea concurenței. Principiul subsidiarității se aplica autorității de la nivelurile mai înalte pînă la cel mai de jos nivel posibil din întreaga ierarhie. Acest model a ajuns să fie cunoscut sub numele de Corporatism. [11]

Corporatismul a fost doctrina socială romano-catolică din ultimul deceniu al secolului XIX pînă în anii 1960, iar corporatismul secular a fost la fel de drag intelectualilor francezi anticartezieni din aceeași perioadă. Prin urmare, am postula o umbră corporatistă asupra țărilor catolice, ex-coloniilor cu lideri educați în Franța și, probabil, multor țări islamice. Elitele native din coloniile franceze care au fost educate în școlile catolice misionare au studiat apoi în academiile coloniale care replicau curriculum-ul din Franța metropolitană, unde teoria modelului economic corporatist ocupa un loc de cinste.

O parte a modelului corporatist precede enciclica lui Leon al XIII-lea și aparține intelectualilor din secolul XIX dezamăgiți de liberalism și care de asemenea se temeau de socialism: filosofii anti-cartezieni care prezentau într-un mod romantic breslele feudale medievale din Europa. Însă, susținerea explicită a Bisericii a mutat cu siguranță corporatismul din camerele de seminar, în palatele prezidențiale. Predicile susținute de preoții catolici în întreaga Europă au legitimat corporatismul în Italia fascistă, Austria teocratică, Spania falangistă, Estado Novo din Portugalia și Republica de la Vichy în Franța. Variantele iberice s-au răspândit în toată America Latină, iar o mișcare falangistă a prins rădăcini în Libanul catolic. [12]

Astfel, în preambulul enciclicei *Rerum Novarum* din 1891, papa Leon XIII dă vina pe „degenerarea predominant morală” a industriei, științei, precum și pe falsa nivelare socială dintre capitaliști și muncitori pe fondul înrăutățirii inegalității economice. Exploatând schisma seculară dintre socialiști și liberali, Leon XIII susține atât criticile liberale aduse socialismului, cât și criticile socialiste îndreptate împotriva liberalismului. Împotriva socialismului, Leon arată „nefericirea și tulburările din toate ... clasele”, „sclavia intolerabilă și plină de ură

[căreia], cetățenii îi sînt victime” și cum „ar fi deschisă ușa invidiei, invectivelor și discordiei, iar sursele de bogăție se vor fi erodat, deoarece nimeni nu ar avea nici un interes să-și exercite talentul sau să-și utilizeze capitalul și că idealul de egalitate despre care se visează plăcut ar fi în realitate o nivelare în jos pentru toți, pînă la condiția de mizerie și degradare”.

Demolînd astfel cei „doi gemeni malefici”, Leon XIII susține o zdrobitoare reorganizare a economiei, nici liberală, nici socialistă, ci o revitalizare a misticei vîrste de aur medievale a unității catolice. Pius XI, în 1931, în enciclica *Quadragesimo Anno*, la aniversarea a 40 de ani de la *Rerum Novarum*, explică baza istorică a viziunii lui Leon de „reconstrucție și perfecțiune a ordinii sociale”, astfel, „pentru că a fost o ordine socială dată, care, într-adevăr, deși nu perfectă sau ideală în toate privințele, cu toate acestea, a îndeplinit într-o anumită măsură cerințele rațiunii juste, avînd în vedere condițiile și necesitățile vremii. Faptul că a pierit demult, cu siguranță că nu se datorează faptului că nu s-ar fi putut acomoda condițiilor modificate, nevoilor de dezvoltare și unei anumite expansiuni, ci mai degrabă faptului că oamenii, împietriți de prea multă dragoste de sine, au refuzat să deschidă această ordine pentru masele în creștere, așa cum

ar fi trebuit să o facă sau pentru că, înșelați de ademenirile unei false libertăți și a altor erori, au detestat orice autoritate și au încercat să respingă orice formă de control”. [13]

Acea ordine socială a fost Europa medievală, iar Rerum Novarum explică cum *„istoria atestă ce rezultate excelente au fost aduse artificierilor de către bresle”* în perioada medievală și că *„asemenea carteluri ar trebui să fie adaptate cerințelor din prezent ale epocii noastre”*. Evocînd breslele medievale ca modele, Leon solicită asociațiilor, fie numai de muncitori, fie de muncitori și angajatori împreună, să se organizeze cu scopul de a *„ajuta fiecare membru individual pentru o condiție mai bună în privința trupului, sufletului și proprietății sale”*. Pentru a-și ajuta membrii în aceste moduri, breslele medievale aveau intrarea restricționată, ieșirea limitată și fixau atît prețurile, cît și salariile.

Leon demasca eroarea prezumției socialiste: *„clasa este în mod natural ostilă clasei, iar oamenii bogăți și muncitorii sînt destinați prin natura lor să trăiască în conflict reciproc”*, susținînd că *„aceasta idee este atît de irațională și atît de falsă încît punctul de vedere contrar este adevărat”*. Cerînd cooperare în locul conflictului dintre capital și muncă, Leon proclamă *„este rînduit prin natură ca aceste*

două clase să traiască în armonie și acord, astfel încât să se mențină echilibrul corpului politic. Fiecare are nevoie de cealaltă: capitalul nu poate funcționa fără muncă, nici munca fără capital”.[14]

Breslele organizau economia medievală pe verticală, de către industrie și între clase, mai degrabă decât orizontal, de către clase și între industrii, cum au pledat socialiștii, și Rerum Novarum propune o structură similară pentru economiile industriale de la sfârșitul secolului XIX: asociațiile industriale cartelizează vertical fiecare lanț de producție industrială și distribuie câștigurile monopolului angajatorilor și muncitorilor integrați vertical.[15] Leon prezice puține controverse în privința acestei distribuții, pentru că *„va fi ușor pentru creștinii care lucrează să se înțeleagă bine dacă vor forma asociații, dacă își vor alege ghizi înțelepți, și dacă vor urma calea care le va aduce atât de multe avantaje lor înșile și bunăstarea comună care a fost experimentată în trecut, de către părinții lor”.*[16]

În Quadragesimo Anno, Pius reafirmă toate cele de mai sus și continuă să deturneze rolul societăților pe acțiuni în moduri similare susținătorilor moderni ai responsabilității sociale: *„prin ascunderea sub adăpostul unui nume*

comun, sînt experimentate cele mai rele nedreptăți și fraude; și, de asemenea, directorii companiilor, uitînd de încrederea care le-a fost acordată, trădează drepturile persoanelor ale căror economii s-au angajat să le administreze”[17]. Dar Pius are mai multe probleme fundamentale cu economia de piață liberă, scriind că „din această sursă, dintr-o primăvară otrăvită, își au originea și răspîndirea toate erorile învățăturilor economice individualiste”. Într-adevăr, problemele lui sînt cu nucleul valorilor iluministe: „atunci cînd principiile raționalismului au fost implantate și înrădăcinate în mintea multora, s-a dezvoltat rapid o știință economică îndepărtată de legea morală adevărată și, ca rezultat, a fost dat frîu complet liber pasiunilor umane”.[18]

În ciuda paternalismului promovat, Rerum Novarum și operele ulterioare inspirate de acesta, inclusiv Quadragesimo Anno, au reprezentat progrese majore în înțelegerea economiei de către Biserica Catolică. Catholicismul tradițional se opunea comerțului și producției; a fost aristocratic, favorabil averii moștenite (sau averii conferite prin donație regală), dar a fost destul de potrivnic bogăției cîștigate. Acest punct de vedere este ușor de înțeles, întrucît pînă la unificarea Italiei, statele papale au fost domenii

feudale ale papei. Rerum Novarum și Quadragesimo Anno au rupt tradiția medievală a papalității și au netezit calea către enciclica Rei Sollicitudo Socialis [19] a lui Ioan Paul al II-lea, care admite că *„Biserica nu propune sisteme sau programe economice și politice, nici nu arată preferința pentru una sau alta, dacă demnitatea umană este corect respectată și promovată”*, pe fondul unei mai largi acceptări de către Biserica catolică a democrației și a sistemului piețelor libere. Dar deceniile de binecuvântări catolice asupra cartelurilor și intervenției statului în economie și societate au construit instituții și mentalitățile robuste, fapt demonstrat și de declarațiile recente ale Papei Benedict al XVI-lea. [20]

Concluzii:

Biserica Catolică a perceput negativ doctrinele economice moderne, atât liberalismul secular, cât și comunismul reprezentau amenințări directe. În parte, respingerea modelelor economice avea la bază credința că oamenii pot lucra fericiți împreună, având ghizi înțelepți, care să-i coordoneze. Aceste idei au fost apoi preluate de

către cei care doreau instituirea unui regim fascist.

Pe de altă parte, individualismul și competiția specifice liberalismului clasic erau atât de diferite de învățăturile creștine, încât au fost considerate ca principii opuse moralei creștine care au dat frâu liber pasiunilor umane.

Dar ideea fundamental greșită, care își are originea în imaginea Adunării Stărilor din Evul Mediu, dar și într-o eroare a teoriei economice clasice, considera că, în mod natural, societatea umană este structurată în clase. În realitate, clasele sociale sînt rezultatul intervenției statului în organizarea societății.

Capitolul 3. Formarea ideologiei fasciste

În ultimul deceniu al secolului XIX, iredentismul a dobândit o popularitate imensă în discursurile publice din Italia. Viziunea lui Mazzini, a unui stat Italian unificat, bazat pe autodeterminare, a supraviețuit în rîndul diferitelor organizații naționaliste. Pe fondul acestui curent de gîndire, la începutul secolului XX, noii naționaliști vor face pasul către un imperialism agresiv, perceput de ei ca o necesitate de a finaliza procesul de formare a unei mari națiuni. [21]

Încă din 1909, cînd Mussolini părea să fie un socialist internaționalist, se poate observa că avea convingeri naționaliste. L-a venerat pe Mazzini și a citit scrierile naționalistului Alfredo Oriani. Ideologia corporatistă nu este invenția lui Mussolini, ci a reprezentat un puternic curent doctrinar, filozofic și cultural la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX. [22]

Franța naționalismului integral, a fost locul real de naștere al fascismului. În plus, Franța a fost locul de naștere al revizionismului

revoluționar sorelian, a doua componentă a fascismului. Deși originar din Franța, în Italia sindicalismul revoluționar a evoluat într-o forță intelectuală, socială și politică. În vara anului 1914, revizioniștii italieni revoluționari, în alianță cu naționaliștii și futuriștii, au găsit adepți, iar contextul și liderul au transformat într-o forță istorică lunga incubație intelectuală datînd de la începutul secolului.

Rolul lui George Sorel în această mișcare de idei de la începutul secolului a fost semnificativ, desigur, nu datorită contribuției sale la teoria marxistă, ci pentru că el a jucat un rol important în această revoltă culturală, fără de care apariția fascismului ar fi greu de explicat. Cultul său, al violenței ca un generator de moralitate, a contribuit la apariția vorticiștilor, precum și al futuriștilor, sindicaliștilor revoluționari și a naționaliștilor.

Primele semne ale atacului vast asupra marxismului a apărut odată cu publicarea în 1894 al celui de-al treilea volum din *Capitalul*. Atacul a fost inițiat de către economistul austriac Eugen von Böhm-Bawerk, care în 1896 a scris *Despre sfîrșitul sistemului marxist* [23] (*Zum Abschluss des Marxschen Systems*). Imediat tradusă în limba rusă și engleză, lucrarea a reprezentat un mare succes, atît în Europa, cît și în Statele Unite.

De trei ori ministru de finanțe și profesor de economie la Universitatea din Viena, Böhm-Bawerk a fost unul dintre cei mai respectați și influenți economiști din acea perioadă. Critica lui asupra teoriilor marxiste a valorii și plus-valorii, a reprezentat un fel de răspuns oficial dat lui Marx de către economiștii profesioniști. Aclamat în unanimitate de tabăra economiștilor anti-marxiști, lucrarea lui Böhm-Bawerk a inspirat, de asemenea, critica marxismului în cadrul taberei socialiste. Vilfredo Pareto și Benedetto Croce, de exemplu, au acționat în aceeași direcție.[24]

Este interesant de observat cât de aproape a fost critica lui Pareto a marxismului, de cea a lui Sorel. Pareto a lansat un atac general asupra socialismului, economiei marxiste și teoriei plus-valorii. Atacul asupra părții descriptive din Capitalul s-a bazat pe o critică a metodei marxiste și a „sofismelor” sale, dar s-a concentrat în principal pe o critică a teoriei plus-valorii. Pareto, care îl cunoștea pe Böhm-Bawerk și a recunoscut valoarea muncii sale, a realizat o puternică apărare a liberei întreprinderii, fără „a disculpa sau chiar dispensa abuzurile care există în societățile noastre”, abuzuri care au rezultat din intervenția statului în economie. Deoarece orice limitare a libertății economice este greșită,

Pareto a susținut că intervenția statului în economie trebuie să fie strict limitată. Ulterior, a realizat o critică a teoriei materialiste a istoriei și a susținut că „din punct de vedere științific, partea sociologică a operei lui Marx este mult superioară părții economice”.

În aceeași perioadă, Croce a realizat, de asemenea, o critică a teoriei marxiste,

subliniind aceleași elemente ca și Pareto. Din 1896 a criticat punctele slabe

ale teoriei plus-valorii. Sorel a ajuns la aceleași concluzii ca cei doi gânditori italieni, care a avut o mare influență asupra sa și școlii sale. [25]

Sorelieni întotdeauna au păstrat ideea că toate progresele depind exclusiv

de o economie de piață, și că, în consecință, orice interferență în mecanismele economiei liberale sau orice legislație care interferează cu libera circulație a

jocului forțelor sociale sau economice, constituie un pericol de moarte pentru socialism. [26]

„Liberalismul de clasă! Asta este sindicalismul!” a exclamat Arturo Labriola,

fondatorul sorelianismului italian, în 1905. *„Combate privilegiile juridice legale pentru pentru sine și alte clase, și doar din lupta și jocul*

liber al forțelor economice organizate se așteaptă apariția unor noi formațiuni istorice și marile speranțe ale unei umanități pacificată în muncă.”[27]

Avînd în vedere că jocul liber al forțelor economice nu putea să înceapă procesul revoluționar, psihologia a trebuit să compenseze deficitul produs de economie. Miturile și violența au fost elementele cheie ale lui Sorel. Acestea reprezentau valori permanente, precum și mijloace de mobilizare a maselor fiind adaptate la nevoile politicii moderne. [28]

Sorelienii și „liberiștii” (adeptii pieței libere) au fost de acord în totalitate cu privire la principiile cele mai extreme ale liberalismului economic. Termenul „liberism” a fost utilizat în Italia de către toți susținătorii liberalismului economic care s-au opus cu fermitate atît conținutului, cît politicii și filosofiei liberalismului de tip giolittian. Acești oameni au susținut un liberalism economic extrem, dar detestau orice fel de legătură intelectuală asociată cu teoria drepturilor naturale sau cu principiile Revoluției Franceze. Ambele părți au respins orice legislație socială, orice măsuri protecționiste sau orice altceva care ar putea inhiba energiile sau care ar fi putut interfera cu

libera concurență. Aceste elemente ale darwinismului social și nietzscheanism primitiv, erau comune pentru liberalii cei mai radicali și revizionști revoluționari, care excludeau în mod clar orice compromis, fie cu democrația politică sau social-democrația. Acest liberalism, o formă simplificată și adaptată a darwinismului social, presupunea că exprimă legile vieții și reprezintă necesitatea absolută a progresului. Se deosebea categoric de teoria drepturilor naturale și de învățăturile utilitarismului englez.[29]

În opinia lui Sorel, alianța proletariatului cu burghezia reprezenta un model ideal de „*revoluție politică*”, care este fatală pentru proletariat, pentru că factorul care distruge mecanismul democrației este conflictul. Cu toate acestea, Sorel a fost bine conștient de faptul că așa-zisele contradicții de clasă nu au fost niciodată produse automat sau în mod obligatoriu de către capitalism.

Mai mult decât atât, disprețul pentru democrație a fost, fără îndoială, încurajat de temerile pe care cercurile culturale le simțeau pentru mase. Aici, o anumită formă de elitism reflecta teoria elitelor promulgată de către Pareto, Mosca și Michels. Într-adevăr, avangarda vorticistă și futuristă a găsit sprijin în logica noilor teorii ale științelor sociale și preocupările acestora au coincis

perfect cu elitismul sindicaliştilor revoluţionari. Dispreţul acestora din urmă pentru masele inerte şi dezorganizate, pentru democraţie şi cultul minorităţilor, violenţei şi acţiunii directe i-au transformat în aliaţi naturali pe scriitori, pictori, arhitecţi, muzicieni, care au proclamat naşterea unei lumi noi. [30]

Al treilea principiu al revizionismului revoluţionar a fost distrugerea regimului democratic liberal, eliminarea normelor sale intelectuale şi valorilor morale ale acestuia. Deoarece istoria recentă a arătat că democraţia a fost pur şi simplu o mlaştină în care socialismul s-a împotmolit, forţa de muncă trebuia să fie eliberată de poziţia dominantă a partidelor socialiste şi orice legătură între sindicatele lucrătorilor şi instituţiile politice socialiste trebuia să fie ruptă. Pe scurt, trebuia să distrugă sistemul democratic în ansamblul său.

În timpul exilului său în Elveţia, între 1902 şi 1904, Mussolini avea conexiuni bine stabilite cu sindicaliştii revoluţionari. Înainte de 1905, el a colaborat cu Avangardia socialista, a citit Sorel şi Pareto, şi a fost influenţat în mod decisiv de teoreticienii şi liderii revoluţionari ai sindicalismului, cum ar fi Olivetti, Panunzio, Alceste de Ambris şi Filippo Corridoni. Mussolini a devenit curînd unul dintre liderii cei

mai cunoscuți ai socialismului italian. O personalitate carismatică, intelectual și un lider remarcabil, el a crescut rapid în importanță. [31]

Sorel s-a apropiat de naționalismului integral în timpul verii din 1909. Fascismul devine un sistem conceptual prin respingerea materialismului și raționalismului, devine esența unei perspective politice totale, un punct central pentru nominalizarea sprijinului maselor și un instrument de atac împotriva principiile liberalismului, marxismului și democrației. Apariția fascismului a devenit inevitabilă atunci când aceasta a respins complet patrimoniul Iluminismului, fiind însoțită de un pesimism cultural puternic, bine adaptat la tehnologia momentului și având un cult al elitismului și violenței. Rebeliunea culturală nu a fost în sine, fascism, dar subminarea de către aceasta a principiilor modernității formate în secolul al XVIII-lea și puse în practică de Revoluția franceză, au deschis calea fascismului. Și într-adevăr, mai mult decât oricare alt fenomen istoric, apariția fascismului ne forțează să observăm rolul jucat de către numeroșii săi aliați și simpatizanți și potențialul distructiv al respingerii utopiei raționaliste a Iluminismului.

Filozofia fascismului a fost pe deplin elaborată chiar înainte ca mișcarea fascistă să ajungă la

putere. În aceasta se găsesc toate elementele combinate ale naționalismului integral, într-o sinteză dezvoltată pe o perioadă lungă, cu revizuirea antimaterialistă și antiraționalistă a marxismului efectuată de sindicalismul revoluționar francez și italian. În acest sens, acțiunile politice ale lui Mussolini nu reprezintă o formă de pragmatism grosier sau un oportunism vulgar mai mult decât cele ale lui Lenin sau Léon Blum. Într-adevăr, realitățile regimului italian din perioada interbelică a fost o reflectare fidelă a principiilor pe care Mussolini și asociații săi le-au susținut în momentul în care ei au fost primii oameni din secolul XX care au detronat un regim democratic liberal. [32]

Concluzii:

Argumentele economiștilor profesioniști, precum Carl Menger, Eugen vonBohm-Bawerk, Alfred Marshall, Vilfredo Pareto au determinat o reacție intelectuală de revizuire a doctrinei socialiste. Sindicalismul revoluționar susținut de francezul Georges Sorel încerca de asemenea să conclieze conflictul de clasă prin intermediul unei revoluții politice și culturale care să ducă la cooperare și la eliminarea sistemului democratic,

Corporatismul

deși recunoștea că existența contradicțiilor dintre clase nu este inerentă capitalismului.

Un loc important în constituirea ideologiei fasciste a fost ocupat de mituri și violență. Dorința fasciștilor italieni de a schimba din temelii societatea printr-o reacție dură, își are originea în ideologia sindicalismului revoluționar.

Capitolul 4. Primii pași către statul corporatist

4.1 Contextul internațional

Implicațiile financiare ale Primului Război Mondial au fost mult mai serioase decât cele din Al Doilea Război Mondial. Aceasta s-a datorat faptului că metodele de control financiar au fost mai puțin riguroase în primul caz. Ceea ce contează în privința economiei războiului este modul în care cheltuielile au fost finanțate. Aproape peste noapte guvernele au abandonat ortodoxia financiară a secolului XIX, ceea ce însemna abandonarea rigorii standardului aur. Operațiunile monetare au fost principala sursă de finanțare a războiului, mai importante chiar decât impozitarea. De exemplu, Germania și Franța se bazau aproape în totalitate pe împrumuturi. În medie aproximativ 80% din totalul cheltuielilor de război ale țărilor beligerante erau finanțate prin împrumuturi. Deci băncile fie ofereau împrumuturi guvernelor prin crearea de noi bani sau primeau promisiuni de plată de la guvern și apoi creșteau oferta de monedă folosind promisiunile ca rezervă. Datoriile publice au crescut rapid, proporțional cu datoriile pe termen

scurt, masa monetară crescînd considerabil. Pînă la sfîrșitul anului 1918 masa monetară a Germaniei crescuse de nouă ori, deficitul bugetului crescuse de șase ori, iar rata dintre rezervele metalice și bancnote s-a redus de la 57% la 10%. Situația era chiar mai gravă în cazul Imperiului Austro-Ungar, iar Franța și Belgia nu erau mai departe. În general, deteriorarea condițiilor financiare s-a manifestat în forma cea mai acută în țările central-europene, mai puțin acute în țările neutre și moderate în rest. Aceste condiții automat au dat naștere prețurilor inflaționiste și deprecierii valorii monedelor întrucît aproape toate țările au abandonat etalonul aur în timpul războiului. Cele mai multe țări au experimentat dublarea sau triplarea prețurilor, în anumite cazuri chiar mai mult în funcție de gradul de inflație monetară. De exemplu, prețurile cu ridicata din Germania la sfîrșitul ostilităților erau de cinci ori mai mari decît înaintea războiului, în timp ce marca își pierduse 50% din valoarea inițială. Momentul critic a fost în 1920 cînd cîteva țări (SUA, Marea Britanie și Suedia) au impus politici dure de stabilizare monetară care au afectat economiile interne. Majoritatea țărilor europene au continuat procesul inflaționist, consecințele catastrofale cele mai importante fiind în Germania, Austria,

Polonia și Ungaria. Instabilitatea monetară împiedică procesul de refacere economică. Un alt factor care puna în primejdie economia europeană era reprezentat de seria de datorii contractate între guvernele țărilor aliate și de reparațiile impuse țărilor înfrînte care s-au dovedit a fi nu doar o sursă de instabilitate politică și economică.[33]

Probabil pe termen lung mai grave decît distrugerea de pe urma războiului a fost reducerea severă a veniturilor și a producției din timpul războiului și din acest moment poziția Europei în economia mondială a început să intre în declin. Aproape toate țările au experimentat o scădere a veniturilor în ciuda participării pe front și la sfîrșitul ostilităților producția de bunuri era într-o stare deplorabilă.[34]

Pe ansamblu, S.U.A. era principalul beneficiar al războiului ceea ce i-a permis să finanțeze cauza aliată și apoi să devină sursa împrumuturilor europene. De asemenea, multe țări de la periferia economiei mondiale au primit un stimul datorită cererii din timpul războiului mondial pentru alimente și materii prime în timp ce lipsa de bunuri fabricate din Europa a accelerat procesul de dezvoltare industrială în țările de pe alte continente. La sfîrșitul războiului, economia mondială în ansamblu era

sub nivelele din 1913-1914 chiar dacă anumite țări precum S.U.A. și Japonia și-au depășit nivelele de producție de dinainte de război. Dar în termeni de producție și venituri declinul cel mai puternic a fost simțit în Europa. Un calcul simplu arată că dacă nu ar fi fost războiul și s-ar fi păstrat rata creșterii industriale din perioada 1881-1913 (de 3,5% pe an) nivelul de producție din 1929 ar fi putut fi atins încă din 1921. Astfel, se poate spune ca războiul a adus un declin de 8 ani în creșterea producției. [35]

De departe, cea mai scăzută performanță a înregistrat-o Rusia unde producția industrială din 1920 a atins nivelul de 13% din nivelul producției din 1913. Marea Britanie și Italia au reușit în 1920 să revină la producția din 1913, Suedia, Norvegia și Elveția și-au depășit nivelurile anterioare războiului, deoarece Suedia ca țară neutră a beneficiat considerabil de pe urma cererii din timpul războiului ceea ce a determinat o creștere a producției în industria grea și a dat naștere unui număr de inovații și metode de producție noi. [36]

Construcția navală, industria prelucrătoare a oțelului, anumite ramuri ale mecanicii și extracția cărbunelui au crescut considerabil în timpul războiului rezultând un exces de capacitate în 1920. Capacitatea mondială de construcție navală

a crescut atît de mult încît existau suficiente vapoare pentru a nu se mai construi niciunul timp de un deceniu. Dar aceasta nu era o problemă caracteristică doar Europei, multe țări și-au crescut capacitatea industrială ca răspuns al cererii din timpul războiului și inevitabil acestea reprezentau o amenințare pentru producătorii europeni. [37]

Restaurarea stabilității monetare a fost percepută ca o chestiune urgentă după război. Era considerat dezirabil ca fiecare națiune să se întoarcă la standardul aur cît de repede era posibil. Dar procesul de stabilizare a durat mai mult de un deceniu. Nu a existat un plan sistematic prin care să se rezolve această problemă, deși S.U.A. care a avut puține dificultăți prin readoptarea standardului aur în 1919 a servit ca o bază pentru realinierea monedelor din celelalte țări. Fiecare țară a revenit la etalonul aur de îndată ce condițiile păreau să fie potrivite și aceasta depindea de cît de repede țările își rezolvau problemele financiare. [38]

Modul în care stabilizarea a fost realizată și caracteristicile noului standard, au variat considerabil. La o extremă exista o categorie de țări care au reușit să revină la paritatea de dinainte de război (Marea Britanie, Elveția, Olanda, Danemarca, Suedia și Norvegia).

Acțiunile riguroase încă din primele stadii au permis acestor țări să evite problemele inflaționiste din restul Europei. La cealaltă extremă erau 5 țări (Austria, Ungaria, Polonia, Germania și Rusia) care au fost forțate să introducă noi unități monetare deoarece crizele inflaționiste violente le-au devalorizat complet monedele. Celelalte țări s-au stabilizat între aceste două limite sub nivelul de dinainte de război. De exemplu, Franța la 20% din valoarea dolarului, Belgia la 14,3%, Italia la 25%, România la 3,7%, Bulgaria la 3,7%, Iugoslavia la 9,1%, Cehoslovacia la 14,3% și Finlanda la 12,5%. [39]

Standardul aur complet, în care monedele de aur circulau alături de celelalte monede convertibile în aur, a fost abandonat pretutindeni. În schimb, a intrat în vigoare un nou standard care presupunea restricții în convertibilitatea banilor în aur și a exporturilor de aur. Pentru majoritatea țărilor europene stabilizarea putea fi obținută doar când inflația putea fi adusă sub control. Cea mai mare parte a Europei suferea de existența unor forțe inflaționiste care variau ca intensitate la începutul anilor '20. Metodele de finanțare a războiului au început un proces inflaționist, iar cerințele fiscale ale guvernelor de după 1918 au asigurat faptul că acesta va

continua. Cheltuielile guvernamentale erau mari din cauza costurilor militare imense ale creșterii cheltuielilor cu securitatea socială la care se adăugau în Germania și plățile reparatorii care reprezentau jumătate din deficitul bugetar de la începutul anilor '20. Presiunea a apărut într-un moment în care economiile erau reduse iar sistemul de impozitare era inefficient sau inadecvat. În orice caz, o reducere a consumului prin creșterea taxelor era probabil de neacceptat din punct de vedere politic în acel moment. Cea mai ușoară metodă s-a dovedit a fi creșterea cheltuielilor finanțate prin inflație. Această formă de impozitare era relativ simplu de administrat și din acest motiv a atras atenția guvernelor slabe, neexperimentate și dezorganizate. Întregul proces era dependent de un factor: ignoranța populației în privința inflației și a ceea ce implică acest proces, deoarece Europa nu experimentase un proces inflaționist sever de mai bine de un secol. [40]

În câteva cazuri, acesta s-a transformat într-un stadiu de hiperinflație galopantă. Procesul prin care această situație apare este complex și depinde în parte de reacția psihologică a oamenilor. De îndată ce oamenii realizează ceea ce se întâmplă ei încep să se protejeze împotriva inflației și făcând aceasta complică procesul fiscal

și aruncă mecanismul monetar în dezordine. În primul rând, întârzierea dintre veniturile monetare și prețuri poate fi eliminată prin adoptarea sistemului de indexare a salariilor. În al doilea rând, nivelul economiilor scade rapid pe măsura ce banii își pierd valoarea și în final apare cheltuirea rapidă a banilor care forțează creșterea vitezei de circulație a banilor. Capitalul dispare ca urmare a pierderii încrederii de către piață și a anticipării deprecierei viitoare a monedei, care în final are ca efect deprecierea ratei de schimb și creșterea prețurilor. Ca rezultat al acestui fenomen, bugetul guvernelor este în pericol din cauza prăbușirii valorii reale a încasărilor din taxe, iar reacția la aceasta poate agrava condițiile inflaționiste. Acest proces a jucat un rol important în toate cazurile de hiperinflație din anii '20. Începând cu 1923 deprecierea veniturilor din taxe în Germania a atins un punct de la care costurile de colectare a taxelor erau mai mari decât ceea ce colectau. Faptul că masa monetară a fost crescută atât de viguros poate fi explicată doar prin faptul că banii tipăriți reprezentau un mijloc convenabil de a oferi guvernelor resurse reale, iar eficacitatea acestui proces întrucât se reducea de-a lungul timpului, necesita o emisiune monetară chiar mai mare. Dimensiunea problemei a fost agravată în cazul Germaniei de

finanțarea rezistenței pasive din timpul invaziei Ruhr-lui în 1923. Emisiunea monetară oferea guvernelor mijloacele de a obține venituri printr-o formă de taxare a economiilor deținute de populație, iar rata de impozitare era echivalentă cu deprecierea valorii banilor. Autoritățile nu au substituit programul tradițional de impozitare cu o politică de tipărire a banilor decât în momentul în care prețurile au explodat producând dezechilibre economice majore. [41]

Consecințele inflației sînt dificil de analizat precis. Prima fază de inflație relativ moderată probabil a adus o contribuție reală la resursele necesare pentru reconstrucție. Țările care au utilizat instrumentul inflației au scăpat de cele mai grave efecte ale depresiunii din 1921 (de exemplu, producția în Germania crescuse semnificativ) și beneficia de pe urma investițiilor de capital, dar de îndată ce inflația a scapat de sub control situația s-a schimbat radical. Inițial, Germania a cîștigat de pe urma inflației, producția fiind mai mare decît în țări care au urmat o politică de stabilizare monetară. Dar costurile acestei politici au fost culese în 1923 cînd activitatea economică s-a prabușit. La sfîrșitul aceluia an venitul real era la jumătatea celui din 1913, iar producția industrială era chiar mai mică decît în 1920. Șomajul a atins foarte

rapid cote înalte la sfârșitul aceluși an. În plus, întrucât cea mai mare parte a capitalului lichid și a economiilor fuseseră distruse de inflație, capacitatea de a economisi era redusă după 1923. Aceasta înseamnă că nu prea exista capital și în consecință ratele dobânzilor erau mari forțând Germania să se împrumute masiv cu consecințe grave pentru stabilitatea economică. [42]

Modul în care inflația a fost controlată și economia a fost stabilizată diferea de la țară la țară, dar de obicei măsuri financiare și monetare erau necesare pentru a asigura succesul. Una dintre țările care au avut succes fără ajutor străin a fost Letonia care a oprit definitiv inflația în vara anului 1921, când în luna iunie statul a încetat să mai tiparească bani pentru necesități bugetare. În cazul Franței, Belgiei și Italiei deși inflația nu era excesivă, reformele pe jumătate și încercările timide de stabilizare au asigurat continuarea procesului inflaționist. Francul francez era aproape de punctul de prăbușire înainte să fie luate măsuri ferme. Din fericire, guvernul Poincare a restaurat încrederea printr-o serie de măsuri riguroase adoptate în iulie 1926 care au inclus reducerea cheltuielilor publice și creșterea de taxe. [43]

Italia oferă un exemplu în care autoritatea politică și-a asumat un rol mai important.

Mussolini, intenționând să își demonstreze autoritatea absolută și să-și întărească prestigiul, a cerut ca moneda să fie susținută „până la ultima picătură de sânge”. El a încercat un pachet robust de măsuri deflaționiste și a încercat să stabilizeze lira în decembrie 1927 la o rată supraevaluată care avea să afecteze negativ economia Italiei la sfârșitul anilor ‘20. [44]

Până la sfârșitul deceniului aproape toate țările europene își aduseseră inflația sub control, își stabilizaseră monedele și au adoptat o formă de standard aur. [45]

4.2 Situația socială și economică în Italia după Război

Alegerile naționale din noiembrie 1919 au fost cele mai importante din Italia de la unificarea politică și teritorială a țării în 1870. Acestea au fost primele alegeri care au avut loc în condiții apropiate de democrația politică de masă. Toți bărbații adulți au avut drept de vot. Legea electorală din august 1919 a introdus o reprezentare proporțională a circumscripțiilor ce va înlocui sistemul uninominal de dinainte de Primul Război Mondial în care câștiga cel care obținea cel mai mare număr de voturi. Aceste

alegeri au precipitat o criză a sistemului republicii parlamentare. Prima experiență din Italia a politicii democratice de masă a coincis cu o perioadă neîntreruptă de tulburări politice, sociale și economice care decurgeau din impactul unui conflict de divizare internă și din tranziția dificilă de la război la pace. Apariția democrației de masă a fost o provocare dramatică a sistemului politic parlamentar oligarhic care s-a dezvoltat de la unificare, pînă în ajunul Primului Război Mondial. Din 1870, momentul acordării votului bărbaților adulți și momentul votului aproape universal în 1912, instituțiile naționale parlamentare s-au format pe o bază îngustă de participare politică. [46]

Alegerile din 1919, au încheiat dramatic izolarea parlamentului de națiune, deși nu neapărat în direcția consolidării instituțiilor parlamentare și nici a facilitării unei guvernări parlamentare stabile. Italia oricum s-a confruntat cu o criză post-război de dimensiuni, în perioada „Biennio rosso” (Cei doi ani roșii) cuprinsă între anii 1919-1920, care ar fi testat capacitatea de rezistență a oricărui sistem politic. Biennio Rosso a fost o perioadă intensă, pe scară largă și aproape continuă de neliniște politică, socială și economică, atât în mediul rural cît și urban, din primăvara anului 1919 pînă la sfîrșitul anului

1920, atingînd apogeul în perioada cuprinsă între primăvara și toamna anului 1920. Abia din toamna anului 1920 fascismul a început să apară ca mișcare de masă, iar semnificația acestui moment nu poate fi subestimată.

Neliniștea din perioada 1919-1920 s-a suprapus cu (și în bună măsură a fost cauzată de) criza economică de după război, ale căror efecte s-au simțit puternic în 1922. Această criză a izvorît din constrîngerile economice impuse într-o țară relativ săracă, angajată într-un război scump și prelungit, în care literalmente Italia nu și-a putut permite să lupte. Ca rezultat, războiul a fost finanțat în moduri care au ipotecat viitorul economic al țării, amînîndu-se pînă la sfîrșitul războiului decizii dureroase în privința modului în care costurile sale urmau să fie acoperite și au alocat injust avuția națională. Gradul de îndatorare publică a crescut la proporții exagerate, atît față de proprii cetățeni care au împrumutat bani guvernului prin obligațiuni de trezorerie în timpul războiului și față de aliații mai bogați, în special Statele Unite, care au furnizat pe credit alimente, combustibil și materii prime pe care economia țării se baza de asemenea și în perioada de după război.

Producția cu orice preț a alimentat creșterea necontrolată a cheltuielilor publice pentru

mobilizarea din timpul războiului. Guvernul a plătit aceste cheltuieli prin tipărirea de bani, un instrument caracteristic pentru finanțarea unui anumit domeniu când nu există mijloacele pentru a face acest lucru. Rezultatul inevitabil al cererii ridicate din timpul războiului ca urmare a creșterii masei monetare și creșterea vitezei de circulație a monedei a creat o spirală inflaționistă care a susținut un boom industrial artificial și speculativ. Aceasta a favorizat apariția unor giganți cum ar fi Fiat, Ansaldo și Ilva, care au avut poziții dominante în economia de război. Companiile implicate în producția pentru război au obținut ușor profituri mari care au fost rapid reinvestite nu doar în instalații noi, dar și în cumpărarea de acțiuni la alte companii, și astfel au creat greoaie imperii industriale acoperind sectoarele de extracție minieră, de transport maritim și de transport feroviar, generarea de energie electrică și industria grea. [47]

Efectele spiralei inflaționiste au continuat până la sfârșitul anului 1920, manifestându-se prin creșterea prețurilor la alimente de după război și scăderea valorii monedei italiene în străinătate, încheindu-se sprijinul aliaților sub forma creditelor pentru liră. Inflația din timpul războiului și de după război a avut efecte sociale amestecate. Acesta a lovit proprietarii urbani și

rurali ale căror venituri proveneau din chirii și arende, mai ales când contractele de închiriere și leasing au fost înghețate pe durata războiului, pe cei cu economii în liră sau cu venituri fixe, precum și pe toți consumatorii. Cu toate acestea, celor care datorau bani sau care împrumutaseră bani (inclusiv guvernul) inflația a redus în mod constant valoarea datoriei. Oamenii care și-au dat economiile și fiii pentru a sprijini efortul de război, fără îndoială, au fost ofensați de impactul inflației. Astfel, a apărut un sentiment de nemulțumire în rîndul clasei de mijloc, îndreptat împotriva celor care cel puțin aparent au exploatat sacrificiul lor patriotic: "rechinii" și "escrocii". Aceștia au fost profitorii de pe urma războiului și muncitorii industriali, care erau percepuți ca beneficiarii unei economii cu prețuri ridicate și, corespunzător, cu salarii ridicate.

Creșterea prețurilor la alimente a precipitat grevele și demonstrațiile populare din iulie 1919. Dar, în general, agitația din 1919 și cel puțin din prima jumătate a anului 1920, au fost îndreptate pentru salarii mai bune și condiții de lucru îmbunătățite. Însă toate beneficiile au fost cuprinse în ciclul inflaționist, costurile acestora fiind trecute de către angajatori în prețuri mai mari. [48]

Abandonarea etalonului aur în 1914 [49] a permis expansiunea masei monetare în timpul războiului, ceea ce a avut ca efect creșterea galopantă a inflației. Giovanni Giolitti, prim-ministru al Italiei în 1920 - 1921, a prescris ca remediu deflația, prin revenire la clasicul etalon aur și reducerea serviciilor guvernamentale. El a atribuit o prioritate mare stabilizării financiare și monetare în raport cu creșterea sprijinului politic al partidelor de masă. Dar, în același timp cu crearea condițiilor pentru a restabilirea standardul de aur, fluxul de capital s-a revitalizat în Italia, Mussolini exploatănd nemulțumirile interne. Clasa politică din Italia nu s-a dovedit suficient de puternică pentru a rezista acestei consolidări fiscale, intensificându-se forțele care au condus la Marșul spre Roma. [50]

4.3 Politicile economice după preluarea puterii

Politica economică fascistă în Italia, după ce Mussolini a preluat puterea în 1922, a împins țara spre "statul corporativ", situație care a durat pînă în timpul războiului. Ideea a fost de a crea o comunitate națională în care interesele tuturor părților din economie să fie integrate într-o

unitate a claselor sociale. Trecerea la corporatism poate fi analizată în trei etape.

Perioada din octombrie 1922 pînă în ianuarie 1925 a marcat tranziția de la sistemul parlamentar democratic la statul fascist. Ca multe tranziții politice a reprezentat un proces neclar și complicat, un hibrid de elemente ale ordinii politice vechi și noi. Era dificil să se stabilească exact care erau intențiile lui Mussolini și ale Partidului Național Fascist în această perioadă. [51]

„Sîntem prin definiție suporteri ai guvernului”, afirma după „Marșul spre Roma”, Agnelli, managerul FIAT. Acest guvern a fost prietenul oamenilor de afaceri. A încheiat puterea sindicatelor agresive Biennio rosso, a eliminat nivelul înalt de impozitare impus de consiliile locale socialiste și a abrogat legislația socială de după război. A constatat, în general, în punerea în aplicare a unei politici combinate de tip laissez-faire, privatizare și programul productivist din 1921, cu o politică de intervenție de sprijinire a băncilor și firmelor afectate de recesiune din 1921-1922. [52]

Aceasta este etapa „liberală” a partidului fascist, o perioadă în care Alberto De Stefani a fost numit ministru de finanțe. În 1925, De Stefani va fi înlocuit de Giuseppe Volpi, Conte

de Misurata. În acești primi ani poate fi observată o anumită continuitate cu trecutul în ceea ce privește obiectivele de politică economică, De Stefani fiind unul dintre reprezentanții de frunte ai liberalismului economic. Faza de evoluție pozitivă a economiei italiene este încurajată de continuarea unui buget echilibrat. Printre alte lucruri, redresarea economică va crește elasticitatea de forță de muncă în beneficiul industriei: după Marșul spre Roma exista un puternic control politic al guvernului asupra locului de muncă. 1923 este, fără îndoială, un an foarte important, dat fiind faptul că, prin Pactul de la Palatul Chigi, au fost anulate măsurile luate în perioada *Bienno Rosso*.

Principalul motiv pentru lipsa de claritate cu privire la eventuala formă și orientare a fascismului o dată ajuns la putere a fost că acesta era o mișcare cuprinzătoare a cărui mit unificator era națiunea și interesul național. Nu a oferit o viziune coerentă asupra viitorului sau o strategie a modului de utilizare a puterii pentru a realiza o astfel de viziune, ci mai multe planuri și strategii cu diferite grade de coerență. Fascismul a fost o alianță dispartă și a fost divizată intern atât asupra scopurilor, cât și a mijloacelor. Tensiunea de bază a fost între diferitele forme de „normalizare”, dorită de conservatori și moderați

atît din interiorul cît și din afara PNF, și „radicalizarea” cerută de squadriști și grupurile sindicaliste naționale. Mussolini a devenit din ce în ce mai presat de aceste tensiuni și într-o anumită măsură le-a mediat, alternativ și uneori chiar simultan, inițiind atît poziții conciliante cît și intransigente. Aceste tensiuni se află în spatele disidenței și conflictelor interne care afectează PNF în 1923 și la începutul anului 1924, și se suprapun de asemenea, concurenței pentru putere din provincie între facțiunile din partid, care altfel au convenit adesea asupra obiectivelor și metodelor. Sindicaliștii fasciști au avut o viziune articulată a modului în care syndicatele ar reprezenta baza construirii unei noi ordini politice și a sistemului de reprezentare populară. Preocuparea lor imediată, după „Marșul spre Roma” a fost de a extinde gama de control al sindicatelor asupra angajatorilor, precum și salariatilor, în special în industrie, unde deja patrunseseră.[53]

În 1924, actele criminale ale fascismului păreau să fie cauza instabilității. Dar răspunsul din memorandumul secret nu a fost căderea guvernului, care ar fi reprezentat o oportunitate pentru socialism, ci o „normalizare” condusă de guvernul lui Mussolini.

Unul dintre cei mai vizibili critici ai noului regim, un socialist moderat, Giacomo Matteotti, a fost înconjurat în iunie 1924 de o bandă de fasciști și a fost omorât prin înjunghiere, corpul său rămânând nedescoperit pînă în august. Atunci cînd a fost expusă vinovăția huliganilor fasciști, complicitatea morală, dacă nu reală, a lui Mussolini a fost inevitabilă. [54]

Criza Matteotti s-au dovedit crucială pentru dezvoltarea regimului fascist. În mijlocul unui val de sentimente anti-fasciste, o mare parte a opoziției socialiste, catolice și democratice s-a retras din parlament în semn de protest: așa-numita „secesiune Aventină”. Mussolini a intrat în panică și ar fi demisionat dacă regele i-ar fi cerut aceasta. Regele nu a făcut-o, demonstrînd refuzul conservatorilor, chiar și acum să-l abandoneze pe Mussolini, în parte de teama unei reveniri a stîngii și, parțial, în speranța de a exploata vulnerabilitatea lui Mussolini, în scopul de a-și spori influența asupra lui. Fără sprijinul opoziției conservatoare și al liberalilor lui Giolitti, care i s-au alăturat spre sfîrșitul anului 1924, fasciștii ar fi fost neputincioși. Astfel, Mussolini și-a păstrat funcția, dar se confrunta acum cu o rebeliune în propriul său partid. Ras-ii, acum oficial cunoscuți sub numele de „consuli”, au văzut criza ca un moment pentru eliminarea

opozitiei. În decembrie 1924 ei au cerut în mod colectiv ca Mussolini (amenințând cu depunerea sa ca lider al fascismului), să se îndrepte decisiv spre o dictatură. La data de 03 ianuarie 1925, Mussolini a demonstrat clar că ceea ce a rămas din Parlament, era în acel moment la dispoziția sa. [55]

În timpul crizei generale de încredere în guvernul lui Mussolini de la sfârșitul anului 1924, existau semne și temeri de reînviere a agitației mișcării muncitorești, stimulate și de creșterea inflației, care determinau solicitări de creștere a salariilor la începutul anului 1925. Militantismul îndreptat împotriva angajatorilor a fost, de asemenea, alimentat de ofensiva partidului sub Roberto Farinacci împotriva simpatizanților fascismului moderat și a oportuniștilor, inclusiv împotriva întreprinzătorilor care se opuneau negocierilor cu sindicatele.

În această etapă a dezvoltării sale, statul fascist va reflecta și formaliza o serie de compromisuri și o împărțire a puterii cu instituțiile care au ajutat sau au tolerat venirea fascismului la putere în 1922 și păstrarea acestuia la putere în timpul crizei Matteotti. Dictatura recunoștea și accepta centrele importante de putere și influență: monarhia, forțele armate, aparatul de stat, Confindustria și Biserica Catolică. Mussolini a

estimat că acestea erau prea puternice pentru a le provoca simultan. A fost mai eficient să le coopteze și să le includă, pe cât posibil, în statul fascist, dacă aceasta contribuia la stabilizarea regimului. [56]

Economia Italiei s-a îmbunătățit în primii ani de guvernare fascistă, prin restaurarea ordinii și reluarea comerțului internațional. Mussolini a redus drastic cheltuielile militare permițând astfel să se reducă cheltuielile, iar bugetul să se echilibreze pentru prima dată după război. Alberto De Stefani s-a străduit mult să liberalizeze economia prin reducerea taxelor, reducerea birocrăției și privatizarea companiilor industriale mari, de asemenea, a intervenit activ, ajutând băncile și companiile afectate puternic de criza recentă. După alegerile din 1924, când Mussolini și-a consolidat puterea politică și după scandalul Matteotti, Mussolini l-a înlocuit pe De Stefani. Din acest moment, fasciștii au abandonat politica de liberalizare a economiei și au creat carteluri industriale. [57]

Capitolul 5. Instituirea statului corporatist

Construirea „statului totalitar” a coincis cu dificultăți economice, care au forțat guvernul fascist să intervină mai întâi în politica economică. Acțiunile, legile și decretele guvernului îndreptate spre înființarea noului stat nu au acționat în paralel, ci de multe ori s-au intersectat. Din 1925, politicile fasciste au fost aliniate cu sistemul guvernamental, care a fost în continuă evoluție. [58]

Respingînd distrugerea totală a capitalismului, fascismul era forțat să acționeze într-un cadru economic moștenit. Regulile fundamentale care au devenit politicile economice fasciste erau influențate de caracteristicile dominante ale economiei italiene, vizibile clar chiar înainte de război și de relațiile strînse dintre stat și industria grea. Privilegiile guvernamentale oferite unor companii pe cheltuiala altora și un nivel de consum redus au făcut ca încercările statului de a redirecționa veniturile personale prin intermediul taxării să fie transformate în investiții industriale. [59]

Adoptarea de către Mussolini a ideii etatiste de totalitarism a fost semnificativă pentru evoluția societății italiene. Aceasta diferea subtil de viziunea intransigentă a partidului fascist,

deoarece justifica subordonarea oricărei organizații, inclusiv a Partidului Național Fascist, sub autoritatea indivizibilă a statului. Declarația publică a lui Mussolini cu privire la natura totalitară a fascismului, din 1925, a reprezentat primul moment în care acest termen a fost utilizat pentru a defini regimul politic care se construia. În mod deliberat reprezenta un punct de ruptură față de discursurile anterioare. [60]

Conform propagandei și teoriei oficiale, fascismul a fost un sistem totalitar care solicita nu doar conformarea pasivă a tuturor italienilor, ci și angajamentul sincer și participarea activă la activitatea eroică de refacere națională. În realitate fascismul nu era atât de totalitar precum pretindea întrucât nașterea sa a avut un caracter confuz și au fost făcute compromisuri cu centrele de putere pentru a obține puterea politică. Politicile economice care au urmat anului 1925 au fost în parte adoptate pentru a coopta industriașii și proprietarii de terenuri mari, în timp ce în 1929 a fost semnat un acord cu papalitatea, cunoscut ca „acordurile laterane”. Acest acord crea statul Vatican și crea un cadru pentru relația Stat-Biserică în Italia. Mussolini s-a asigurat prin această alianță cu forțele conservatoare și cu catolicii italieni care altfel i-ar fi putut fi ostili. [61]

Definiția totalitarismului este dată de formula prezentată de Mussolini în 1925: „totul în cadrul statului, nimic în afara statului, nimic împotriva statului”[62]. Raționalizarea ideologiei fasciste se datora lui Alfredo Rocco, acesta fiind unul dintre cei mai entuziaști susținători ai fascismului deoarece considera că obținerea puterii de către această grupare era vehiculul pentru realizarea planurilor deja bine întocmite pentru reorganizare a statului. Evident impresionat de raționalitatea și coerența lui Rocco, Mussolini l-a numit Ministru al Justiției în ianuarie 1925, acesta fiind responsabil pentru realizarea celor mai importante legi care au transformat statul între anii 1925-1928. [63]

Ar fi nepotrivit să se vorbească despre politici economice fasciste înainte de 1925. Italia a putut să beneficieze de creșterea economică din Europa de după primul război mondial mulțumită politicilor liberale adoptate de Mussolini și de ministrul său de finanțe, De Stefani. Abia în anii 1925-1926, pe măsura ce se crea dictatura și pe fondul dificultăților create de inflație, de balanța de plăți și de deprecierea lirei au forțat înlocuirea lui De Stefani cu Giuseppe Volpi, un bancher și industriaș ale cărui politici protecționiste și deflaționiste au influențat restul epocii fasciste. [64]

Fascismul nu era doar un sistem economic. Pe parcursul existenței sale a avut o retorică anti-capitalistă puternică care derivă din originile sale stângiste, dar nu a avut niciodată o influență politică semnificativă ca urmare a compromisului timpuriu al lui Mussolini cu marile companii. Mussolini însuși știa foarte puțină economie și deținea doar câteva idei economice generale. În 1922 viziunea sa, precum a majorității fasciștilor, se limita la un angajament productivist, dar era neclar cum va fi implementat acest lucru.[65]

Ideile corporatiste erau însușite de către fasciștii timpurii chiar dacă în termeni foarte vagi. Între 1919-1925 cei mai entuziaști erau ex-sindicaliștii precum Bianchi și Rossoni, acesta din urmă fiind liderul Confederației Fasciste a Muncii pînă în 1928. Acolo unde „oamenii de partid”, precum Farinacci, doreau ca partitul fascist să domine Italia, Rossoni și stînga fascistă căutau să găsească o identitate populară în cadrul statului italian prin intermediul „sindicalismului național”. Aceasta urma să implice ca angajatorii și sindicatele fasciste să acționeze împreună în corporații integrate proiectate să controleze relațiile de muncă, să determine politicile economice și să canalizeze opinia publică. Alți fasciști vedeau diferit corporatismul. „Moderatul“ Bottai, de exemplu, vedea ca pe un

scop național de eliminare pașnică a conflictelor de clasă, de creștere a producției și de modernizare a Italiei printr-o „revoluție managerială”. Pentru ex-naționaliștii precum Rocco aceasta însemna doar un mijloc de a disciplina forța de muncă în interesul angajatorilor. [66]

Forțele conservatoare, autonome (monarhia, industria, proprietarii de terenuri, forțele armate și biserica) erau parte integrantă din regimul lui Mussolini făcându-l astfel mai puțin fascist și mai puțin totalitar. Până în 1943 Mussolini a rămas subordonat constituțional regelui, așadar, în ciuda tuturor eforturilor unei părți din fasciștii militanți (și uneori, chiar a lui Mussolini însuși) aliații săi conservatori au păstrat o autonomie considerabilă în sferele lor de acțiune. [67]

Efectul acestei diluări a presupusului regim totalitar, paradoxal i-a întărit autoritatea personală a lui Mussolini. În schimbul păstrării autonomiei, aliații săi conservatori au renunțat la ideea unei acțiuni concertate și i-au permis Ducelui o libertate extraordinară de a crea și implementa politica, în special externă. [68]

Construcția acestui stat era destul de reală și reprezenta o schimbare fundamentală. Măsurile luate pentru crearea noului sistem de guvernare reflecta un echilibru simbiotic și o serie de

compromisuri între instituții și forțele politice și economice. [69]

Rocco a schițat un model idealizat al mobilizării guvernamentale pe timp de război pentru a proiecta un stat suveran și atotputernic care va reglementa și coordona toate grupurile organizate din societatea modernă, de la cartelurile industriale la uniunile sindicale. Astfel, dispăreau toate granițele dintre societate și stat.[70]

5.1 Reglementarea pieței muncii

Teoreticianul fascist Rocco și-a început cariera ca naționalist alăturându-se mișcării fasciste abia în 1923. Cu toate acestea el a căpătat rapid un rol proeminent în regim. Ca ministru al justiției în 1925-1932 el a fost responsabil pentru un număr mare de legi care includeau multe legi în privința reglementării relațiilor de muncă și care asigurau dominația executivului asupra legislativului. În urma reorganizării regimului în 1932 Rocco a părăsit guvernul pentru a deveni senator și rector al universității din Roma. [71]

Rocco a proiectat legea sindicală în aprilie 1926 ca un răspuns la amenințările sociale

imediate și ca o soluție de a crea o formă post liberală a statului fascist. În discursul său din Camera Deputaților el a justificat controlul statului asupra sindicatelor făcând referire la anarhia care a apărut în timpul perioadei „Biennio rosso” care indica slăbiciunea statului liberal. Dar Rocco afirma că fenomenul sindical este un aspect indispensabil al vieții moderne și, astfel, statul trebuia să creeze o relație stabilă cu sindicatele extinzându-și suveranitatea asupra lor. Când Agostino Lanzillo în timpul dezbaterii din Camera Deputaților asupra legii Rocco și-a exprimat temerea că statul va impune o formă de control excesivă și totalitară, Rocco a replicat cu sinceritatea sa caracteristică : „organizarea sindicatelor trebuie să fie un mijloc de a le disciplina, nu un mijloc de a crea organisme puternice și incontrollable capabile să domine statul”. [72] Legile sindicale de asemenea au extins suveranitatea statului interzicând grevele și demonstrațiile și înființând un tribunal al muncii care să medieze conflictele de muncă. Rocco pretindea că el nu doar a creat un sistem de arbitraj care va crea un echilibru între diferitele interese private, dar impunând autoritatea statului asupra intereselor acestea nu vor mai fi percepute ca private în sens liberal. În timp ce statul italian în forma sa liberală nu a intervenit în conflictele

sociale apărute, acum se poate vorbi de o nouă formă, fascistă, care se mișcă în direcția totalitarismului căreia nu îi va mai fi permis să acționeze în afara controlului de stat. Deciziile sociale care rezultă din interacțiunea intereselor particulare într-un sistem liberal acum vor fi realizate de stat și vor fi impuse prin lege. [73]

Scopurile lui Rocco nu erau doar defensive. Statul fascist mergea în direcția totalitarismului în parte pentru a coordona viața națională pentru noi scopuri. Organizarea va permite statului să impună colaborarea între clase considerată esențială pentru succesul în competiția economică internațională. În general, prin organizarea statului fascist se încerca impunerea valorilor necesare pentru a depăși indisciplina și lenea seculară și de a face din Italia o mare națiune militară. În ciuda acestor noi scopuri Rocco insista că fascismul restaura suveranitatea statului tradițional italian prin crearea unui nou stat. Este posibil să se ajusteze sistemul politic pentru a face ca masele să se indentifice mai mult cu națiunea, dar nu este posibil să se creeze un stat popular bazat pe o formă de comunitate omogenă. În timp ce liberalismul privea societatea ca o mulțime de cetățeni cu drepturi egale, fascismul înțelegea „diferențele necesare dintre oameni , diferențele dintre valorile lor și

diversitatea de funcțiuni atribuite fiecărui individ”. În același timp Rocco a legat fascismul de teoriile juridice germane , susținând că suveranitatea nu constă în oameni, ci în stat, înțeles ca „un organism distinct față de cetățeni“ aceștia constituind societatea. El a insistat în mod explicit asupra implicațiilor elitiste a acestor idei : „dacă în realitate statul este suveran el are în mâinile sale o putere extraordinară care domină și disciplinizează toate celelalte forțe existente în societate înseamnă că statul își pune în aplicare propriile scopuri superioare celor ale indivizilor”. [74]

În special datorită pozițiilor de putere ale lui Rocco era imposibil să se ignore locul naționalismului în cadrul fascismului și că sindicaliștii uneori lăudau contribuțiile naționaliștilor la revoluția fascistă. Panunzio a cerut să fie publicate toate discursurile lui Rocco astfel încât acestea să fie accesibile pentru munca de educare politică care avea să urmeze. De-a lungul istoriei regimului, Panunzio a descris fascismul ca o sinteză de sindicalism și naționalism; sindicalismul oferea conținutul social, iar naționalismul forma guvernamentală. Această interpretare poate fi considerată o tactică politică, dar naționaliștii și sindicaliștii aveau

multe scopuri în comun și o viziune asemănătoare. [75]

Ambele grupuri erau implicate într-o îndepărtare față de pesimismul tradițional italian. În contrast cu tradiția cele două grupuri erau încrezătoare că după război, Italia era pregătită să devină o națiune viabilă. Credința în valorile războiului erau fundamentale pentru ambele curente și a reprezentat prima legătură în sinteza fascistă. În același timp atât naționaliștii cât și sindicaliștii legau viitorul Italiei de evoluția capitalismului industrial modern. Pentru ambele grupuri fascismul era pe de o parte un mijloc de a ordona națiunea pentru activitatea sa productivă esențială și o cale de a însănătoși economia națională de vechiul liberalism. [76]

Chiar și când s-a ajuns la realizarea unor alternative instituționale la ordinea liberală naționaliștii și sindicaliștii aveau în comun ideile importante. Rocco și Corradini, Panunzio și Olivetti, Grandi și Bottai, toți vedeau secolul XX ca o eră de organizare socială bazată pe funcționarea economiei. Pentru cele două categorii organizarea socială (și în cele din urmă sistemul corporativ) putea crea o structură unei societăți liberale atomizate putând face ca națiunea să-și concentreze energiile sale, rezultatul fiind o mai bună integrare a națiunii și

un stat mai puternic capabil să exercite o autoritate eficientă asupra societății. În general, naționaliștii și sindicaliștii erau de acord că Italia își putea depăși defectele doar prin îndepărtarea de politica convențională a individualismului liberal și prin dirijarea sistemului parlamentar către totalitarism. O altă zonă de convergență avea de a face cu elitismul și cu procesul de implementare a spiritului revoluționar. [77]

Astfel exista suficientă coerență în rîndul fasciștilor pentru a acționa împreună și pentru a distruge sistemul parlamentar liberal, dar nu suficient de puternic pentru a impune o alternativă semnificativă. În timp ce punctele comune dintre ideile sindicaliștilor și naționaliștilor definea baza de convergență conflictul dintre populism și elitism producea tensiuni importante în regimul fascist. [78]

Pînă în 1925 stînga fascistă a forțat pacea socială deși au obținut un succes limitat din cauza competiției cu sindicatele libere încă active și cu dezinteresul angajatorilor, în special al celor reuniți în Confindustria (Confederația Industrială) de a accepta integral corporatismul. Pactul de la Palatul Chigi dintre Confindustria și Federația Fascistă a Muncii promitea acestora din urmă drepturi exclusiv de a negocia drepturile cu angajatorii în schimbul renunțării la ambițiile

corporatiste. Angajatorii nu au respectat înțelegerea. Eroziunea suportului sindicatelor fasciste și catolice după ianuarie 1925 a revitalizat Confederația Fascistă a Muncii și a inspirat o nouă înțelegere cu Confindustria prin pactul de la Palatul Vidoni din octombrie 1925 unde cele două părți au recunoscut-o pe cealaltă ca unica reprezentantă a forței de muncă și respectiv a capitalului. [79]

Pentru Rossoni și pentru ex-sindicaliștii fasciști era momentul pregătirii unui avans către corporatismul integral și pentru instituționalizarea atât de dorită a parteneriatului dintre capital și muncă. Pe parcursul următorilor doi ani vor fi extrem de dezamăgiți. Chiar și Confederația Fascistă a Muncii era plină de foști membri ai sindicatelor socialiste și catolice acum devenite ilegale. Legea relațiilor de muncă a lui Rocco din 1926 și mult trâmbițata Cartă a Muncii din 1927 au adus sindicatele fasciste sub controlul ferm al statului și au instalat un sistem de relații de muncă favorabil angajatorilor. În 1928, Confederația Fascistă a Muncii care avea aproximativ 3 milioane de membrii a fost împărțită în șase lăsându-l pe Rossoni fără baza puterii sale și eliminând posibilitatea ca sindicalismul fascist să reprezinte o forță serioasă. [80]

Angajamentul oficial pentru o formă de corporatism a fost fără îndoială realizat prin înființarea Ministerului Corporațiilor în iulie 1926. Treptat, în următorii 13 ani, statul corporatist a luat naștere. În 1930 când Bottai era ministrul al corporațiilor un parlament corporatist a fost introdus sub forma Consiliului Național al Corporațiilor. Patru ani mai târziu de mult promisiunile corporațiilor mixte formate din angajatori și salariați au fost create în cele din urmă. Au apărut 22 de corporații toate avînd puterea să determine salariile și condițiile de muncă într-o ramură economică specifică. În cele din urmă în 1939 a fost inaugurată o Camera a Fasciilor Corporațiilor în locul parlamentului muribund. A fost un drum lung dar statul corporatist era în acel moment o realitate. [81]

Deși în realitate corporatismul oferea o alternativă la conflictele din cadrul societății capitaliste încercarea italiană de a-l implementa în ciuda entuziasmului sindicalistilor și a eforturilor sincere ale lui Bottai și a altora, nu a fost niciodată o alternativă serioasă. În cele din urmă deciziile importante au ajuns să fie luate în favoarea angajatorilor. Din 1928 partea muncitorilor din cadrul structurilor corporatiste a fost condusă nu de muncitori sau de reprezentanții lor, ci de oficiali fasciști, de obicei

favorabili angajatorilor. Aceștia din urmă, pe de altă parte, erau capabili să-și apere interesele eficient nu doar în cadrul corporațiilor, ci de asemenea negociind direct cu guvernul prin intermediul unor corpuri autonome precum Confindustria. În practică, corporatismul, în special în timpul depresiunii din anii '30, a reprezentat un mijloc de a disciplina forța de muncă în favoarea angajatorilor și a statului. Responsabilitatea personală a lui Mussolini în această problemă a fost considerabilă. Deși înainte de 1925 el s-a jucat cu ideea unui fascism bazat pe puterea muncitorilor, de fiecare dată când s-a confruntat cu rezistența angajatorilor, fie cu presiunea muncitorilor sau ca între anii 1930 și 1934, în locul avansului unui corporatism real a existat o întoarcere. Pentru Duce, corporatismul era o chestiune de pragmatism, un experiment social și politic util pentru a obține respectabilitatea regimului său în ochii străinilor și o fațadă elaborată în spatele căreia corupția și exploatarea puteau înflori, în timp ce Mussolini urmarea un scop diferit care îl interesa mai mult.

[82]

5.1.1 Legea Rocco

Așa numitul Pact de la Palatul Vidoni explicita ceea ce se decisese în înțelegerea de la Palatul Chingi, din 1923. Angajatorii industriali recunoșteau regimul fascist ca singurul reprezentant al muncitorilor. Sindicatele din fabrici ale muncitorilor care erau conduse în special de socialiști și comuniști au fost abolite. Înțelegerea a fost realizată în cadrul structurilor instituționale ale statului fascist. Legea lui Rocco din aprilie 1926, în privința reglementării juridice a relațiilor de muncă, stipula că singurele organizații recunoscute legal de către stat care puteau negocia contractele colective de muncă asupra ramurilor de producție relevante erau, bineînțeles, Confindustria și sindicatele industriale fasciste. Celelalte sindicate au fost transformate într-un monopol legal al reprezentării muncitorilor. Puteau exista de facto, dar erau lipsite de dreptul legal de a negocia contracte de muncă și astfel s-au atrofiat. De exemplu, C.G.L. și C.I.L. s-au dizolvat singure în 1927. Legea Rocco, de asemenea, făcea ca grevele și demonstrațiile să devină ilegale. În schimb, această lege a creat un tribunal al muncii ca un stadiu final al procesului de arbitraj a conflictelor de muncă. [83]

Legea Rocco și modul în care a fost implementată reflecta echilibrul dintre diferitele forțe economice și sociale care fuseseră încorporate în cadrul statului fascist și în special forța grupului industrial, Confindustria. Ca urmare a creării dictaturii statului totalitar în urma crizei Matteotti, Confindustria a recunoscut faptul că vor trebui să intre într-o formă de relații instituționalizate cu statul fascist. Scopul era să își protejeze interesele în cadrul noilor structuri, aceasta însemna consolidarea definitivă a privilegiilor obținute de pe urma victoriei fasciste asupra partidului socialist și a mișcării muncitorești. Industriașii se temeau mai mult de influența sindicatelor asupra partidului și statului decât de revitalizarea militantismului muncitoresc. Intervenția statului și reglementarea relațiilor de muncă și a problemelor economice amenințau autonomia inițiativei libere și libertatea agenților economici de a-și lua propriile decizii cu privire la producție. Legea sindicală care a urmat, indica preocuparea lui Mussolini de a-și asigura suportul industriei, iar cooperarea acesteia cu guvernul au compromis idealul corporatist al fascismului. Evoluția graduală a sistemului corporatist este un simbol al succesului rezistenței Confindustriei în privința

realizării ideilor corporatiste. Legea lui Rocco a reglementat relațiile de muncă și negocierea contractelor de muncă dintre organizațiile separate ale muncitorilor și angajatorilor în fiecare ramură de producție. Nu era o reformă corporativă în totalitate, avînd sindicate și corporații, corpuri unitare aduse împreună sub o singură ierarhie care reprezenta pe toți oamenii implicați în producție, angajatori, muncitori, manageri, organizînd și planificînd producția. [84]

Legea permitea, dar nu obliga, formarea corporațiilor ca organe de coordonare a asociațiilor sindicale. Probabil, era suficient pentru a se sugera că un sistem corporatist era pe cale să fie pus în aplicare. Dar formarea corporațiilor nu a fost niciodată pusă în aplicare sau susținută de angajatorii industriali înainte de crearea legală a corporațiilor în 1934. [85]

Speranțele în privința unui sistem corporatist erau legate de noul Minister al Corporațiilor înființat în iulie 1926. Acesta urmărea să supervizeze corpurile sindicale recunoscute legal și să faciliteze punerea în aplicare a contractelor colective de muncă. Oficial, ministrul era Mussolini, iar subsecretar în perioada noiembrie 1926 - septembrie 1929 (cînd a fost investit ca ministru) era fostul revizionist, Bottai. El

intenționa să facă din minister centrul economic, de planificare și de coordonare a statului, conducînd o economie organizată corporativ, manageriată de noua elită tehnocratică și administrativă fascistă. Ministerul condus de Bottai a fost obstrucționat și ostracizat de către mai vechiul Minister al Economiei. Astfel, a fost dificil să ducă activitatea ministerului dincolo de reglementările birocratice ale corpurilor sindicale și concilierea disputelor de muncă, cît timp corporațiile nu aveau o bază legală solidă; practic între 1926-1934 exista un minister al corporațiilor, dar nu existau corporații pe care să le dirijeze. [86]

Legea Rocco încerca destul de clar să tempereze conflictul de clasă prin transferarea problemelor de muncă din fabrici unde angajatorii și muncitorii se confruntau direct spre alt plan al organizațiilor recunoscute legal și al legii. Intenția era ca statul și presiunea politică să armonizeze relațiile dintre capital și muncă în interesul producției naționale. Înțelegerile în privința salariilor și eventualele dispute erau mediate de partid sau de Ministerul Corporațiilor. Fiind un rezultat al interacțiunii birocratice mai degrabă decît interacțiunea competitivă dintre angajator și forța de muncă. Era o formă de raționalizare productivistă făcînd ca grupurile de

interese și organizațiile să fie subordonate voinței statului. Principalul criteriu era întotdeauna ce este mai bine pentru sau mai potrivit pentru a maximiza producția și astfel de a crește forța economică a națiunii. De fapt, conta mai degrabă producția decât bunăstarea oamenilor. Angajatorii puteau argumenta că reducerile salariale sau alte măsuri erau necesare pentru a menține o producție continuă și eficientă. Baza industrială italiană nu era la fel de puternică pentru a avea o productivitate înaltă cu salarii mari precum modelul american Ford. [87]

Legea Rocco a fost adoptată în timpul reevaluării lirei de către guvern în 1926-1927 reprezentând începutul unui deceniu de politici economice deflaționiste care va traversa Marea Depresiune. Printre primele documente emise de sindicatele legale ale muncitorilor a fost reducerea salariilor atât în agricultură cât și în industrie astfel încât costurile de producție să se adapteze noi valori ale monedei pentru a-și păstra competitivitatea. [88]

Prin legea lui Rocco din decembrie 1928, Marele Consiliu a devenit organ legal al statului. Avea ca scop să delibereze toate chestiunile majore ale guvernului și partidului, controlând organizarea și conducerea partidului. De asemenea, avea ca scop să desemneze candidați

pentru posturile ministeriale și care să-i succedez lui Mussolini ca șef al guvernului și să discute succesiunea la tron. Aceasta era o provocare semnificativă asupra autorității și puterii regelui ca șef de stat. Ceea ce începuse ca un organ al partidului, devenise acum o putere constituțională pentru a asigura permanența și continuitatea fascismului dincolo de viața lui Mussolini. Dar în realitate, puterea sa a rămas mai degrabă potențială decât reală din momentul adoptării legii. [89]

5.1.2 Carta Muncii

Bottai a primit sarcina elaborării Cartei Muncii, în care a definit principiile sociale ale fascismului. Dar proiectul final, aprobat și publicat de către Marele Consiliu în 1927, a fost opera lui Rocco. Încă o dată înclina balanța în favoarea angajatorilor, limitând domeniul de aplicare al legii sindicale. [90]

Carta făcea referire la organizarea producției corporatiste ca și când corporațiile ar fi existat deja și trasa anumite drepturi muncitorilor referitoare la șomaj și asigurări sociale. Fiind departe de a satisface pretențiile lui Rossoni pentru o clarificare definitivă a drepturilor

muncitorilor, Carta era mai degrabă o declarație de intenții, avînd mai degrabă forța sugestiei decît forța legii, oricum Bottai avînd suportul Partidului Național Fascist și al Confindustriei a blocat pretențiile lui Rossoni pentru crearea unei Confederații Naționale a Muncitorilor în noiembrie 1928. Sindicatele au fost fragmentate în confederații separate ale muncitorilor corespunzătoare diferitelor ramuri ale economiei. În viziunea lui Bottai aceasta era o reformă corporatistă din moment ce a spart o confederație de aproape 3 milioane de membri organizați după principii sindicale și cu o mentalitate socialistă. [91]

Formînd cîteva asociații ale muncitorilor care erau exact simetrice organizațiilor angajatorilor din industrie, agricultură și servicii, se crea impresia că astfel este facilitată cooperarea între clase și coordonarea diferitelor sectoare ale producției sub controlul Ministerului Corporațiilor. Aceasta a fost o eroare regretată mai tîrziu de Bottai. El a presupus că planificarea corporatistă sub auspiciile statului va implica dirijarea de către stat atît a angajatorilor cît și a muncitorilor. Dar noile reguli au slăbit puterea politică și economică a organizațiilor muncitorești în favoarea angajatorilor. [92]

În 1929, Bottai a îndemnat Marele Consiliu să emită o lege prin care să formeze Consiliul Național al Corporațiilor. Înființat în martie 1930 era compus din câteva departamente mari, corporații în stadiul incipient care aduceau la aceeași masă organizațiile angajatorilor și muncitorilor care acopereau principalele ramuri ale economiei, reunite într-o organizație generală, Comitetul Central Corporativ. Consiliul Național avea funcții normative și consultative care sugerau un rol în coordonarea și planificarea producției însăși. Acest lucru a fost înfăptuit prin legea din 1934, care crea 22 de corporații corespunzătoare sectoarelor majore din industrie, agricultură și servicii. Corporațiile puteau fixa prețurile bunurilor sau ratele serviciilor în domeniul lor de activitate și puteau emite norme pentru a reglementa relațiile economice și disciplina unitară a producției. [93]

Aceste dispoziții erau o formă de autoguvernare a organelor de producători care puteau coordona producția în diferitele ramuri ale economiei și între sectoare. În practică erau neoperative. Fraza lui Gaetano Salvemini exprimă ceea ce erau în realitate corporațiile : „căutarea într-o cameră întunecată a unei pisici negre care nu este acolo”. Practic, corporațiile erau consilii în care se întâlneau reprezentanții

muncitorilor și angajatorilor în prezența Partidului Național Fascist sau a funcționarilor Ministerului Corporațiilor care reprezentau „interesul național”. [94]

Refuzul guvernului de la începutul anului 1929 de a adopta o măsură în favoarea sindicatelor indică succesul pe care l-a avut lobby-ul Confindustriaei asupra lui Mussolini. Industrialiști afirmau că orice restricție impusă asupra autorității angajatorilor de a-și conduce firmele risca distrugerea producției. Același criteriu productivist era aplicat medierii conflictelor de muncă realizate de către partid sau guvern, iar în deciziile tribunalelor muncii rareori se întîmpla ca o dispută să treacă de nivelul de arbitraj. Așadar, colaborarea de clasă după criteriile productiviste invariabil reprezenta o colaborare unilaterală. Începînd din mai 1928, Camera Deputaților era formată din 400 de deputați aleși de către Marele Consiliu nominalizați de către confederațiile naționale sindicale și alte corpuri publice. Partidul Național Fascist și guvernul controlau sindicatele care făceau nominalizările, iar Marele Consiliu cernea nominalizările. Aceasta era încă o demonstrație al scopului real al reformei corporatiste ca statul să preia controlul asupra forțelor economice organizate ale țării. [95]

Consiliul Național al Corporațiilor și corporațiile aveau puteri generice de a organiza și coordona producția în sectoarele economice. Italia fascistă era o dictatură și nu este deloc surprinzător că organismele corporative au fost lipsite deliberat de orice capacitate de autoreglare sau de inițiativă. Corporațiile puteau, de exemplu, să fixeze prețurile bunurilor dintr-un anumit sector. Dar aceste norme erau subiectul aprobărilor de către guvern care le transforma în legi. [96]

5.2 Bătăliile economice ale regimului fascist

Construirea statului totalitar a coincis cu dificultăți economice majore care au determinat guvernul fascist să intervină serios în economie. Acțiunile, legile și decretele adoptate de noul stat nu erau întotdeauna compatibile, de multe ori intersectându-se. Începând din 1925, politicile fasciste erau aliniate cu sistemul guvernamental care evolua. Mussolini a declarat în Parlament, în timpul dezbaterii Legii Rocco, în decembrie 1925, că națiunea se afla în permanență într-o stare de război și că acest fapt necesita încetarea conflictelor de muncă pentru a se obține cea mai

mare eficiență posibilă a producției pentru națiune. Acest discurs conținea toate elementele caracteristice ale retoricii fasciste afirmând că înlăturarea conflictului este soluția la problemele economice ale țării. Se va reflecta în „bătălia pentru grâu” care avea să fie lansată în vară și apoi în „bătălia pentru liră”. Fasciștii considerau că slăbiciunea economică putea fi rezolvată prin acte de voință politică care sfidau precauția și raționalitatea. Modelul economic din timpul războiului și analogia cu acesta arătau aspirațiile totalitarismului fascist: un război permanent însemna o mobilizare permanentă a națiunii disciplinată de către regim pentru apărarea interesului național. [97]

Problemele economice din 1925-1926 creșteau inflația și deficitele din balanțele comerciale și de plăți. În parte din cauza unei recolte slabe din anul 1924 importul de grâu a crescut rapid alături de acele materii prime industriale pe care producătorii le achiziționau ca efect al devalorizării monedei italiene. Acestea erau cauzate de reevaluarea dolarului și lirei sterline, dar și de incertitudinile permanente în privința capacității de plată a datoriilor de război către Marea Britanie și SUA. Devalorizarea lirei a contribuit la creșterea inflaționistă a prețurilor din

1925-1926 care a accentuat declinul valorii acestei monede.[98]

Creșterea dramatică a importurilor de grâu la prețuri internaționale ridicate a determinat guvernul să lanseze „bătălia pentru grâu”. Scopul era să crească producția totală de grâu a Italiei pînă la nivelul autosuficienței. Programul a beneficiat de o campanie propagandistică enormă. Fermierii și publicul erau mobilizați în spatele efortului regimului de a emancipa țara din „sclavia pîinii străine” și de a obține independența economică în eventualitatea unui război. Italia producea suficient grâu pentru nevoile proprii la sfîrșitul anilor ‘30. Dar bătălia a fost cîștigată cu prețul pierderii diversității produselor alimentare. [99]

Eventuala stabilizare a lirei a fost dictată de politicile deflaționiste ale guvernelor S.U.A. și Marii Britanii, piețelor financiare și preocupării industriei italiene de a obține surse de capital și investiții. O parte din problemă a fost rezolvată prin negocierea de către guvern a plăților datoriei de război către S.U.A. și Marea Britanie la sfîrșitul anului 1925 și începutul anului 1926. Legat de aceste înțelegeri au existat o serie de împrumuturi și investiții ale SUA care au ajuns în industria italiană stabilizînd moneda. O liră mai

stabilă era în sine un stimul și o siguranță pentru investiții viitoare profitabile ale S.U.A. în economia italiană. [100]

5.2.1 Batalia pentru Liră

Majoritatea industriașilor erau convinși de necesitatea reevaluării, dar „Quota 90” era mai mare decât o doreau ei sau decât se așteptaseră. Guvernul a compensat industria producătoare pentru piața internă, introducând tarife protecționiste, oferind comenzi și reducând salariile. [101]

Politicile monetare ale guvernului fascist erau determinate într-o mare măsură de poziția de subordonare a Italiei în economia mondială dominată de Marea Britanie și în special de S.U.A.. Dar din nou Mussolini a transformat direcția deflaționistă a economiei Italiei într-o „bătălie” fascistă pentru independența economică a țării. Mussolini în mod deliberat a legat prestigiul regimului de soarta lirei. Într-un discurs susținut la Pesaro în august 1926 el a lansat „bătălia pentru liră” ceea ce însemna o reevaluare cu o rată de 90 de lire pentru o liră sterlină. [102]

Fără îndoială, „Quota 90” a fost decizia politică a lui Mussolini dictată mai degrabă de prestigiu decît de rațiuni economice. Bătălia pentru realizarea ratei de schimb a fost cîștigată la sfîrșitul anului 1927. A fost concepută ca o mobilizare națională pentru supraviețuirea economică, în care Partidul Național Fascist era acum reorganizat de Turati și de noile sindicate legalizate care realizau primele servicii ca instrumente ale statului fascist. Partidul Național Fascist a avut inițiativa anunțării necesității reducerii salariilor în agricultură și în industrie în 1927 ca o problemă de necesitate națională. Aceste reduceri aveau ca scop alinierea plăților la noua valoare a lirei și trebuia să aibă ca efect sfîrșitul inflației și un cost de piață mai mic. În realitate, reducerea salariilor a avut loc mai rapid și mai profund decît reducerea prețurilor în special în agricultură și textile ceea ce însemna că muncitorii și consumatorii plăteau costurile deflației. [103]

Campania de reevaluare a lirei a fost importantă atît pentru efectele asupra orientării generale a economiei sub regimul fascist și pentru modul în care a fost pus în aplicare. O monedă reevaluată făcea ca activitatea comercială să devină mult mai dificilă pentru exportatorii italieni de produse agricole și

industriale. Alături de măsurile protecționiste ale guvernului împotriva importurilor ieftine a favorizat companiile mari din industria chimică, mecanică, oțel și agricultură care produceau în special pentru piața internă. [104]

Pentru a se asigura că reducerile salariale impuse oficial erau implementate și că acțiunile corespunzătoare erau luate pentru a reduce prețurile și chiriile, Turati a extins în toate provinciile Comitetele Intersindicale ale Partidului. La nivel național a fost de asemenea înființată o organizație echivalentă. Deja fuseseră înființate la inițiativa centrelor locale ale Partidului Național Fascist pentru a superviza clauzele din contractele de muncă și de a media conflictele de muncă care de fapt reprezentau aria de acțiune a Ministerului Corporațiilor. Aceste comitete, prezidate în provincie de un secretar al Partidului Național Fascist, erau liantul dintre reprezentanții provinciali ai angajatorilor, comercianților și sindicatelor muncitorești. Regimul avînd o prezență corporatistă la nivel local cu un rol în sfera relațiilor de muncă și care acum își asumau responsabilitatea pentru controlul salariilor și prețurilor, acestea erau importante pîrghii potențiale ale Partidului Național Fascist de a influența și interfera în viața economică și socială. Este dificil de analizat

în ce măsură aceste comitete și-au dus la îndeplinire sarcina de a impune bătălia economică a regimului asupra angajatorilor, comercianților și muncitorilor. În anumite zone întrucât nu erau organisme legal constituite angajatorii nu au dorit să le recunoască autoritatea în disputele legale, fără un control oficial asupra prețurilor era categoric dificil să impună cu acuratețe nivelul prețurilor bunurilor de consum care de obicei erau vândute la prețul pieței. Comitetele au fost mai eficiente în a impune reduceri ale salariilor decât ale prețurilor bunurilor de consum. Aceste comitete au rămas ca instrumente ale Partidului Național Fascist de control prin care controlau politic sindicatele și cadrele acestora. Ei și-au asumat un rol aproape permanent în arbitrarea disputelor de muncă. [105]

Doar o dată cu Marea Depresiune din 1929 economia Italiei a devenit progresiv izolată de comerțul și finanțele internaționale. Însă exista un sentiment autarhic cu privire la economie datorită reevaluării. Aceasta corespundea planului guvernamental de a face ca națiunea să fie unită în jurul regimului și să fie mobilizată în acțiune de către Partidul Național Fascist pentru a revitaliza forța economică a țării și independența împotriva „dominației străine”. [106]

Fixarea lirei italiene, în 1927, la nivelul artificial de 90 de unități pentru o liră sterlină, la solicitarea personală a lui Mussolini, pentru care era o chestiune de mândrie națională, a necesitat adoptarea unor tarife vamale ridicate pentru a proteja industria grea și pentru anumite produse agricole. Pe parcursul celei de-a doua jumătăți a anilor '20 și în anii '30, sectorul de exporturi industriale și agricole a fost sacrificat în favoarea unui economii domestice leneșe stabilizate prin carteluri și prețuri administrate. Deflația generalizată, reducerea de salarii și suprimarea comerțului liber nu doar că au împiedicat apariția unei piețe domestice viguroase și de asemenea a indicat prioritățile sociale fasciste, în principal preferința pentru stabilitate asupra mobilității. Aceste politici, în timp ce au creat privilegii pentru anumite sectoare ale economiei, au avut ca efect distrugerea altora. Interesele puternice a căror abilitate de a influența guvernul datau cu mult înainte de apariția fascismului și a căror supunere depindea în mare parte supraviețuirea regimului: industria grea, agricultorii din Val Padana și marii proprietari de terenuri din celelalte regiuni. Aceste interese agricole aparțineau celor care au beneficiat de pe urma mult trâmbițatei „bătălii pentru grâu”, inaugurată

în 1925 pentru eliberarea Italiei de costul importării grâului, prin cultivarea mai multor terenuri cu grâu.[107]

5.2.2 Bătălia pentru grâu

Guvernarea fascistă a reintrodus tarifele protecționiste la importul de grâu în anul 1925 și a început „bătălia pentru grâu” pentru a crește producția internă și pentru a face Italia independentă de importurile de grâu. Din punct de vedere economic a fost o mișcare puternic disfuncțională în termeni economici deoarece proteja producătorii interni ineficienți și descuraja producția agricolă diversificată pentru export. [108]

„Bătălia pentru grâu” a devenit o parte a planului general al guvernării fasciste de a ruraliza Italia. Autosuficiența în privința cerealelor avea ca scop să asigure că țara are suficientă hrană în timpul unui eventual război. Ruralismul fascist era conectat la preocupările populației și de acolo la aspirațiile pe termen lung ale fascismului de a crea un imperiu pentru Italia.[109]

Ruralismul era clar un mijloc prin care se urmărea cucerirea imperiului iar în perioada

1930-1940 Mussolini a susținut într-un discurs că italienii își vor face vocea auzită iar drepturile lor vor fi în cele din urmă recunoscute. Aceasta campanie a fost de asemenea un răspuns asupra impactului reevaluării lirei, măsurile poliției antiurbane au intrat în vigoare în momentul în care începuse un nou exod rural, deflația afectând sectorul agricol mult mai sever decât guvernul se așteptase sau dorise. Ținând șomerii în zona rurală și nu în orașe făcea ca problemele sociale în creștere, în special șomajul să fie mai puțin vizibile. Măsura de a restricționa creșterea urbană a stimulat un sector agricol format din mici fermieri care era indiscutabil ineficient din toate punctele de vedere. [110]

Femeile au lucrat de mult timp în agricultură și industrie, iar impactul depresiunii și, în general, reducerea nivelului de viață al clasei muncitoare și reducerea veniturilor (caracteristic politicilor economice fasciste) au determinat muncitorii să își limiteze familiile la cât își puteau permite și să se bazeze pe femei indiferent dacă aveau sau nu copii să muncească pentru a asigura cheltuielile familiei. Eforturile regimului de a crește producția internă și de război începând cu jumătatea anilor '30 a reintrodus femeile în rîndul forței de muncă industriale, tendința accelerată în timpul războiului când femeile au

înlocuit barbații recrutați în fabrici și în ferme.
[111]

Din nou economia rurală a devenit mai puțin rurală sub fascism. Mediul rural a fost penetrat de industrie și finanțe sub forma firmelor de chimicale care ofereau fertilizatori și a celor de mașini unelte care ofereau tractoare în cadrul campaniei de îmbunătățiri funciare (bonifica integrale) ca parte a „bătăliei pentru grâu”. [112]

5.2.3 Bătălia demografică

Atît ruralizarea cît și „bătălia demografică” au fost anunțate oficial de Mussolini într-o notă adresată Camerei Deputaților în mai 1927. Mussolini a dat o rezonanță universală acestor preocupări, iar într-un articol din 1928, publicat în „Il Popolo d’Italia” cu titlul „Puternici în numere”, prevedea cufundarea rasei albe de către rasele neagră și galbenă și astfel declinul civilizației vestice dacă nu se va rezolva „problema problemelor” : scăderea ratei natalității. Stagnarea demografică a fost recunoscută ca o problemă majoră în toate țările europene de la începutul secolului XX. Dar în perioada interbelică doar Italia fascistă și Germania nazistă (și dintre țările democratice,

Suedia) au avut o politică guvernamentală prin care au încercat să rezolve această problemă. Însă doar cele două puteri fasciste au legat problema de viitorul puterii naționale și de o „criză a civilizațiilor”. [113]

Așadar, în aceste două importante afirmații din perioada 1927-1928 Mussolini presupunea că dimensiunea și creșterea populației era ceea ce determina forța politică, economică și morală a națiunii. Numerele însemnau putere. O populație în creștere era atât motivul cât și mijlocul pentru a obține o expansiune imperialistă. Coloniile fiind o soluție pentru surplusul populației, iar o armată numeroasă era necesară pentru a le cuceri. Acesta era un argument circular și anacronic pentru înființarea unui imperiu și pentru o viziune asupra ceea ce reprezenta puterea în modernitate. Mussolini a luat în serios aceste formulări și le-a făcut baza politicilor sale. [114]

Motivul pentru reducerea ratei natalității în Italia și în alte țări a fost urbanizarea și industrializarea. În orașe nivelul de angajare al femeilor a avut ca rezultat schimbarea stilului de viață, iar așteptările într-o cultură materialistă și consumeristă specifică vieții urbane determina cuplurile să-și controleze fertilitatea și să aibă mai puțini copii. Astfel, pentru ca Italia să fie

populată și în consecință, puternică, trebuia să-și protejeze și să-și promoveze agricultura și cultura rurală considerându-se că soldații țărani vor fi cei care vor crea și vor coloniza imperiul. Exaltarea valorilor și virtuții vieții rurale oglindeau baza socială a fascismului formată din micii fermieri din nordul și centrul Italiei și suspiciunile sale în privința proletariatului industrial. Mussolini a recunoscut într-un discurs că muncitorii erau distanți, iar dacă nu se opuneau regimului cu siguranță erau absenți. [115]

Aceste preocupări stăteau în spatele unor politici guvernamentale coordonate de la sfârșitul anilor '20 care aveau să continue și să se dezvolte în anii următori. Este important să înțelegem preocupările demografice ale regimului care au reprezentat o componentă importantă a politicilor sale de după sfârșitul anilor '20 unde direcția era atingerea scopurilor expansioniste și imperialiste care se reflectau în politicile agrare ruraliste, politicile sociale și politicile în privința familiei și femeilor. În acel moment au extins noțiunea de stat totalitar care acum pretindea că are dreptul să dirijeze viața sexuală și reproductivă a familiei italiene conform scopurilor fasciste. Soluția găsită de regim la „*problema problemelor*” a fost un amestec de coerciție legală, represiune polițienească, politici sociale, pronatalism și

îmbunătățirea agriculturii. Măsurile pronatalitate favorizau căsătoriile timpurii și familiile numeroase. Din 1928, bărbații căsătoriți și angajați la stat erau scutiți de taxe dacă aveau 7 copii, iar cei care nu erau angajați la stat erau scutiți de taxe dacă aveau minim 10 copii. [116]

Orice scutire de taxă cu greu putea compensa costurile de întreținere ale unei familii atât de numeroase. Din 1929 pentru angajarea în posturile oferite de stat erau preferați bărbații căsătoriți, care proveneau din familii tinere, aceasta fiind o politică care s-a generalizat în urma depresiunii prin înlăturarea femeilor din rândurile forței de muncă salariate. O taxă lucrativă pe celibat a fost introdusă în 1927 și avea ca scop să colecteze resursele pentru îmbunătățirea sistemului de sănătate al mamelor și copiilor. Agenția Națională a Mamelor și Copiilor a fost înființată în 1925 pentru a avea grijă de copii abandonati și a devenit agenția care monitoriza mamele și copiii lor. Avorturile au devenit ilegale, condamnabile prin închisoare, fiind considerate crime împotriva statului, orice informație și ajutor contraceptiv fiind interzis. [117]

O campanie de „golire a orașelor” a fost lansată de Mussolini în toamna anului 1928 și dădea putere poliției și prefectilor să prevină

migrarea către orașe. Asemenea măsuri represive au fost însoțite de acțiuni concrete de a face viața rurală mai atractivă și agricultura mai productivă. A implicat o modificare drastică a cheltuielilor publice către finanțarea sectorului agricol printr-un program vast impus printr-o lege în 1928. Planul era să ofere locuri de muncă în lucrări publice pentru îmbunătățirea infrastructurii și extinderea terenurilor cultivate în care urmau să fie instalați fermierii tineri. Cheia succesului „bătăliei pentru nașteri” dusă de regim era dacă, și în ce măsură, femeile puteau fi forțate sau determinate să-și limiteze existența la o funcție reproductivă prin care să creeze viitorii soldați ai națiunii. Mussolini și liderii bărbați ai fascismului și-au transformat într-o politică oficială propriul misoginism și stereotipiile în privința rolului natural al femeilor ca soții și mame fiind inferioare și subordonate bărbaților atât acasă cât și în stat. Pentru Mussolini nașterea copiilor era în natura femeilor iar în natura bărbaților era să se războiască. [118]

Mussolini a încercat să transforme stilul de viață și atitudinile italienilor cu scopul de a inocula o obediență totală față de Duce și stat și de asemenea de a realiza caracteristicile militare și războinice considerate necesare pentru statutul de mare putere. Fascismul întotdeauna a încercat

să prezinte o imagine de tinerețe virilă, iar Mussolini a considerat că aceasta este cea mai bună cale pentru asigurarea continuității regimului: îndoctrinarea generației tinere cu idealurile fasciste. Similar el a dorit să-i pregătească pe tinerii italieni cât mai bine pentru serviciul militar. În acest scop a fost creată o mișcare fondată în aprilie 1926. Mussolini de asemenea a încercat să folosească sistemul de educație pentru a promova fascismul. A existat puțină influență fascistă asupra educației pînă în anul 1928 cînd Ministerul Instrucțiunii Publice a fost redenumit Ministerul Educației Naționale. Programa școlară a fost revizuită fiind introdusă mai multă educație fizică, iar manualele au fost rescrise punîndu-se mai mult accent pe istoria și reușitele Italiei. Suportul adulților pentru regim era generat prin intermediul organizațiilor care activau după programul de lucru. [119]

Il Duce considera că locul femeilor era să stea acasă și dea naștere copiilor. Aceasta atitudine avea să ducă la proclamarea „bătăliei pentru nașteri” a lui Mussolini, în 1927, susținînd că populația trebuie să ajungă la 60 milioane de locuitori de la 40 cît era în acel moment. O taxă asupra celibatului a fost impusă, introducîndu-se o serie de facilități fiscale pentru nașterea mai multor copii.[120]

Concomitent au fost făcute eforturi pentru a exclude femeile din sistemul de educație și de la locurile de muncă în special din slujbele calificate și din rîndul funcționarilor publici. În acest context nu prea era loc pentru femei în partidul fascist. [121]

5.2.4 Rezultatul bătăliilor

„*Quota 90*” categoric a îmbunătățit puterea de cumpărare a clasei mijlocii cu venituri fixe formate din funcționari profesioniști și deținători de proprietăți imobile. Reevaluarea a pus capăt unui ciclu de inflație început în timpul războiului pe care ei o asociau cu eroziunea propriilor standarde de viață și cu avansul material și politic al clasei muncitoare, dar stabilizarea monetară a devastat pe mulți dintre susținătorii rurali ai fascismului în special pe noii fermieri și pe chiriași căroră valoarea datoriilor a crescut concomitent cu prăbușirea prețurilor produselor agricole și a terenurilor. Chiar și ca politică demografică, ruralizarea nu a funcționat și probabil nu avea cum să funcționeze. Aproximativ 800.000 de oameni au fost transferați din zonele rurale suprapopulate către terenurile date în folosință în anii ‘30. [122]

Aceste politici nu corespundeau întru totul scopurilor regimului întrucît politicile agricole ale guvernului au avut rezultate contradictorii. Este dificil de observat cum mediul rural putea fi repopulat și agricultura putea fi făcută mai productivă (aceasta fiind intenția ruralizării și a bătăliei pentru grâu) cînd grâul în cel mai bun caz era cultivat extensiv cu costuri mari de forță de muncă. Nu este surprinzător că fermierii care au avut de cîștigat de pe urma bătăliei grâului au fost proprietarii fermelelor mari din Val Padana. Ei au utilizat din ce în ce mai multe mașini decît oameni schimbînd culturile ale caror prețuri se prăbușeau cu siguranță oferită de piața protejată a grâului. Este greu de crezut că ruralismul ar fi putut avea impactul dorit de fasciști asupra agriculturii italiene. [123]

Proprietarii de terenuri mari au beneficiat de pe urma campaniei de extindere a producției agricole începută în 1925. Elementul central al acestei campanii a fost bătălia pentru grâu prin care regimul a încercat să modernizeze agricultura. În 1938 fermierii italieni au ajuns să producă suficient grâu pentru a acoperi nevoia internă, dar cu un cost enorm asupra plătitorilor de taxe care subvenționau programul și de asemenea în detrimentul creșterii animalelor și a consumului de carne. Regimul a cheltuit o sumă

enormă de aproximativ 16 miliarde de lire pentru îmbunătățiri funciare în perioada 1922-1939. Acest proces de îmbunătățiri funciare avea ca scop deproletarizarea forței de muncă din agricultură prin transformarea muncitorilor fără teren în mici proprietari și să rupă tradiția pentru preferința partidelor de stînga în zona de nord și de centru a Italiei. În sud, principala motivație a regimului era să cîștige suport într-o regiune care era dezinteresată de fascism. „Bătălia pentru grîu”, utilizarea mașinilor unelte și fertilizatorii artificiali, pregătirea tehnicienilor agronomi, îmbunătățirile funciare și motivarea prin diferite mijloace a familiilor de a rămîne în mediul rural erau componente ale unui efort concertat de a cîștiga suport în rîndul populației din mediul rural. În realitate, majoritatea populației rurale a obținut puține beneficii de pe urma programelor economice și sociale. Puțini țărani făceau parte din organizațiile oficiale ale regimului. Pentru majoritatea muncitorilor rurali era greu să-și găsească loc de muncă în afara agriculturii deoarece era interzisă prin lege migrația internă a celor care deja aveau de lucru. Legile antimigrație au fost o parte importantă a programului de ruralizare și erau proiectate să îi țină pe oameni legați de pămînt și să reglementeze migrația oamenilor către orașele

industriale. „Ruralizarea” a oferit puține avantaje materiale țăranilor obișnuiți, dar a oferit câteva compensații morale. Propaganda promova viața țăranului în arta vizuală și muzică fiind considerate modele sociale și idealuri. [124]

Generația născută în timpul și după primul război mondial devenea acum adultă și nu cunoștea niciun alt sistem. Regimul le părea tinerilor o speranță pentru viitor. Iar bătrînii nemulțumiți bombăneau cu precauție. Cei care aveau nivelul cel mai înalt de educație în sistemul oficial erau cel mai mult influențați de regim pentru ca ei erau cei mai expuși și mai receptivi la propaganda oficială a regimului. Suportul regimului venea din timpul clasei mijlocii educate care de asemenea beneficia de pe urma oportunităților de a avansa în cariera în cadrul sectorului public. Studenții, profesorii, funcționarii și tehnicienii atît bărbați cît și femei erau modelați de regim. Cei mai puțin educați, țăranii din nord și sud, erau cel mai puțin afectați de diferitele mituri patriotice popularizate de regim care includeau cultul Romei antice al Duceului ca părinte al poporului și Italia ca leagăn al civilizației. Toate acestea făceau ca regimul să-și găsească un suport activ în rîndul populației

Corporatismul

educate și un suport pasiv în rândul restului populației. [125]

Capitolul 6. Corporatismul și Marea Depresiune

Debutul Marii Depresiuni din 1929 a forțat regimul fascist să meargă în noi direcții. Vulnerabilitatea băncilor italiene a făcut ca guvernul să intervină mai direct în economie în special prin crearea în 1933 a Institutului pentru Reconstrucție Industrială, o companie de stat care prelua de la băncile private sarcina de a investi în dezvoltarea industrială. Războiul etiopian din 1935-1936 a făcut ca politica declarată a lui Mussolini de autosuficiență să fie considerată esențială pentru o națiune războinică. Din 1935 a început să crească rolul statului în finanțarea industriei, alocarea cu materii prime, înlocuirea materialelor importate cu cele produse intern și cu controlul direct al industriilor majore. În 1939 acesta controla peste 4/5 din comerțul maritim și construcția de nave, 3/4 din producția de fontă și jumătate din cea de oțel. Acest nivel al intervenției statului l-a depășit pe cel din Germania nazistă, făcând ca sectorul public din Italia să îl secondeze pe cel din Rusia lui Stalin. Bineînțeles, diferența constă în supraviețuirea și în concentrarea sectorului public din Italia. De exemplu, două firme, Monte Catini și SNIA

Viscosa, monopolizau întreaga industrie chimică.
[126]

În rîndul istoricilor continuă disputele în privința efectelor politicilor economice fasciste și în special asupra modernizării Italiei. Oricum, statisticile prezentate asupra creșterii economice și a productivității sînt uneori neobiective și alteori reprezintă rezultatul unei alocări arbitrare a resurselor care au afectat grav alte zone ale societății italiene. Cei mai clari beneficiari erau: industriașii din nord și deținătorii de mari terenuri agricole ale căror produse erau protejate și ale căror costuri salariale erau mici datorită politicilor fasciste în privința forței de muncă. Creșterea statului și a birocrației de partid au oferit oportunități pentru angajare chiar și în timpul depresiunii, iar creșterea sistemului de educație pentru cei care doreau să devină profesori și studenții din clasa mijlocie. Mai puțin norocoși au fost mici proprietari de teren, majoritatea sperînd în trecut că fascismul le va îmbunătăți condiția. [127]

Efectele politicilor fasciste asupra clasei mijlocii erau amestecate. Pe de o parte, clasa muncitoare italiană nu mai era apărată de propriile sindicate, fiindu-le interzis să se organizeze pentru a-și promova propriile interese și, după cum am văzut, obțineau puține beneficii

de pe urma statului corporatist. Muncitorilor industriali li s-au redus în mod oficial salariile în anii 1927, 1930, 1934, în timp ce salariile muncitorilor din agricultură s-au redus în anii '30 cu pînă la 40%. [128]

Dictatura nu a rămas imună la prăbușirea din anii '30, așa cum încerca să sugereze propaganda regimului. Oficial era admisă existența unui million de șomeri în 1933, dar în realitate acest procent era cu siguranță mult mai mare, întrucît în agricultură exista o angajare parțială, iar femeile care lucrau au fost forțate să devină casnice. [129]

În această perioadă, deși salariile nominale au scăzut drastic, salariile reale au scăzut într-o proporție mai mică datorită scăderii prețurilor de la începutul anilor '30, coborînd în medie cu 10% între 1925-1938. În al doilea rînd, este posibil ca nivelul șomajului să fi fost chiar mai mare dacă nu ar fi existat politicile de investiții și lucrări publice. Apoi, în timp ce statul corporatist nu a făcut mare lucru pentru muncitori, syndicatele fasciste au reușit să ofere propriilor membri cîteva forme de protecție. [130]

Dictatura personală a lui Mussolini a fost întărită de cutremurul ministerial din iulie 1932. Rocco a plecat de la Ministerul Justiției, Grandi de la afaceri externe și Bottai de la corporații.

Mussolini a preluat conducerea ultimilor două ministere. Această mișcare avea ca scop întărirea impresiei că Mussolini reprezenta guvernarea și că viitorul regimului era dependent de el și de ce va reuși el să facă. În Conferința de la Montreux din decembrie 1934 a reușit să atragă câteva grupări fasciste obscure care doreau să beneficieze de finanțarea regimului fascist precum și de mișcări fasciste de o oarecare importanță precum Garda de Fier Română, pentru a pune bazele unei mișcări fasciste internaționale. S-a acceptat că elementul definitoriu al fascismului internațional era corporatismul. [131]

În ciuda confirmării în 1934 a principiului electiv în funcțiile sindicale, reprezentanții muncitorilor în corporații nu erau muncitori sau oameni apropiați de muncitori. Existau puține șanse ca în cadrul corporațiilor să existe un forum real pentru armonizarea tuturor producătorilor cît timp reprezentarea era atît de dezechilibrată. [132]

Toate deliberările din cadrul corporațiilor necesitau aprobarea Consiliului Național al Corporațiilor, iar după 1935 a Comitetului Central Corporativ al cărui președinte era șeful guvernului. Reglementările corporațiilor începeau să-și producă efectele abia după ce era

emis un decret de către guvern. Acest ultim control al executivului asigura Confindustria că deciziile economice reprezintă un aspect important pentru Mussolini și guvern și că sistemul corporatist nu va deveni un mecanism de planificare economică ce va interveni în economie. [133]

Practic, toate măsurile economice ale guvernului în timpul depresiunii erau considerate ca propuneri ale corporațiilor, dar în realitate acestea se nășteau în principal din acțiuni de urgență ca răspuns la criza economică. Producția industrială din Italia și de pretutindeni era în 1932 la nivelul cel mai scăzut. În acest moment guvernul a intervenit într-un mod care continua politicile din perioada crizei reevaluării de la sfârșitul anilor '20. În iunie 1932 o lege a forțat înființarea obligatorie a cartelurilor din care făceau parte majoritatea firmelor din fiecare sector de activitate. Cartelurile limitau în mod deliberat competiția și țineau ridicate prețurile într-o economie în declin. [134]

Legea din ianuarie 1933 a introdus o schemă de licențiere pentru platformele industriale noi care deveneau o pîrghie pentru dirijarea de către stat a investițiilor și dezvoltării. Dar a funcționat în același mod și a servit aceluiași interese pentru care guvernul a aprobat cartelizarea. Competiția a

fost limitată pentru a proteja piața formată din companiile din acel moment. Industriașii au obținut autorizații pentru noi fabrici și apoi nu au mai făcut nimic doar pentru a preveni intrarea pe piață a unor noi competitori. Treptat, aceste măsuri de urgență au fost integrate în structurile corporative. [135]

Din 1935 se presupunea că sistemul corporațiilor superviza cartelurile formate în zona lor. În 1937 acestea au devenit responsabile pentru funcționarea sistemului de licențiere întotdeauna fiind de așteptat să ofere sugestii cu privire la noile platforme. Ministerul Corporațiilor se baza în practică pe expertiza tehnică a Confindustriației în evaluarea aplicațiilor în timp ce poziția dominantă a angajatorilor în cadrul corporațiilor asigură faptul că criteriul productivist prevala. Astfel puterea publică era utilizată în interesul privat al marilor companii care distrugeau piața internă cu aprobarea oficială. Caracterul intrinsec fascist al controlului crizei economice a constat în coerciția continuă asupra forței de muncă prin intermediul Partidului Național Fascist și al sindicatelor. La fel ca în perioada 1926-1927 au existat tăieri salariale impuse între anii 1930-1934, mai intense în agricultură decât în industrie care i-a împiedicat pe salariați să beneficieze într-un fel de pe urma

scăderii prețurilor din timpul depresiunii. Săptămîna de 40 de ore a fost impusă în industrie începînd cu luna octombrie 1934 avînd ca scop crearea mai multor locuri de muncă. Muncitorii din industrie cu familii mari au fost parțiali compensați pentru pierderea veniturilor prin reducerea numărului de ore lucrate, prin introducerea cotelor pentru familii, o măsură ce avea să fie în curînd subordonată continuării „*bătăliei demografice*”. [136]

Rezistența guvernului de a nu devaloriza lira pe parcursul depresiunii a reprezentat o reevaluare constantă a monedei pe măsură ce lira sterlină și dolarul au fost devalorizate în 1931 și 1933. O liră supraevaluată a contribuit la creșterea deficitului balanței de plăți și la o migrație a valurilor străine și a rezervelor de aur din Italia pe parcursul anilor 1933-1934. Această situație a determinat guvernul ca la începutul anului 1934 guvernul să înființeze o nouă agenție specială Institutul pentru Comerț Exterior prin intermediul căruia putea monopoliza și reglementa comerțul exterior și schimbul valutar. Din februarie 1935 au fost impuse cote la importuri proporționale cu disponibilitatea valutei pentru plata acestora. Acest fapt a determinat o accentuare a autarhiei și a substituției bunurilor din import. [137]

Cea mai importantă operațiune de salvare realizată de guvern în timpul depresiunii a apărut în afara sistemului corporatist. O caracteristică specială a dezvoltării capitaliste din Italia de la începutul secolului XIX a fost interconectarea dintre băncile majore și companiile industriale. Criza producției industriale a fost atât de severă în timpul depresiunii încât stabilitatea sistemului bancar era de asemenea amenințată. Băncile au împrumutat bani sectorului industrial aflat în suferință ale căror acțiuni aflate în posesia băncilor scădeau ca valoare. [138]

O serie de încercări de salvare a băncilor și companiilor industriale utilizând banii publici au fost realizate în 1931. La sfârșitul anului 1932 Mussolini a delegat misiunea pentru o salvare definitivă a economiei nu Ministerului Corporațiilor, ci Ministerului Finanțelor. Rezultatul a fost înființarea Institutului pentru Reconstrucție Industrială (IRI) în 1933 ce reprezenta un holding gigantic format din companii de stat. IRI a preluat acțiunile de la trei bănci în schimbul plății datoriilor enorme pe care acestea le aveau la Banca Italiei, suportate în timpul operațiunilor eșuate din 1931. Această plată publică colosală pentru pierderile industriale și bancare a pus capăt conexiunilor

dintre bănci și industrie. A reprezentat momentul de început al reorganizării întregului sistem bancar și de creditare culminând cu apariția în 1936 a legii bancare. Băncilor le era interzis să ofere credite pe termen scurt iar pentru investițiile de capital pe termen mediu și lung companiile industriale utilizau în special instituțiile financiare deținute de stat. Acestea erau schimbări semnificative și de durată în organizarea economiei italiene. Deși probabil intenția inițială a fost de a face din IRI o instituție temporară pentru companiile industriale falimentare în condiții economice extraordinare. IRI trebuie să reorganizeze, raționalizeze și reprivatizeze companiile industriale ale căror acțiuni le deținea lucru care s-a întâmplat în cazul companiilor profitabile de electricitate. Existența IRI în timpul și după regimul fascist s-a bazat pe responsabilitatea ei de a demonstra companiile falimentare de care sectorul privat nu se atingea în special în sectoarele de prelucrare a oțelului, construcției de nave și transport maritim. [139]

Prin înființarea IRI intervenția statului în economie a luat noi forme instituționale. Prin intermediul corpului antreprenorial public statul deținea pachetul majoritar din acțiunile multor firme care păstrau o structură și un management specific companiilor private. În consiliile de

administrație făceau parte aceeași oameni care făceau parte în consiliile de administrație ale sectorului privat monopolist. Toate aceste companii funcționau în paralel cu corporațiile și reprezentau mai degrabă o formă de stat consorțial decât o formă de stat corporativ. Este clar că guvernul nu era pregătit să aibă încredere în mecanismul complicat al corporațiilor de a implementa măsurile de salvare din timpul depresiunii care trebuia să fie rapide și funcționale. Problema era cum să împace aparatul corporativ cu creșterea proprietății de stat în economie. Guvernul a rezolvat aceasta prin ignorarea primului sistem (al corporațiilor) și dezvoltarea unei rețele de unități publice alternative cu funcții economice. [140]

Intervenția statului în economie a fost necesară inițial din cauza duratei și severității depresiunii și apoi de imperativele politicii externe a regimului fascist. La sfârșitul anului 1934 planificarea și cheltuielile pentru cucerirea Italiei erau în curs. Diferitele agenții publice care inițial au apărut pentru a implementa măsurile de urgență din timpul depresiunii erau utilizate pentru a reglementa o economie care se pregătea de război. Izolarea crescândă a Italiei de economia internațională s-a reflectat în colapsul valorii comerțului său exterior. Precum și în alte

țări care au găsit o formă de refugiu în protejarea piețelor interne aceasta a fost o consecință a depresiunii și de asemenea în cazul Italiei a refuzului guvernului de a-și devaloriza moneda. Dar în final politica externă militară și imperialistă a guvernului fascist și direcționarea economiei către autosuficiență au format sistemul corporatist ca un mod de organizare al societății și economiei. [141]

6.1 Consecințele economice

Elita politică și economică a Italiei credea că un complex militar industrial era esențial pentru ca țara să ajungă la nivelul marilor puteri. Aceasta însemna printre altele că țara trebuia să aibă capacitatea de a-și satisface propriile nevoi militare în vreme de război. Complexul militar industrial al Italiei a trecut cu succes primul test în timpul primului război mondial. În perioada 1911-1936 complexul industrial italian a pierdut teren în privința productivității în comparație cu sectoarele similare din Marea Britanie. Acest lucru a fost în parte cauzat de absența competiției reale și de mediul neatractiv creat de statul protecționist. Intervenția pe piața muncii și a bunurilor este caracteristică politicilor industriale

din 1930. Începînd cu 1926 regimul fascist a interzis în mod oficial grevele și sindicatele non-fasciste. Spre sfîrșitul anilor '30 a impus restricții drastice asupra migrației forței de muncă în interiorul țării pentru a-i forța pe țărani să nu părăsească mediul rural. Regimul a încurajat cartelizarea în această perioadă începînd să reglementeze investițiile industriale pentru a pregăti țara de război. [142]

Statul corporatist fascist era proiectat ca o nouă ordine politică și socială, o a treia cale, alternativă la injustețea socială și evidenta disfuncționalitate a capitalismului liberal și a colectivismului de stat specific Rusiei comuniste. În consecință, fascismul italian a reprezentat în timpul anilor depresiunii o alternativă fascinantă pentru politica europeană care nu se limita doar la mișcările fasciste. Corporatismul ocupă un loc major în ideologia fascistă și în propaganda din timpul anilor depresiunii și în mod semnificativ a devenit o inspirație internațională. [143]

Majoritatea istoricilor consideră că fasciștii au irosit sume imense de bani și au încurajat alocarea arbitrară a resurselor. Politicile fasciste au eșuat chiar dacă le măsurăm după propriul lor etalon. Obiectivul lor a fost să transforme Italia într-o mașină de război eficientă. În schimb performanța industriei italiene în timpul celui de-

al doilea război mondial a fost slabă. Lipsa materiilor prime cauzată de alianța cu Germania, organizarea producției era haotică iar calitatea armelor italiene era slabă. Puținele voci dizidente argumentau de obicei că politicile fasciste nu sînt dăunătoare întrucît nu sînt implementate. Reglementările poate că au redus migrația internă, dar nu au eliminat-o. Planificarea restricțiilor era ușor de eludat de către marile firme. [144]

Cei mai buni economiști italieni, începînd cu Pareto pîna la Einaudi, au criticat toate politicile industriale susținute de fasciști, susținînd că acestea au creat distorsiuni importante și risipă într-o țară săracă precum Italia care nu își permitea astfel de experimente. Acești economiști considerau că ar fi fost mult mai înțelept să păstreze modelul pieței libere și să permită forțelor pieței să decidă calea de urmat pentru dezvoltare. [145]

Economia nu era punctul forte al lui Mussolini, neavînd o viziune clară asupra problemelor economice cînd a ajuns la putere. [146]

Ascetismul non-consumerist al fasciștilor era anti-economic și anti-materialist. Fasciștii doreau să creeze o națiune conform viziunii lor și să transforme o masă de indivizi egoiști într-un

colectiv unificat a cărei putere și energie urmau să fie mobilizate și direcționate de către regimul fascist, ceea ce ar fi permis Italiei să devină o mare putere imperialistă în care viziunea lui Mussolini era percepută ca singura cale pentru supraviețuirea națională într-o lume competitivă. Așadar, corporatismul urmărea să aducă sub un singur acoperiș instituțional reprezentanții tuturor părților implicate în procesul de protecție într-un anumit sector al economiei. Rolul corporațiilor era să îngroape conflictul de clasă contraproductiv forțând diferiți factori de producție să coopereze în direcția interesului național de a maximiza producția economică, toate acestea fiind realizate sub auspiciile regimului. [147]

Lipsa de dorință de a face față realităților economice neplăcute a fost o caracteristică a regimului său încă de la început. Inițial Mussolini a ezitat să impună o raționalizare a alimentelor și chiar s-a lăudat când a evitat să facă aceasta (pe bună dreptate) în vreme ce Marea Britanie și Germania au apelat la aceasta metodă. [148]

Începând cu jumătatea anilor '30 Mussolini urmărea să mobilizeze economia pentru a-i servi ambițiilor imperiale prin reînarmare și război. Autosuficiența era în parte o necesitate ca urmare a sancțiunilor impuse de Liga Națiunilor asupra

Abisiniei, dar de asemenea a rezultat din determinarea lui Mussolini de a plasa Italia pe picior de război. Oricum nu au fost atinse autosuficiența și nici Italia nu a avut o economie pregătită pentru războiul început în 1940. [149]

Mussolini nu a îmbunătățit semnificativ nici economia Italiei și nici standardul de viață. Uneori el susținea că aceasta nu a fost intenția lui, argumentînd că a urmărit să creeze o rasă dură, înzestrată cu spiritul sacrificiului mai degrabă decît o națiune prosperă. În 1936 a declarat: „trebuie să ne scoatem din cap că noi am susținut că zilele prosperității se pot întoarce, probabil ne îndreptăm către o perioadă în care omenirea va trăi un standarde de viață scăzut”[7] Politicile economice fasciste într-adevăr erau motivate mai mult de prestigiu decît de nevoile sociale și economice. Dar chiar judecînd după obiectivele declarate de pregătire a Italiei pentru imperiu și expansiune teritorială, nu a fost un succes. Politicile agricole ale regimului au reușit puțin în privința modernizării metodelor de cultivare sau de creștere a productivității. „Batălia pentru grâu” s-a dovedit a fi contraproductivă întrucît o mare parte din suprafețele de teren marginale, de multe ori cu condiții climatice și de sol nepotrivite, au fost cultivate cu grâu. Ca rezultat producția a crescut

de la 5,39 milioane de tone în 1925 la 7,27 milioane de tone în 1935, iar Italia își acoperea 75% din necesarul său de grâu în 1939, dar s-a realizat în detrimentul reducerii culturilor destinate exportului și prin creșterea prețurilor alimentelor. Măslinile, fructele și vinul care puteau oferi valută pentru a importa grâu la prețuri mici au fost abandonate în multe regiuni în favoarea grâului. Productivitatea s-a prăbușit iar singurii beneficiari reali au fost marii fermieri care au avut de câștigat de pe urma arendelor și prețurilor. Programele de îmbunătățiri funciare care promiteau pământ pentru țărani nu s-au materializat. Pe ansamblu doar 10.000 de oameni au fost mutați pe terenuri date în folosință. Una dintre cauze a fost reprezentată de faptul că proiectele erau puse în aplicare de consorții cu capital insuficient, majoritatea neîncepând lucrul pînă în 1939. Un beneficiu al programelor de îmbunătățiri funciare a constat în crearea de locuri de muncă în timpul depresiunii. Politica de ruralizare a lui Mussolini a fost incompatibilă cu scopul său de a extinde baza industrială a Italiei. De asemenea, producțiile mari de grâu au fost obținute pe exploatațiunile agricole mari mai degrabă decît în gospodăriile țărănești idealizate de către fasciști. Rezultatul a fost că au apărut

holdinguri agricole mari, concentrate în mâinile câtorva. [150]

În 1938 producția industrială a atins nivelele din 1929 fiind acompaniate de deficite bugetare importante. Construcția navală, industria chimică și ingineria mecanică au prosperat. Producția de oțel s-a triplat în perioada 1918-1940, puterea hidroelectrică instalată a crescut, iar 5.000 de km. de cale ferată au fost electrificați. O caracteristică fiind că trenurile ajungeau la timp. Oricum aceasta s-a realizat pe seama exporturilor și a industriilor pentru bunuri de consum ale căror interese au fost neglijate, rezultând declinul industriei textile și probleme pentru industria automobilistică. Fiat a exportat mai puține automobile la sfârșitul anilor '30 decât în anii '20. [151]

În ciuda eforturilor lui Mussolini creșterea economică nu a fost impresionantă. În intervalul 1922-1929 creșterea s-a dublat, dar a stagnat în următorul deceniu și nu a existat nicio dovadă a creșterii productivității. Au fost promise câștiguri economice de pe urma cuceririi Abisiniei, dar puține s-au materializat din aceste aventuri străine. Scopurile exagerat de optimiste ale lui Mussolini de a crea o economie autosuficientă a creat penuria de cărbune, oțel și gaz natural. Din

1936 acordurile de comerț bilaterale, controlul valutelor, controlul alocării materiilor prime și un sistem de licențiere la import au fost introduse. Deși au fost realizate anumite progrese în producția de fibre sintetice și au fost descoperite rezerve de gaz natural și petrol în Val Padana, autosuficiența în privința materiilor prime nu au fost niciodată atinse. Rezultatul acestor politici a fost o mai mare susținere din partea Germaniei, importurile de la noul aliat crescând de la 18% în 1936 la 29% în 1940. La sfârșitul anilor '30, 25% din exporturile italiene mergeau în Germania și alte 25% în Africa. Astfel, în 1940 Italia încă era în urma Germaniei, Franței și Belgiei în privința producției de bunuri de capital și materiale de război. Producea doar 1 million de tone de oțel comparativ cu 19 milioane de tone de oțel în Germania și 1,9 milioane de tone în Belgia. [152]

Economia nu era doar un scop în sine ca în capitalism unde se încearcă satisfacerea materială a dorințelor și nevoilor consumatorilor, dar în fascism era și un mijloc prin care se putea întări capacitatea militară a țării, o resursă care ar fi permis conducerii fasciste să realizeze scopurile politice și ideologice ale expansiunii imperialiste. Statul conducea economia, nu invers. Gîndirea și practica „Noii Ordini” din Italia fascistă și

Germania nazistă în timpul anilor '30 și al războiului aveau o dimensiune economică importantă. Conceptul de spațiu vital exista în ambele regimuri, iar considerațiile geopolitice din spatele acestora erau similare: să aibă o populație în creștere care să dobândească teritorii noi și resurse economice. [153]

Ultranationalismul fascist a fost transpus economic sub forma autosuficienței războiului și imperiului acestea fiind componente inseparabile. Autosuficiența economică (autarhia) era rezultatul pregătirii pentru viitoarele războaie de cucerire imperialistă. Pentru regimul fascist autarhia era atât un mijloc cât și un scop, un motiv și un rezultat al războiului de expansiune. Faptul ca nici Italia fascistă și nici Germania nazistă nu au reușit să realizeze autarhia a reprezentat o motivație în plus de a achiziționa teritorii și resurse. Momentul crucial de reorientare a economiei Italiei către autarhie a fost războiul însuși. În urma invaziei și cuceririi statului Etiopia în 1935-1936, Liga Națiunilor a impus sancțiuni împotriva Italiei fasciste ca un stat agresor care a forțat regimul să facă o virtute din necesitatea autosuficienței economice. De îndată ce sancțiunile au fost ridicate în vara anului 1936, Italia fascistă avea oportunitatea să se întoarcă la relațiile comerciale internaționale. Țările

începeau să se refacă după Marea Depresiune de la începutul anilor '30. Alegerea regimului fascist a fost să nu se întoarcă la comerțul internațional și să meargă în direcția pregătirilor autarhice pentru război. Această fază a marcat creșterea cheltuielilor militare și de înarmare și în consecință o creștere a taxării interne pentru a se plăti pentru acestea. [154]

Majoritatea istoricilor economiei subliniază că măsuri de urgență similare au fost adoptate de toate țările pentru a se confrunța cu impactul crizei economice mondiale. Dar în Italia fascistă aceste inițiative nu au fost abandonate când depresiunea s-a încheiat. În Italia acestea au fost instituționalizate devenind entități naționale legale. Alegerea făcută de Mussolini în 1936 a fost și alegerea politică a fascismului: autarhia pentru război, nu comerț internațional pentru pace.[155] Aceasta politică amintește de o concluzie atribuită lui Frederic Bastiat: „când mărfurile nu trec granițele, le vor trece armatele”. [156]

Ordinea economică din Italia fascistă a fost în anii '30 un hibrid între Partidul Național Fascist și departamentele statului și, în termeni generali, o simbioză între sectoarele publice și private ale economiei. [157]

Capitolul 7. Economia în timpul războiului

Consumul a scăzut cu un sfert în perioada 1939-1943 ceea ce a făcut ca produse de bază precum săpunul și cafeaua să devină mărfuri de lux. Au fost semnalate cazuri în care au fost mâncate pisici în Roma, iar în 1943 pâinea a ajuns să fie vîndută pe piața informală la o valoare de peste 8 ori peste prețul impus oficial. Acestea erau simptome care arătau că economia din timpul războiului nu funcționa. Una dintre problemele Italiei era că nu deținea o aprovizionare internă cu petrol și era puternic dependentă de carbunele din Germania, care a devenit din ce în ce mai rar pe parcursul războiului. Producția de oțel a scăzut în timpul războiului, iar producția anuală de armament era suficientă pentru doar cîteva luni. Apoi cînd au început bombardamentele aliate asupra orașelor italiene, industria a fost afectată și nivelul producției s-a prăbușit. [158]

Toate problemele militare ale lui Mussolini din perioada 1940-1943 aveau la bază slăbiciunea și dezorganizarea cronică a economiei. Italia niciodată nu a avut o bază economică capabilă să susțină un război împotriva unor puteri precum Marea Britanie și SUA. Această slăbiciune avea la bază presupuziția că războiul va fi de scurtă

durată, fapt care îi va permite să ascundă aceste lipsuri. În realitate, Italia fascistă a fost capabilă să supraviețuiască 3 ani înainte ca slăbiciunile sale cronice în sfera economiei să cauzeze implozia. [159]

Pe ansamblu, producția de oțel era la aproximativ 1/3 din cea a Marii Britanii și a Franței în 1938, Italia producând 52.000 de automobile spre deosebire de aproximativ 300.000 fabricate atât în Marea Britanie cât și în Franța. Perspectivele pe termen lung erau și mai îngrijorătoare. Din totalul importurilor, 60% erau reprezentate de alimente care erau transportate cu navele prin strâmtoarea Gibraltar sau canalul Suez, ambele controlate de britanici. Încercarea de a realiza o economie autosuficientă a eșuat și a făcut ca Italia să cadă în mâinile inamicilor de război. [160]

Economia nu a fost capabilă să răspundă cererii din timpul războiului și din cauza penuriei de combustibil și materii prime. Înainte de a intra în război, Italia utiliza peste 3 milioane de tone de petrol anual. De îndată ce a intrat în război, singura sursă de petrol a fost România și cantitatea era de 1,5 milioane de tone mai puțin de jumătate din cererea normală a Italiei din timpul păcii. Industria hidroenergetică nu a putut fi dezvoltată rapid, iar singura sursă de cărbune

era Germania care avea nevoie de tot ceea ce putea produce pentru industria sa. [161]

Ca rezultat producția de oțel din timpul războiului a scăzut în primii 2 ani de la 2,3 milioane de tone în 1938 la 1,9 milioane de tone în 1942, iar când bombardamentele aliate au afectat producția industrială cantitatea de oțel produsă a ajuns la 1,7 milioane de tone în 1943. Producția din timpul păcii reprezenta 10% din cea a Germaniei și Uniunii Sovietice ilustrând dimensiunea redusă a contribuției Italiei la efortul din timpul războiului.[162]

Din cauza rarității materiilor prime și a energiei nici chiar cele mai productive fabrici nu au putut face mare lucru pentru a combate declinul rapid al producției de armament din timpul războiului. O ușoară ameliorare a producției de armament a apărut în perioada 1941-1942, dar s-a redus rapid ca urmare a bombardamentelor aliaților. [163]

Aceste bombardamente au avut efecte negative și asupra populației. Mii de case au fost distruse (de exemplu, doar în Torino au fost distruse 25.000 de case), iar zeci de mii de oameni au părăsit orașele pentru a se muta în mediul rural. [164]

În industria grea s-a stabilit ca începând cu aprilie 1942 timpul de lucru zilnic să fie de 12 ore, 72 ore pe săptămână, putînd ajunge la 14 ore pe zi în situații excepționale. La începutul anului 1943 au existat o serie de proteste ale muncitorilor pentru majorarea salariilor, dar în realitate protestau pentru condițiile de viață în general ca urmare a continuării războiului. Pe măsură ce bombardamentele s-au intensificat asupra populației civile moralul a scăzut drastic, iar puternica mașinărie de propagandă a devenit din ce în ce mai puțin convingătoare. Motivele Italiei de a merge la război nu au fost niciodată explicate clar și au devenit din ce în ce mai obscure cînd spre sfîrșitul anului 1942 înfrîngerile au devenit o obișnuință atît pe frontul sovietic cît și pe cel din nordul Africii. Populația și-a pierdut încrederea în radioul controlat de stat și au început să asculte transmisiunile radioului din Vatican sau chiar ale BBC-ului. [165]

Capitolul 8. Moștenirea economică a fascismului

După cel de-al Doilea Război Mondial țările care au avut creșterile economice cele mai spectaculoase au fost, aparent paradoxal, țările învinse și a căror industrie a fost afectată grav: Germania și Italia.

8.1 Refacerea economiei și a sistemului politic

85% din marina comercială a Italiei a fost distrusă, 1/3 din căile ferate și 1/5 din platformele industriale. În Germania 20% din clădirile rezidențiale, din care 50% în orașele majore au fost distruse, 90% din rețeaua de căi ferate era fie distrusă, fie imposibil de utilizat, din cauza bombardamentelor. Deși acest nivel de distrugere era important, era totuși distribuit inegal. În nordul Italiei, unde industria era puternic concentrată, cea mai mare capacitate de producție a supraviețuit intactă războiului. Capacitatea de generare a hidrocentralelor de care industria italiană depindea era de fapt cu 16% mai mare în 1946 decât în 1938. Capacitatea industriei mecanice era cu 30% mai mare. Drumurile, podurile, căile ferate și porturile au suferit

distrugerii importante dar puteau fi rapid reparate. Chiar și unde fabricile au fost dezasamblate, ca în cazul uzinei din Genova de către armata germană, consecințele au putut fi corectate rapid. Un nou utilaj a putut fi cumpărat cu ajutor american. Așadar, fabricile au putut fi rapid reconstruite. Rezultatele nu au fost întotdeauna estetice, dar erau funcționale. Restaurarea depozitelor a necesitat mai mult timp, dar erau mai puțin esențiale pentru reluarea imediată a producției. [166]

Situația din Italia la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial era serioasă. Distrugerea orașelor industriale din nord era substanțială, întreruperea culturilor agricole în anii 1944-1945 a făcut ca aprovizionarea cu alimente să fie incertă, comunicațiile să fie dificile, șomajul ridicat. Renașterea morală și instituțională era necesară după 20 de ani de regim fascist. Aceste probleme vor exista în Italia până la sfârșitul deceniului.

Țara era sub ocupație britanică și americană începând cu 1945. Alături de guvernul militar aliat exista o administrație civilă sub forma Comitetului Național de Eliberare, aceasta fiind mișcarea politică care a condus rezistența împotriva ocupației germane și a dictatorului Benito Mussolini. Democrația avea să pătrundă

în Italia prin intermediul acestor comitete, tranziția de la fascism la guvernarea reprezentativă durînd 3 ani.[167]

Războiul a exacerbat divizarea istorică a Italiei. Dacă nordul începînd cu septembrie 1943 a experimentat aproape doi ani de conducere germană urmată de ocupație militară aliată, sudul Italiei a fost oarecum ferit de război de către sosirea trupelor aliate. Așadar în plus față de contrastele politice și economice dintre nordul și sudul Italiei a fost adăugată o amintire diferită a războiului. [168]

Italia a fost o națiune de agricultori devastată la finalul celui de-al doilea război mondial. Schimbările după această perioadă au fost enorme. Italia a creat un sistem democratic , iar economia Italiei, societatea și cultura s-au transformat. [169]

Cea mai importantă misiune era să se determine viitorul politic al țării. În iunie 1946, italienii au avut de ales între republică și monarhie. Italienii au ales republica într-o proporție de 54 %, iar familia regală a fost trimisă în exil și a fost declarată Republica Italia. [170]

Dar în Italia schimbarea a fost izbitoare. Spre deosebire de celelalte țări mediteraneene din Europa (Potugalia, Spania și Grecia) Italia a

devenit o democrație. Oricât de imperfectă a fost această democrație Italia, și-a păstrat sistemul democratic în perioada postbelică. Italia a fost o țară profund divizată, mulți italieni au încercat să se indentifice mai degrabă cu localitatea sau regiunea lor și foloseau dialectul său limba lor pentru relațiile de zi cu zi. [171]

Procesul de refacere a fost lansat prin intermediul Programului de Refacere European. În perioada 1948-1952, SUA a oferit 1,5 miliarde de dolari sub formă de hrană , materii prime și ajutor financiar. Această asistență a oferit ajutorul necesar pentru a reface economia italiană. [172]

Celebrul program de ajutor extern pentru sprijinul financiar al țărilor răvașite de războiul din Europa, a fost numit oficial Programul European de Recuperare, dar apoi a fost cunoscut ca Planul Marshall, după secretarul de stat George Catlett Marshall. La începerea unui discurs la Harvard, la 5 iunie 1947, Marshall a anunțat că Statele Unite au salutat o propunere de a susține financiar un plan de cooperare și coordonare la nivel european pentru redresarea economică. Congresul a adoptat Legea Redresării Economice în aprilie 1948, care a permis Statelor Unite să furnizeze peste 13 miliarde de dolari în

țări vest-europene de-a lungul anilor, pînă în iunie 1952. [173]

De asemenea, planul Marshall a avut pe plan politic efectul de a crea o prăpastie între partidele socialiste și comuniste (sau cel puțin de a exploata tendințele în direcția unei asemenea despărțiri).

Socialiștii erau de acord asupra necesității acceptării planului Marshall, iar comuniștii, care primiseră instrucțiuni de la Moscova, îl respingeau. Rezultatul a fost marginalizarea comuniștilor. În Italia, sprijinul financiar i-a ajutat pe creștin-democrați să cîștige majoritatea în parlament, în 1948. În Germania s-a consolidat CDU și Coaliția Liber-Democrată, în 1949. [174]

Italia a întreprins încă din 1947 o stabilizare a inflației încununată de succes ca rezultat al unui sistem bancar nou proiectat de Einaudi, la acea vreme ministru de finanțe. Aceasta a facilitat reactivarea sistemului prețurilor libere dînd țării un impuls pentru reconstrucție. Exportul textilelor care în acel moment reprezenta 40% din exportul italian, a fost ajutat de problemele muncitorești din Marea Britanie și de suspendarea temporară a producției germane și japoneze. [175]

În Italia, agricultura era specializată pe producția de cereale din cauza politicii de autosuficiență a lui Mussolini, în timp ce industria era dominată de ramuri tradiționale precum procesarea alimentelor și textilele. Liderii italieni Alcide De Gasperi și Luigi Einaudi, primul ministru și președintele, au privit în anii critici de după război către zilele în care industria italiană va putea concura cu liderii Europei. Aderînd la Comunitatea Europeană a Oțelului și Cărbunelui în 1951, ei și-au arătat disponibilitatea pentru deschidere către Europa. Deja de la începutul deceniului piețele externe erau invadate de produsele electrocasnice și automobilele fabricate în Italia. [176]

Luigi Einaudi, un reputat economist și președinte al Italiei între anii 1948-1955 a pus bazele reconstrucției economice. Einaudi considera că inițiativa privată și economia industrială erau elementele cheie pentru prosperitatea Italiei. Programul său urmărea realizarea producției pentru export, integrarea economiei în comerțul mondial condus de SUA și o campanie împotriva inflației. Acest plan se folosea de unul dintre resursele abundente ale Italiei: forța de muncă. Nivelul înalt al șomajului a ținut salariile scăzute pentru deceniile

următoare permițând bunurilor italiene să fie produse ieftin. [177]

Creștin-democrații au modificat planul lui Einaudi într-un aspect important. Economia Italiei era caracterizată de un nivel înalt al proprietății de stat asupra industriei și finanțelor moștenite din timpul lui Mussolini. Această situație a făcut că partidul aflat la guvernare să reprezinte o voce importantă în politica economică a țării și a oferit stimulente puternice pentru celelalte partide să se alieze cu creștin-democrații. Programul lui Einaudi a avut un succes enorm. Industria italiană s-a refăcut și a crescut datorită bunurilor vândute cu succes la export. Din 1958 până în 1963 Italia a fost a doua țară cu creștere economică rapidă. Acest moment a fost numit „Miracolul economic italian” fiind creată bunăstare, locuri de muncă, șomajul aproape a dispărut la începutul anilor '60, iar salariile au început să crească. Acest Miracol economic a fost alimentat de către Tratatul de la Roma din 1957 care a creat Comunitatea Economică Europeană, Italia fiind una dintre țările fondatoare. [178]

Moștenirea economică a Fascismului a fost enormă. Deși multe din aceasta, corporațiile, cartelurile industriale și reglementarea strictă a comerțului, au fost imediat eliminate după război,

un aspect a rămas: sectorul public uriaș. Astfel, pînă la privatizările recente din anii 1990, 40 % din producția industrială din Italia, de la producția de fier și oțel, pînă la fabricarea de prăjituri de Crăciun a fost controlată de stat și, mult mai important, 80 % din toate operațiunile bancare. Acest lucru a avut efecte foarte benefice în anii 1950 și 1960, cînd sectorul public italian a jucat un rol cheie în Miracolul economic, crearea de noi produse chimice, inginerie și industrie energetică, domenii în care capitalismul privat italian nu a putut să nu dorească să investească și în inițierea unei rețele de autostrăzi pe care puteau fi conduse autoturismele produse în sectorul privat. [179]

Italia în anii 1950 era încă o țară subdezvoltată. Sectorul său industrial conținea cîteva ramuri avansate în domeniile producției de oțel, automobile, energie electrică și fibre artificiale, dar acestea erau limitate atît geografic, fiind concentrate în Nord-Vest, cît și în ponderea economiei naționale pe ansamblu. Cei mai mulți italieni își câștigau existența în domeniile tradiționale ale economiei, în manufacturi, administrație publică, magazine mici, agricultură. Nivelul de trăi era foarte redus. În 1951 combinația elementară de energie electrică, apă

potabilă și toaletă putea fi găsită doar în 7,4 % dintre locuințele italienilor. [180]

8.2 Agricultura de subzistență și migrația forței de muncă

Agricultura era cel mai important domeniu în care lucrau italienii. În recensământul din 1951, în domeniul agriculturii, vânătorii și pescuitului, lucrau 42,2 % din totalul populației active, procentul în sud fiind de 56,9 %. Agricultura italiană avea o productivitate inferioară față de cea a Greciei și Iugoslaviei. Anii 1950 au fost martorii unei fragmentări a proprietății. Tinerii țărani însă erau reticenți să calce pe urmele părinților astfel încât a apărut fenomenul comasării terenurilor.

Dar aceasta nu a dus la o epocă de aur a agriculturii țărănești. Treptat, a fost deschisă calea specializării și a producției pentru vânzare. În această perioadă numărul mare de rezerviști nu obțineau venituri satisfăcătoare, rezultatul fiind emigrația. Între anii 1946 și 1957 numărul celor care au părăsit Italia a depășit numărul de 1.100.000, în Argentina rămânând 380.000, în Canada 166.500, în SUA 166.000, în Australia 138.000 și în Venezuela 128.000. Majoritatea

erau mai degrabă artiști și proprietari de teren, decât muncitori în agricultură care nu dețineau teren, aproximativ 70% fiind din sud. [181]

Înapoierea sudului Italiei era evidentă. O anchetă parlamentară din 1954 a relevat că 85% din familiile sărace din Italia locuiau în sud. Un muncitor în agricultură din Apulia, în sud-estul Italiei câștiga aproximativ jumătate din cât câștiga un muncitor din Lombardia. [182]

Eșecul reformei agrare postbelice a forțat guvernele să abordeze această regiune sub termenul de „chestiunea sudică”. În august 1950, Parlamentul a adoptat o măsură prin care a încercat să îmbunătățească situația din sud. Această măsură a reprezentat o combinație mult mai importantă de resurse decât planurile ulterioare și a avut mai multe șanse de succes deoarece era mai bine integrată în mecanismul politic al noii republici italiene. [183]

Reforma agricolă din anul 1950 încuraja cultivarea intensivă. Aceasta a permis ca resursele să fie direcționate din agricultură spre industrie, iar forța de muncă să migreze dinspre sud spre nord. Oferta elastică a forței de muncă a alimentat crearea noilor industrii producătoare și exportatoare de bunuri de consum. Este faimos cazul migrației muncitorilor din fermele din sud către Torino, unde se afla fabrica Fiat.[184]

O altă situație a fost reprezentată de emigrarea în Europa. Între anii 1946 și 1957 numărul celor care au rămas în acele țări a fost de 840.000. Franța a fost țara pe care au ales-o cei mai mulți (381.000), urmată de Elveția cu un număr de 202.000 și Belgia 159.000. O altă categorie era reprezentată de cei care lucrau în aceste țări cu contract de muncă pe o perioadă de 6 luni sau un an și care priveau munca în aceste țări ca o soluție temporară. [185]

8.3 Miracolul economic italian

Anii 1958-1963 au reprezentat începutul unei perioade de schimbări sociale importante. În mai puțin de două decenii, Italia a încetat să mai fie o țară agricolă și a devenit una dintre țările industrializate din Vest. [186]

Perioada cuprinsă între 1950-1970 a fost epoca de aur a comerțului internațional. În acel moment comerțul de bunuri a crescut de șase ori, gradul de integrare economică a țărilor industriale importante a atins noi culmi și producția de masă pentru piețe, atât interne cât și externe, au avut ca efect un nivel de prosperitate fără precedent.

Cum se face că Italia, la început era departe de a juca un rol minor în această eră a dezvoltării, a reușit să devină unul dintre protagoniști? Există multe motive și nu există un consens general între economiști în privința importanței fiecăruia dintre acești factori. Categorie, sfârșitul protecționismului tradițional al Italiei trebuie să fie considerat printre factorii cei mai importanți. De exemplu, Spania condusă de Franco avea o structură economică similară cu cea a Italiei în 1945 și a rămas izolată pentru mulți ani de comerțul european. Italia, după cum am văzut, era la coada integrării economice europene. Mulți întreprinzători italieni au fost temători față de această expunere bruscă față de competiția europeană. De fapt, industria Italiei atinsese un nivel tehnologic suficient de dezvoltat și producea o gamă suficient de diversificată de bunuri pentru a fi capabilă să răspundă politic creării Pieței Comune. Ramurile avansate erau de proporții modeste, dar pretutindeni în acestea lucrau ingineri, întreprinzători, proiectanți și muncitori specializați pregătiți să facă față noilor provocări. [187]

90% din firme aveau maxim 5 salariați, iar industria abia începea să exploreze utilizarea metodelor de producție în masă. Fiat începuse să experimenteze linii de asamblare încă dinainte de

Al Doilea Război Mondial, dar fără să atingă nivelul de diviziune al muncii sau nivelul de standardizare al producției atins de Ford. Acum putea fi câștigată o eficiență considerabilă prin instalarea benzilor rulante și liniilor de asamblare în fabricile italiene și să se meargă mai departe în direcția standardizării. Industria utiliza masiv echipamentele și metodele americane cu un impact extrem de favorabil asupra productivității. În acea perioadă (anii '50), Italia era țara care a realizat cele mai mari rate ale investițiilor măsurate ca raport între venit și capital. [188]

Chiar înainte de „miracol” unele domenii se dezvoltau semnificativ. În 1953 Vittorio Valletta a decis să investească masiv într-o linie de producție gigantică pentru ultimul model de Fiat. Doi ani mai târziu epoca producției de masă a transformat străzile din Italia datorită culorilor noului autoturism Fiat 600. În aceeași perioadă competiția feroce dintre ENI, Edison și Montecatini a avut ca efect un progres important în industria petrochimică a Italiei, în ramura de producție a cauciucului sintetic și a fertilizanților. De asemenea, ajutorul primit prin Planul Marshall a creat un aflux de utilaje și know-how, deschizând noi orizonturi pentru multe firme italiene. [189]

Apoi, sfârșitul protecționismului departe de a reprezenta o catastrofă a revitalizat sistemul de producție al Italiei, forțându-l să se modernizeze și recompensând acele sectoare care deja funcționau bine. Capacitatea Italiei de a concura a fost de asemenea întărită de noi resurse de energie și de transformarea industriei oțelului. Descoperirea de către ENI a unor rezerve de metan și hidrocarburi în Val Padana și importul de combustibili lichizi ieftini au reprezentat o alternativă la importul de cărbune și a făcut ca anteprenorii italieni să-și reducă costurile. Cu toate că nu se poate afirma că statul italian a planificat într-un fel această perioadă de dezvoltare economică, datorită investițiilor în infrastructură, stabilității monetare, netaxării profitului activităților economice private și prin menținerea unor rate de creditare favorabile de către Banca Italiei, toți acești factori au contribuit la crearea condițiilor favorabile acumulării de capital și, ca o consecință directă, a investițiilor în industrie. [190]

Totuși, este evident că „miracolul economic” nu ar fi putut avea loc fără costul redus al forței de muncă care predomina în Italia. Nivelul mare al șomajului din această țară, în anii 50, a făcut ca oferta de muncă să depășească cererea cu consecințe asupra nivelului salarial. Puterea

sindicatelor de după război a fost efectiv distrusă deschizându-se calea creșterii productivității. Între 1953-1960 în timp ce producția s-a dublat, iar productivitatea muncitorilor a crescut cu peste 50%, dar salariile reale au stagnat. Cu costuri salariale atât de mici, firmele italiene erau extrem de competitive pe piețele internaționale.

În perioada 1951-1958 creșterea economiei italiene părea să se realizeze datorită cererii interne. Rata anuală de creștere a PIB era în medie de 5.5%, dar investițiile majore din acea perioadă erau mai puțin pentru export și în special pentru locuințe, lucrări publice și agricultură. Comerțul internațional încă nu devenise motorul economiei italiene. Această situație avea să se modifice drastic în anii 1958-1963. În primul rând rata de creștere a atins un nivel neatins până în acel moment de un stat nedezvoltat cu o creștere medie anuală a PIB de 6,6%. În plus, investițiile în utilaje și parcuri industriale a crescut cu o medie de 14% pe an semnificativ mai mare decât în perioada precedentă când a existat o creștere de doar 6%. Astfel, producția industrială s-a dublat în perioada 1958-1963, petrochimia fiind vârful de lance. Deasupra tuturor, exporturile au reprezentat factorul din spatele expansiunii economice cu o creștere medie anuală de 14,5%.

Efectul Pieței Comune a fost cât se poate de clar. Procentul bunurilor italienești destinate țărilor care au aderat la Piața Comună a crescut de la 23% în 1955, la 29,8% în 1960 și la 40,2% în 1965. [191]

Gama de bunuri produse și exportate de către Italia s-a modificat semnificativ. Exportul de textile și alimente au lăsat loc acelor bunuri de consum pentru care exista o cerere mult mai mare în țările industrial avansate și care s-au reflectat în venituri semnificativ mai mari: frigiderele, mașinile de spălat, televizoarele, automobilele, sculele, mașinile de scris, masele plastice erau vândute în cantități extraordinare. Simptomatic pentru creșterea importantă din timpul miracolului era apariția industriei de echipamente electrocasnice. În perioada postbelică aproape toate firmele aveau să devină renumite în Europa: în 1947 Candy producea o mașină de spălat pe zi, Ignis avea doar câteva zeci de muncitori și chiar Zanussi avea doar 250 de salariați în înregistrările sale. În 1951 Italia producea doar 18.500 de frigidere. În 1957 numărul acestora deja crescuse la 370.000, iar în 1967 a atins cifra de 3.200.000. În acel moment, Italia era a treia țară producătoare de frigidere din lume, după SUA și Japonia. Tot atunci Italia a devenit de asemenea cel mai mare producător de mașini de

spălat din Europa, Candy producând în acel moment o mașină de spălat la fiecare 15 secunde.

În spatele acestei transformări stăteau o serie de factori: abilitățile antreprenoriale ale proprietarilor firmelor italienești, capacitatea lor de a se autofinanța la începutul anilor 50, dorința lor de a adopta noi tehnologii și de a-și eficientiza continuu fabricile, exploatarea forței de muncă ieftină cu productivitate mare, absența pînă la sfîrșitul anilor 60 a unor sindicate puternice. Deseori noile fabrici funcționau în afara orașelor mari, Zanussi avea sediul și capacitatea de producție în orașul Pordenone, iar locuitorii acestui oraș își identificau transformările propriei existențe cu cele ale firmei.[192]

Industria de echipamente electrocasnice este exemplul cel mai concludent pentru expansiunea industriei italiene, dar nu a fost singurul. Producția automobilelor dominată de Fiat a fost în multe privințe sectorul care a propulsat economia. S-a estimat că în anii 1963-1964 aproximativ 20% din totalul volumului de investiții din Italia proveneau din deciziile luate de Fiat. Nu doar firmele mici care furnizau componente, dar ramurile de producție a cauciucului, oțelului, petrolului, componentelor

electrice, construcțiilor de drumuri erau influențate de aceasta.

O altă ramură în expansiune a fost cea a mașinilor de scris. Olivetti și fabrica sa model din Ivrea a reprezentat una din poveștile de succes din anii '50. Numărul mașinilor de scris crescând de la 151.000 în 1957 la 652.000 în 1961. Producția de mase plastice de asemenea a crescut de 50 de ori în perioada 1951-1961, exporturile crescând cu un procent similar. [193]

Localizarea geografică a zonelor industriale din Italia s-a extins spre sud către Bologna și spre est de-a lungul Val Padana pentru a ajunge până la Marea Adriatică. În 1961, anul recensământului național, numărul salariaților din industrie era de 38% din totalul populației active, în timp ce în agricultură numărul populației ocupate a scăzut la 30%. Balanța s-a modificat decisiv în direcția deschiderii Italiei de a face parte din grupul țărilor puternic industrializate. Una dintre aspectele cele mai izbitoare ale miracolului economic a fost caracterul său autonom. Planul lui Vanoni din 1951 încerca să promoveze o dezvoltare economică controlată, care să aibă în vedere factorii sociali și geografici. În realitate, creșterea economică a avut în totalitate o traiectorie proprie, răspunzând direct jocului liber

al pieței și producției. Prima distorsiune era cea referitoare la consum. Creșterea bazată pe export a determinat creșterea consumului de bunuri private, în general bunuri de lux, fără o dezvoltare corespunzătoare a bunurilor publice. Școlile, spitalele, transportul public și locuințele ieftine erau cu mult în urma avansului producției și a bunurilor de consum private. Miracolul economic arăta încă o dată importanța familiei individuale în societatea italiană. [194]

Anii de creștere economică (1958-1963) au accentuat de asemenea dualismul în economia italiană. Pe de o parte, existau sectoarele dinamice formate din firme atât mari cât și mici cu productivitate crescută și avansate tehnologic. Pe de altă parte, existau sectoarele tradiționale ale economiei cu productivitate redusă care absorbeau forța de muncă, dar reprezentau o ancoră pentru economia italiană.

În final, miracolul a accentuat dezechilibrul existent între nord și sud, cu câteva excepții, toate ramurile economice cu creștere rapidă erau situate în nord-vest și în câteva părți din centru și nord-est. Acolo exista capitalul, resursele, experiența profesională concentrate în mod tradițional și firmele exportatoare au înflorit într-un număr fără precedent. [195]

În plus, relațiile industriale erau mai puțin intense decât în țările puternice dezvoltate europene. Mussolini a înființat patru confederații sindicale (în industrie, agricultură, comerț și sistem bancar) pentru a acționa ca o umbrelă pentru industrie. Structura sindicală fascistă s-a prăbușit la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, aceasta nefiind înlocuită de o structură sindicală puternică. [196]

Anii reconstrucției au reprezentat începutul unei perioade de 40 ani de creștere economică susținută pentru Italia, perioadă presărată de crize dintre care unele cu efecte serioase asupra societății italiene. La început această perioadă a fost marcată de anii cu creștere rapidă și a contrastat cu anii sacrificiului și mizeriei din timpul războiului. Din acest motiv a primit titlul de „Miracolul Economic”. Industria, construcțiile, exportul și investițiile au crescut cu o rată cuprinsă între 9-11 % pe an. Anul 1963 a marcat sfârșitul acestei faze miraculoase inițiale, acesta fiind anul revendicărilor salariale, al creșterii prețurilor inflaționiste și a pierderii competitivității de către exporturile italiene, ceea ce a avut repercursiuni serioase pentru balanța de plăți a țării. [197]

Companiile de stat de asemenea au realizat investiții în sectoarele energetice și industriale.

Aceste entități reprezentau alte moșteniri ale istoriei țării. Institutul pentru Reconstrucția Industrială (IRI) a fost înființat în 1933 pentru a superviza companiile sub control public din domeniile producției de oțel, prelucrătoare de metal, construcții navale, transport și bănci. IRI a dat naștere unor holdinguri precum ENI (Agenția Națională a Hidrocarburilor) pentru a putea investi în extragerea și distribuirea gazului metan. Companiile controlate de stat se bucurau de un acces la credite preferențial ceea ce va face ca acestea să realizeze 20% din totalul investițiilor din industrie în anii '50. Pe măsură ce Italia avansa către frontiera tehnologică, dirijarea resurselor de către birocrați a devenit din ce în ce mai problematică și, astfel, justificarea pentru intervenția statului în deciziile private avea să se reducă. Deschiderea către Europa și faptul că producătorilor le era permis să se alimenteze cu surse alternative de materii prime au redus problema resurselor care ar fi putut descuraja investițiile.

8.4 Birocrația și alocarea arbitrară a resurselor

Mîna grea a statului, clientelismul și barierele impuse competiției născute de acestea au creat probleme majore. Politicile și activitățile de investiții ale companiilor de stat au început din ce în ce mai mult să favorizeze anumite regiuni și interese industriale în defavoarea unei creșteri economice generalizate. [198]

Modul cum a funcționat statul republican italian a fost foarte diferit de predecesorul său fascist, de la care a moștenit o mare parte din birocrație. Prin intermediul holdingurilor și agențiilor de stat precum IRI, fondat de Musolinni, și ENI, fondat în 1950, statul deținea sau controla sectoare importante din economia italiană. La jumătatea anilor '50, trei din cinci funcționari proveneau din sud, chiar dacă acea regiune reprezenta mai puțin 1/3 din populația țării. Oportunitățile pentru corupție și crimă organizată erau considerabile. În această privință republica se încadra într-o tradiție care își avea originile în perioada unificării. Oricine controla statul italian era bine poziționat pentru a oferi privilegii direct și indirect. Politica din Italia postbelică, oricît ar fi fost de efervescentă politic și religios, reprezenta în primul rînd o luptă pentru a deține funcții în stat și pentru a obține acces la privilegii și resurse. [199]

Sectorul public a devenit un domeniu economic lipsit de răspundere, ce susținea artificial ocuparea forței de muncă în industrii falimentare. Mai rău, sectorul public imens lăsat de fascism și numărul mare de agenții guvernamentale create în domeniile sănătății, asistenței și serviciilor sociale, asigurarea locuințelor a jucat un rol important în promovarea clientelismului și corupției care a devenit atât de răspândită în ultimii ani ai guvernării creștin democrate. Partidele de guvernământ, în special Partidul Creștin Democrat, au preluat controlul direct al sectorului public și l-au folosit pentru a oferi „locuri de muncă” membrilor de partid și alegătorilor fideli. [200]

Locurile de muncă din alte agenții guvernamentale au fost utilizate în mod similar, și controlul celor mai multe dintre bănci, a permis politicianilor să acorde credite ipotecare numai propriilor suporteri. Locuințele, sănătatea, pensiile și așa mai departe, de asemenea, au fost alocate după aceleași criterii. Și pentru că această situație să devină insultătoare, fondurile companiilor publice, băncilor și diferitelor agenții au fost jefuite pentru a furniza finanțare partidelor politice și sutelor de angajați, birourilor impunătoare, flotelor de automobile de

serviciu, publicității generoase și divertimentului. Politicienii au acordat companiilor private din ce în ce mai multe contracte de achiziții publice, după ce primeau mită, scandalurile de corupție fiind pur și simplu vârful aisbergului corupției politice. Pentru toate acestea, desigur, nu poate fi dată vina numai pe moștenirea fascismului. Au fost și alți factori: un set de valori „mediteraneene”, în special în sud, care pune familia deasupra legii și a binelui comun, lipsa unei alternative politice clare, deoarece comuniștii au fost eficienți numai în opoziție. Potrivit Lordului Acton, „puterea corupe, iar puterea absolută corupe absolut”. În cazul Italiei postbelice s-ar putea modifica acest enunț, afirmându-se că puterea corupe absolut permanent. [201]

În timp, sistemul clientelar al privilegiilor apărut în timpul guvernării creștin democratice, a început să caracterizeze întreaga politică națională italiană. Celelalte partide au urmat o politică similară în orașele și districtele pe care le controlau, sprijinindu-și prietenii și acționând în favoarea clientelei politice. În anii 1950 corupția era aproape monopolul creștin democraților, dar în deceniile următoare socialiștii care au guvernat orașele din nord i-au imitat cu un succes considerabil. În politică, corupția este în deosebi

produsul oportunității. Din punct de vedere economic sistemul era extrem de ineficient și defavorabil inițiativei private și alocării eficiente a resurselor. „Miracolul economic” italian a avut loc mai degrabă în ciuda, decât datorită sistemului politic. [202]

Și totuși, stabilitatea postbelică a fost condiția crucială pentru performanța economică a țării și în consecință a transformărilor sociale. Iar aceasta stabilitate s-a păstrat aparent paradoxal datorită aranjamentelor instituționale descrise anterior. [203]

8.5 Contextul internațional

În Germania o măsură guvernamentală de succes în crearea mediului economic s-a reflectat în nivelul scăzut al costurilor care reprezenta doar jumătate din nivelul costurilor din Marea Britanie în prima jumătate a anilor 50. Firmele mici și medii erau nevoite, pentru a supraviețui, să reducă costurile. Aceasta a făcut ca firmele germane să devină extrem de competitive pe piețele internaționale. Exporturile au înflorit de la 9% din venitul național în 1950 la 19% în 1960. Condițiile externe erau favorabile refacerii

Germaniei. Cererea de pe piața europeană a făcut să prospere firmele germane specializate în bunuri de capital. Criza coreeană a stimulat cererea pentru bunuri de capital pretutindeni în lume. Creșterea rapidă a exporturilor a făcut ca investițiile să fie profitabile și atractive. Investițiile reprezentau aproximativ 25% din PIB cu mult peste media europeană. Investițiile și exporturile reprezentau componentele creșterii rapide. Iar consumul privat și guvernamental a crescut relativ încet. [204]

Amintirile abuzului de putere al statului a dus la o descentralizare politică, încurajând competiția sănătoasă pentru investiții, între guvernele regionale (landuri). „Ordo-liberalismul”, ideologia intervenției minime a guvernului în funcționarea economiei, ținută în viață în anii '30 de către academicieni precum Walter Eucken și colegii săi din Școala de la Freiburg, acum a venit ca o reacție împotriva erei naziste. Economiști precum Wilhelm Ropke și Alfred Muller Armack au furnizat Partidului Liber-Democrat muniția ideologică pentru a lupta împotriva restricțiilor economice. Astfel, Germania a eliminat controlul prețurilor mai rapid și mai intens decât cele mai multe țări europene. Politicile monetare și fiscale erau simple și stabile. Surplusurile bugetare au fost

directionate în investiții. Reducerea personalului și a taxelor pe venit aplicate firmelor au favorizat economisirea privată. Rezultatul a fost canalizarea resurselor adiționale în industriile prelucrătoare de metal în care Germania avea un avantaj comparativ și pentru care exista o cerere robustă. [205]

Un moment important a fost cel al abolirii prețurilor administrate. În iarna anului 1948, aliații l-au numit ca director al activităților economice pe economistul Ludwig Erhard. Un antinazist autentic, Erhard era un economist adept al pieței libere care împartășea multe dintre credințele și ideile lui F.A. Hayek.[206]

El credea că regulile economice ale Aliaților agravau situația. Germania era încă

prinsă într-un un sistem masiv de redistribuire și control al prețurilor, moștenit de la naziști. Nu avea dreptul să modifice prețurile administrate fără aprobarea conducerii aliate. Dar nu a existat nicio cerință pentru aprobarea de către aliați a eliminării complete a sistemului, probabil, deoarece nimeni nu crezut că putea fi realizată o eventuală eliminare a sistemului prețurilor administrate.

Aceasta este exact ceea ce a făcut Erhard, pur și simplu a abolit cele mai multe dintre prețurile administrate, fără a-l informa pe generalul aliat

Lucius Clay, făcînd acest anunț la radioul public. Brusel, Germania a avut o economie funcțională din nou. Piața neagră a dispărut și bunurile au reapărut în vitrinele magazinelor. [207]

Guvernul nu s-a obținut de la orice intervenție în economie, s-a creat o economie de piață socială prin apariția ajutorului de șomaj și a pensiei publice care a oferit muncitorilor securitatea și protecția de care aveau nevoie pentru a accepta un mediu intens competitiv. De asemenea, exista proprietate publică în sectoarele de transporturi și utilități. Companiile mari din ramura de generare a electricității au primit accesul preferențial la creditele disponibile datorită Planului Marshall. În contrast cu Marea Britanie, unde costul cu forța de muncă a crescut cu aproximativ 50% pe parcursul anilor '50, în Germania a crescut nesemnificativ. [208]

Acest nivel salarial s-a aflat în spatele creșterii productivității, una dintre explicații fiind că sindicatele nu au anticipat pe deplin dezvoltarea economică și creșterea veniturilor. Dar chiar și această explicație este greu de acceptat, întrucît sindicatele nu și-au revizuit așteptările și nu și-au adaptat comportamentul în cea de-a doua parte a deceniului. Este posibil ca amintirea șomajului din anii '30 și privațiunile și inflația din anii '40 să explice de ce sindicatele nu au fost mai

agresive. Oricum este imposibil de acceptat ca muncitorii germani nu ar fi acționat în absența unor aranjamente organizaționale în privința revendicărilor salariale. [209]

În contrast, Franța suferea de exporturi reduse și pierderi cronice ale rezervei. Inflația și deteriorarea competitivității externe reflecta nivelul mare al cererii guvernamentale. Pentru a rezista presiunii, autoritățile franceze au instituit o serie de controale ale comerțului și schimbului internațional, transformând astfel Franța în una dintre țările cu cele mai semnificative bariere protecționiste din OEEC (Organizația pentru Cooperare Economică Europeană). Răspunzând plîngerilor producătorilor, cărora le era foarte greu să facă față competiției mărfurilor importate, guvernul a sfidat planul OEEC de eliminare a taxelor vamale. În 1952 a reintrodus taxe vamale ca răspuns la dificultățile balanței de plăți. În 1954 a început din nou să elimine taxele vamale și să relaxeze restricțiile monetare. Aceste restricții comerciale puternice nu au eliberat presiunea balanței de plăți. În comparație cu Germania a cărei balanțe comerciale era în surplus în 1951 cheltuielile guvernamentale ale Franței erau în creștere pentru a putea susține conflictul din Algeria. Pe piața valutară

neoficială rata de schimb a dolarului depășea cu mult rata oficială. [210]

Pierderile bugetare continue au forțat în cele din urmă autoritățile franceze să devalorizeze moneda în 1957. Dar din nou a existat o pierdere a competitivității care reflectă eșecul guvernului de a adopta politici complementare. Deși guvernul căuta să încurajeze limitarea salariilor, avea un obicei de a stimula grevele. Autoritățile, în mod regulat, au acceptat creșteri salariale pentru a cumpăra pacea socială, de exemplu, greva generală din august 1953. Un plan pe 18 luni a căutat din nou să cumpere pacea socială, de această dată crescând salariile cu 10%.

La baza acestor probleme era fragmentarea relațiilor industriale. Sindicatele puternice cu diferite orientări ideologice își puteau mobiliza membri pentru greve și demonstrații. Amintirea Comunei din Paris în care 20.000 de muncitori au murit, limita capacitatea guvernului de a menține un echilibru. Din aceste motive a apărut o reducere a competitivității internaționale care a determinat guvernul să se bazeze pe restricții pentru a menține balanța externă. Rata de investiții a scăzut în prima jumătate a anilor '50. Totuși, datorită distrugerilor nesemnificative din timpul războiului, economia a revenit la nivelele de producție de dinainte de război, iar venitul pe

cap de salariat se apropia de nivelul mediu european. [211]

Irlanda, Marea Britanie și Belgia au avut rezultate slabe atât în termeni absoluți cât și relativi. Pentru Irlanda principalul obstacol împotriva creșterii erau politicile restrictive moștenite din anii anteriori, începînd cu taxele vamale impuse de către guvern în anii 30. [212]

În perioada 1950-1960 rata medie de creștere anuală a Irlandei era de doar 1/3 în raport cu cea din vestul Europei. Aceasta avea să culmineze cu recesiunea din 1956 care a devenit extrem de alarmantă pentru restul Europei.

Performanțele economice ale Marii Britanii din anii '50 erau la fel de dezamăgitoare. Deși capacitatea de producție a fost restabilită destul de repede, Marea Britanie nu a implementat tehnologiile moderne, fiind depășită de țări precum Suedia și Danemarca. Guvernarea conservatoare din 1951-1955, căutînd să evite grevele, a devenit un factor de concesii în locul unuia de schimbare. Întrucît sectoarele naționalizate reprezentau 1/5 din economia britanică, aceasta constituia un impediment considerabil pentru creștere, iar în administrarea sectorului public, Marea Britanie nu a implementat nici abordarea planificării sistematice a Franței, dar nici orientarea către

piața liberă a Germaniei. Nu exista niciun fel de plan sau investiții coordonate în diferitele ramuri industrializate. Abordării guvernului îi lipsea coerența. Un bun exemplu este reprezentat de căile ferate în care s-au realizat investiții majore în a doua parte a anilor '50, dar fără să existe o strategie coerentă. Între timp, sectorul privat a fost lovit puternic de competiția produselor venite din Germania și a altor țări europene. Politica de competiție agresivă a fost percepută ca incompatibilă cu abordarea britanică de organizare a economiei. Adoptarea legii practicilor restrictive în 1956 a avut ca efect creșterea costurilor marginale de aproape două ori în raport cu Germania și apariția unor profituri supranormale. Iar unde managerii nu performau, obstacolele birocratice stăteau în calea preluării acelor companii de către competiție. [213]

Deloc surprinzător, creșterea economică a fost dezamăgitoare, în special exportul. Între 1955-1960 exporturile au crescut ca valoare abia cu 20%. În aceeași perioadă, exporturile RFG au crescut cu aproape 50%. Marea Britanie nu făcea parte dintre membrii Comunității Economice Europene. Marea Britanie a aderat la EFTA (Asociația Europeană a Liberului Schimb) care nu permitea o piață la fel de competitivă ca cea

rezultată în urma tratatului de la Roma. Marea Britanie era reticentă să schimbe orientarea dinspre Commonwealth către Europa. Cheltuielile militare absorbeau 8% din PIB în anii 50, în contrast cu Germania unde acestea reprezentau doar 4%. Situația era similară și în Belgia, care experimentase o centralizare semnificativă în anii 30. [214]

Formarea Comunității Economice Europene în 1958 a fost unul dintre cei mai importanți factori de dezvoltare a economiei europene în a doua parte a secolului XX. [215]

În timp ce prosperitatea a creat o națiune bogată, noile valori materialiste erau fundamental diferite de cele ale societății dominată de agricultura de subsistență. Pentru mai mult de un deceniu, Italia părea a-și fi pierdut moștenirea culturală. Apoi creșterea economică a încetinit, culminând cu o depresiune bruscă din cauza crizei petrolului. Pentru prima dată în acea generație, au apărut în Italia un nivel înalt al șomajului și o reducere a producției. [216]

8.6 Structura taxelor

Politicile economice și fiscale au jucat un rol foarte important. Creditul și sistemul fiscal au finanțat sistemul public fără inflație. Sistemul de taxe, în ciuda slăbiciunii sale și a inechității, colecta venituri importante. Existau sindicate, dar acestea nu solicitau creșteri excesive de salarii; desigur explicația ar fi că exista un șomaj ridicat.

Deși dezvoltarea antreprenorială era limitată la un grup de rentieri creat într-un mediu paternalist și feudal, a fost găsită o soluție pentru a crea întreprinderi publice în domeniul oțelului, petrolului, petrochimiei, utilităților și a sistemului bancar. Antreprenoriatul a devenit acceptabil din punct de vedere social .

Povara fiscală la toate nivelurile de guvernare a fost considerabilă în Italia, chiar înainte de Al Doilea Război Mondial, ajungând la aproape 20 % din venitul național în 1938. Prin 1952, fiscalitatea a reatins acest nivel și prin 1961 a crescut la 24 % din venitul național. Dacă se adaugă contribuțiile la asigurările sociale, acest raport a crescut la aproape 36 % în 1961. În legătură cu Produsul Național Brut, sarcina fiscală era 31 %, aproape o treime din aceasta fiind atribuit sistemului de securitate socială.
[217]

Impozitul asupra companiilor, care a fost introdus în Italia în 1954, este considerabil diferit de impozitele pe profit din cele mai multe alte țări. Acesta constă într-un impozit 15 % pe profit pentru companiile cu o cifra de afaceri de peste 6 % din capitalul social al companiei investit, precum și un impozit 0,75 % pe capitalul reinvestit.

Scutiri fiscale au fost aplicate în sud, acestea putând fi clasificate după cum urmează: scutiri acordate profiturilor realizate în sud, scutiri acordate profiturilor realizate în orice parte a țării, dar investite în sud și diverse concesiuni în domeniul impozitării indirecte. [218]

Concluzii:

Deși Italia a fost una dintre țările care nu au avut performanțe economice în perioada interbelică și, în plus, a fost una dintre țările ale cărei unități industriale au fost afectate de război, a reușit în două decenii să treacă de la statutul de țară subdezvoltată la cel de țară industrializată, devenind una dintre puterile economice importante ale Europei.

Cei mai importanți factori care au determinat această creștere economică spectaculoasă, cunoscută ca „Miracolul economic italian”, pot fi clasificați în factori interni și externi.

Pe de-o parte, faptul că Italia a fost învinsă în Al Doilea Război Mondial a determinat o schimbare instituțională radicală, ca urmare a înlăturării unei părți importante dintre cei care ocupau funcții în administrația fascistă, dar și ca urmare a repulsiei societății italiene față de vechiul sistem, înlăturînd inclusiv monarhia.

Sistemul corporațiilor, reglementările stricte și protecționismul au fost înlăturate imediat după ce s-a încheiat războiul, iar politicile economice adoptate de către Luigi Eniaudi, un economist liberal, au favorizat apariția unei economii de piață eficiente.

Pe de altă parte, țările învingătoare (Franța și Marea Britanie) au adoptat măsuri economice asemănătoare celor existente în țările înfrînte, în perioada postbelică. Marea Britanie a fost influențată de economistul J.M. Keynes, care propunea controlul economiei, iar guvernul laburist condus de Attlee a mers chiar mai departe, naționalizînd multe ramuri industriale. Franța a adoptat o politică dirijistă și protecționistă. Deși în aceste țări distrugerile nu

s-au ridicat la nivelul țărilor învinse și astfel activitatea industrială a fost reluată fără dificultăți majore, politicile economice greșite au împiedicat o creștere economică importantă, permițând competitorilor (Italia și R.F.G.) să domine piețele europene.

Așadar, sistemul economic fascist a fost complet înlocuit cu un sistem favorabil pieței libere, cu excepția proprietății de stat asupra unei părți importante din industrie și sistemul bancar. Această moștenire fascistă s-a dovedit a fi o ancoră pentru economia Italiei după jumătatea anilor 50. Dar, în primul deceniu de după război, statul era singurul capabil să repună în funcțiune capacitatea de producție industrială, contextul nefiind favorabil realizării unei privatizări reale, existînd riscul ca unitățile industriale de stat să fie transformate în ruine devastate. Dar deîndată ce economia italiană a început să funcționeze și exporturile au crescut semnificativ, îndeosebi de produse electrocasnice realizate de sectorul privat, problemele de administrare a companiilor de stat au început să se manifeste. Totuși, acest neajuns poate fi considerat un preț plătit pentru a obține stabilitate politică într-o țară cu o bogată tradiție a revoltelor și răsturnărilor de regim politic.

Corporatismul

Concluzii finale

Ideologia fascistă s-a conturat prin intermediul miturilor și raportării la un trecut prezentat într-o manieră idealizată. Acordarea de privilegii, fie direct, fie prin intermediul barierelor la intrare pe piață impuse și sancționate prin lege, structurarea ierarhică a societății reprezintă elemente comune corporatismului și sistemului breslelor din Evului Mediu. Însă fasciștii au ignorat faptul că sistemul breslelor a fost inferior sistemului de piață liberă, competiția dintre cele două ducând la falimentul sistemului breslelor. Specializarea și productivitatea crescută ca urmare a diviziunii muncii în comparație cu sistemele de subzistență i-au permis sistemului breslelor să reprezinte o etapă importantă în evoluția economică a omenirii, dar rigiditatea în inovare ca urmare a regulilor stricte și costurilor ridicate ca urmare a barierelor la intrare rezultate din acordarea privilegiilor și implicit a excluderii tacite a celorlalți, au reprezentat limitări care au dus în final la prăbușirea sistemelor breslelor.

Cînd schimbul liber, apariția unor fabrici, precum și alte influențe au împiedicat breslele să-și reglementeze independent cantitățile de bunuri care intră pe piață, întreaga organizare de breaslă a devenit nulă în măsura în care caracterul

monopolist a existat. Stabilirea monopolistă a prețurilor și măsurile similare care influențează formarea prețurilor, au avut de-a face cu cantități mai mari de produse lansate pe piață. Inițial, pentru a fi menținute izolate, aceste persoane au fost ignorate de întreaga breaslă sau, respectiv, de toți monopolistii (fiind numiți „tăietori de preț”). Când a fost anulată puterea coercitivă a breslelor de a controla cantitățile de mărfuri de pe piață, capacitatea lor de reglementare nu mai putea fi pusă în aplicare. Cea mai febrilă preocupare a tuturor membrilor unei bresle a fost întotdeauna reglementarea introducerii pe piață a produselor manufacturate, astfel încât să fie vândute doar acele cantități care corespund interesului lor. Cei care au intervenit în aceste reglementări au fost întotdeauna considerați de bresle ca adversarii lor cei mai periculoși, împotriva cărora încontinuu făceau apel la guverne pentru protecție. Încălcarea activității lor de reglementare, care a fost realizată de cantitățile mari de produse furnizate de industria de mare amploare, a semnat sfârșitul sistemului de breaslă.[219]

Pe de altă parte, individualismul și competiția specifice liberalismului clasic erau atât de diferite de învățăturile creștine, încât au fost considerate ca principii opuse moralei creștine care au dat frâu liber pasiunilor umane. Biserica Catolică a

perceput negativ doctrinele economice moderne, atât liberalismul secular, cât și comunismul reprezentau amenințări directe. În parte, respingerea modelelor economice avea la bază credința că oamenii pot lucra fericiți împreună, avînd ghizi înțelepți, care să-i coordoneze. Aceste idei au fost apoi preluate de către cei care doreau instituirea unui regim fascist.

Dar ideea fundamental greșită, care își are originea în imaginea Adunării Stărilor din Evul Mediu, dar și într-o eroare a teoriei economice clasice, considera că, în mod natural, societatea umană este structurată în clase. În realitate, clasele sociale sînt rezultatul intervenției statului în organizarea societății. Sindicalismul revoluționar susținut de francezul Georges Sorel încerca de asemenea să concilieze conflictul de clasă prin intermediul unei revoluții politice și culturale care să ducă la cooperare și la eliminarea sistemului democratic, deși recunoșteau că existența contradicțiilor dintre clase nu este inerentă capitalismului. Piața liberă creează două ipostaze în care se află fiecare om, de furnizor pe cel puțin o piață (de exemplu, de furnizor al forței de muncă) pentru a putea fi client pe nenumărate alte piețe.

Corporatismul poate fi văzut ca o alternativă atât pentru capitalism cât și pentru comunism.

Scopul a fost să combine muncitorii și angajatorii în aceeași organizație care să acopere în întregime o ramură economică care va reglementa producția și va garanta bunele relații industriale. [220]

Caracteristica principală a corporatismului este reprezentată de intervenția statului în economie și, ca o consecință directă, de alocarea arbitrară a resurselor. Echilibrul pieței, cel care transmite informații producătorilor și consumatorilor în special prin intermediul prețurilor, este distrus, iar decizia politică va favoriza în mod necesar una dintre părți în detrimentul celeilalte. Dar mai grav, intervenția statului în economie este suboptimală, determinând stagnarea sau chiar regresul economic. Metodele prin care se încearcă dirijarea economiei nu sînt specifice doar fasciștilor, aceștia au fost doar primii care au experimentat intervenția statului în economie în secolul XX.

Sistemul „*dialogului tripartit*” (statul corporatist) a fost instituit în anul 1927, Carta Muncii (Carta del Lavoro), impunînd 22 de corporații corespunzătoare ramurilor economice, formate din reprezentanți ai patronatului și ai muncitorilor, lor alăturîndu-li-se reprezentanți ai guvernului; corporații reunite la nivel național într-un Consiliu al corporațiilor.

Efectul contractelor colective impuse a fost reducerea salariilor reale, dar experiența fascistă nu i-a împiedicat pe politicienii europeni să preia acest model. Statul corporatist, (spre deosebire de statul totalitar comunist) recunoaște dreptul de proprietate al cetățenilor, dar „naționalizează” dreptul de decizie.

Scopul existenței corporațiilor în care sînt reunite forțat sindicatele și patronatele a fost unul pur economic, nicidecum unul social: crearea unei economii capabile să susțină campanii militare.

Ar fi naiv să se creadă că această concentrare absolută a puterii în mâinile statului fascist nu are nici o legătură cu economia. Este imposibil ca o suprastructură absolut centralizată să aibă o bază descentralizată; suprastructura fascistă totalitară presupune și o economie totalitară pe deplin controlată de stat. Statul fascist, fără a înlătura din punct de vedere formal proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, se dovedește a fi de fapt stăpînul economiei naționale. [221]

De asemenea, corporatismul este caracterizat de intervenția statului în economie, birocrație și o rată înaltă de impozitare. Deși la început reprezentanții marilor companii, s-au opus categoric unui astfel de model politic, în scurt timp ei au sesizat avantajul pe care l-au dobîndit

asupra competitorilor mai mici. Noile întreprinderi sau cele care nu colaborau direct cu statul, au fost cumpărate de marile companii, din cauza inflației, încă din timpul Primului Război Mondial, când au apărut primele companii mari, rezultate din privilegiile acordate de stat.

Statul corporatist a reprezentat încercarea lui Mussolini de a utiliza monopolul puterii câștigat de fasciști în Italia în anii 1920 pentru a reconfigura structura politică și economică a Italiei. Intenția sa a fost să distrugă democrația parlamentară vestică și capitalismul de tip laissez-faire fără să le înlocuiască cu un sistem comunist precum cel din Uniunea Sovietică. O parte din idei și cei mai mulți dintre termenii folosiți au derivat din angajamentul sindicalist timpuriu, deși îmbinarea dintre sindicalism și naționalism au creat instituții cu o structură autoritară mai apropiată de fascism. [222]

Principiul fundamental al corporatismul este simplu: e vorba de subordonarea intereselor particulare interesului general, deci interesului național, și de suprapunere a claselor sociale, colectivității. În consecință, nu mai pot exista greve, demonstrații și conflicte între clase, acestea trebuind să colaboreze între ele. Statul arbitru, statul regulator, organizează clasele sociale. [223]

Pe plan economic, de pe urma statului fascist cel mai mult a profitat capitalul financiar. Statul îi oferă o mînă ieftină de lucru, care nu face greve, nu cere majorarea salariilor sau îmbunătățirea condițiilor de muncă. Acest stat îi asigură comenzi masive pentru înarmarea armatei etc. În acest sens, statul fascist reprezintă un paradis pentru capitalul financiar.[224]

Deși la început, regimul fascist a adoptat o politică apropiată de modelul liberalismului clasic de tip laissez-faire, dorința de a crea un imperiu măreț și de a transforma Italia într-o putere militară, l-a determinat pe Mussolini să abandoneze această politică și să încerce implementarea modelului din timpul războiului prin care să înregimenteze întreaga societate și să acționeze ca într-o permanentă stare de război. Dar încercările artificiale de a crea o economie capabilă să susțină un conflict militar și consecințele negative ale acestor politici, i-au forțat să intervină și mai mult în economie pentru a încerca să repare distorsiunile apărute ca urmare a măsurilor anterioare. Treptat, regimul condus de Mussolini s-a îndreptat către modelul comunist, fiind forțat să naționalizeze băncile și întreprinderile industriale. Astfel, corporatismul apare nu doar ca o cale de mijloc între sistemul

pieței libere și comunism, dar și ca o etapă intermediară.

Eșecul campaniilor militare din perioada 1940-1943, este rezultatul eșecului de a construi o economie puternică. Deși scopul declarat nu a fost de a îmbunătăți neapărat condițiile de trai ale cetățenilor Italiei, politicile economice ale fasciștilor au eșuat inclusiv în privința scopurilor propuse. Italia nu a atins niciun moment, în timpul regimului fascist, acel nivel de autosuficiență necesar pentru ca Italia să fie o forță militară importantă. Prețul politicii de autarhie a fost plătit de cetățenii de rînd ai Italiei, nivelul de trai reducîndu-se într-o proporție importantă.

Cei mai importanți economiști italieni din acea perioadă, Vilfredo Pareto și Luigi Einaudi, au susținut că ar fi fost mult mai bine pentru economia Italiei să păstreze sistemul pieței libere pe care fasciștii l-au implementat în primii ani. Demonstrația acestor afirmații avea să fie realizată de Luigi Einaudi, care după război a realizat un program de reformă a economiei italiene favorabil pieței libere, ceea ce avea să ducă la o creștere economică spectaculoasă cunoscută ca „Miracolul economic italian”. Singurul element care nu a fost respectat din planul lui Einaudi a fost reprezentat de

menținerea proprietății de stat asupra unei importante părți din întreprinderile industriale și bănci. Acest fapt, avea să reprezinte o frână pentru economia italiană începând cu jumătatea anilor '60. Dar ceea ce a reprezentat o cauză a declinului economic a fost un factor de stabilitate politică.

Sectorul public imens lăsat de fascism și numărul mare de agenții guvernamentale create în domeniile sănătății, asistenței și serviciilor sociale a jucat un rol important în promovarea clientelismul și corupției care au devenit atât de răspândite în ultimii ani ai guvernării creștin-democrate, proprietatea publică devenind un domeniu economic lipsit de răspundere, ce susținea artificial ocuparea forței de muncă în industrii falimentare. Dar acest sistem clientelar a păstrat stabilitatea politică prin acordarea unor beneficii partidelor din opoziție pentru a susține guvernul. Pacea socială și politică din Italia postbelică a fost cumpărată cu prețul stagnării economice.

Bibliografie

Cărți

Aldcroft, Derek, *The european economy 1914-2000*, ed. Routledge, 2001

Allen, Larry, *The Global Economic System Since 1945*, ed. Reaktion Books, 2005

Blinkhorn, Martin, *Mussolini and Fascist Italy*, ed. Routledge, 2004

Bosworth, R.J.B., *The Oxford handbook of fascism*, ed. Oxford University Press , 2009

Cipolla, Carlo M., *Before The Industrial Revolution*, ed. Routledge, 1994

Cohen, Jon, *The Growth of italian economy*, ed. Cambridge University Press, 2001

Cook, Bernard A. , *Europe Since 1945*, ed. Garland Publishing, Inc., 2001,

Eichengreen, Barry, *European Economy Since 1945* , ed. Princeton University Press, 2008

Fratianni, Michele și Spinelli, Franco, *Italy in the Gold Standard Period, 1861-1914*, ed. University of Chicago Press, 1984

Gallo, Max, *Italia lui Mussolini*, ed. Politică, 1969

Ginsborg, Paul, *A History of Contemporary Italy: Society and Politics, 1943-1988*, ed. Palgrave Macmillan, 2003

Jelev, Jeliu, *Fascismul*, ed. Științifică, 1992

Judt, Tony, *A History Of Europe Since 1945*, ed. The Penguin Press, 2005

Kallis, Aristotle, *Fascist Ideology*, ed. Routledge, 2000

Keynes, J.M., *The Economic Consequences Of The Peace*, ed. Macmillan, 1919

Knight, Patricia, *Op.cit.*, p. 55

Lee, Stephen J., *Europe, 1890-1945*, ed. Routledge, 2003

Lomborg, Bjorn, Global crises, global solutions, ed. Cambridge University Press, 2004

Menger, Carl, Principles of Economics, ed. Terra Libertas, 2011

Morgan, Philip, Italian fascism 1915-1945, ed. Palgrave MacMillan, 2004

Neville, Peter, Mussolini, ed. Routledge, 2004

Pollard, John Francis , The Fascist experience in Italy, ed. Routledge, 1998

Roberts, David D., The syndicalist tradition and italian fascist, Apud Alfredo Rocco, Manchester University Press , 1979

Sarti, Roland, Italy, from the renaissance to the present, ed. Facts On File, 2004

Schnapp, Jeffrey Thomson , A primer of italian fascism, University of Nebraska Press, 2000

Sternhell, Zeev , The Birth Of Fascist Ideology, ed. Princeton University Press, 1994

Corporatismul

Strang, Bruce, *On the fiery march*, ed. Praeger Publishers, 2003

Townley, Edward, *Mussolini and Italy*, ed. Heinemann, 2002

Trivellato, Francesca, *Guilds, Innovation, and the European Economy, 1400–1800*, ed. Cambridge University Press, 2008

Wiarda, Howard J., *Corporatism and comparative politics*, ed. M.E. Sharpe, 1996

Yergin, Daniel, *The Commanding Heights*, ed. Touchstone, 1998

Zamagni, Vera, *The economic history of Italy, 1860-1990*, ed. Oxford University Press, 1998

Texte on-line

Barry Eichengreen And Peter Temin, *The Gold Standard and the Great Depression*, Harvard University, site: [http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic467999.files/October%2022%20and%2027%20-%20Trade%20Money%20and%20Finance/Eiche](http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic467999.files/October%2022%20and%2027%20-%20Trade%20Money%20and%20Finance/Eichengreen.pdf) ngreen.pdf, accesat 17.05.2011

Benedict XVI, *Caritas In Veritate*, Libreria Editrice Vaticana, site: [http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate_en.html], accesat 12.05.2010

Forte, Francesco, “Postwar Economic Growth, Italy”, în NBER Conferences, site: [<http://www.nber.org/chapters/c1543.pdf>], publicat in 1966, accesat 19.05.2011

Ioan Paul II, *Sollicitudo rei socialis*, Libreria Editrice Vaticana, site: [http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis_en.html], accesat 12.05.2010

Leon al XIII, *Rerum Novarum*, Libreria Editrice Vaticana, site: [http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum_en.html], accesat 12.05.2011

Morck, Randall K. și Yeung, Bernard, *Corporatism and the Ghost of the Third Way*, site: [<http://www.bepress.com/cas/vol5/iss3/art2/>], Berkeley Electronic Press, p.16 , accesat 22.05.2011

Mussolini, Benito, “Speech before the Chamber of Deputies“, *Discorsi del 1927*, site: [<http://www.worldfuturefund.org/wffmaster/reading/germany/mussolini.htm>], accesat 22.05.2011

Pius XI, *Quadragesimo Anno*, Libreria Editrice Vaticana, site: [http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno_en.html], accesat 12.05.2010

Richardson, Gary, *Medieval Guilds*, site: [<http://eh.net/encyclopedia/article/richardson.guil>ds], Economic History Association, postat la data 05.02.2010, accesat in 10.04.2011

vonBohm-Bawerk, Eugene, *Karl Marx and the Close of His System*, site: [<http://hussonet.free.fr/bohm.pdf>], accesat 14.05.2010

Note de subsol:

[1] Gary Richardson, Medieval Guilds, <http://eh.net/encyclopedia/article/richardson.guilds>, Economic History Association, postat la data 05.02.2010, accesat in 10.04.2011

[2] Francesca Trivellato, Guilds, Innovation, and the European Economy, 1400–1800, ed. Cambridge University Press 2008, p. 200

[3] Ibidem, p. 240

[4] Francesca Trivellato, Op.cit., p. 200

[5] Carlo M. Cipolla, Before The Industrial Revolution, ed. Routledge, 1994, p. 189

[6] Ibidem, p. 192

[7] Howard J. Wiarda, Corporatism and comparative politics, ed. M.E. Sharpe, 1996, p. 35

[8] Leon al XIII, Rerum Novarum, Libreria Editrice Vaticana, site: http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyc

licals/documents/hf_1-xiii_enc_15051891_rerum-novarum_en.html, accesat 12.05.2011

[9] Howard J. Wiarda, Op.cit., p. 39

[10] Ibidem, p. 14

[11] Randall K. Morck și Bernard Yeung ,
Corporatism and the Ghost of the Third Way,
Berkeley Electronic Press, 2010, p. 1

[12] Ibidem, p. 3

[13] Leon al XIII, Op.cit.

[14] Ibidem

[15] Randall K. Morck și Bernard Yeung ,
Op.cit., p. 10

[16] Leon al XIII, Op.cit.

[17] Pius XI, Quadragesimo Anno, Libreria
Editrice Vaticana, site:
http://www.vatican.va/holy_father/pius_xi/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno_en.html,
accesat 12.05.2010

[18] Randall K. Morck și Bernard Yeung ,
Op.cit., p. 16

[19] Ioan Paul II, Sollicitudo rei socialis,
Libreria Editrice Vaticana, site:
http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis_en.html, accesat 12.05.2010

[20] Benedict XVI, Caritas In Veritate,
Libreria Editrice Vaticana, site:
http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate_en.html,
accesat 12.05.2010

[21] Aristotle Kallis, Fascist Ideology, ed.
Routledge, 2000, p. 16

[22] Bruce Strang , On the fiery march, ed.
Praeger Publishers, 2003, p.14

[23] Eugene vonBohm-Bawerk, Karl Marx
and the Close of His System, site:
<http://hussonet.free.fr/bohm.pdf>, accesat
14.05.2010

[24] Zeev Sternhell , *The Birth Of Fascist Ideology*, Princeton University Press, 1994, p.19

[25] *Ibidem*

[26] *Ibidem*, p. 22

[27] *Ibidem*, p. 23

[28] *Ibidem*, p. 24

[29] Zeev Sternhell, *Op.cit.*, p. 57

[30] *Ibidem*, p.31

[31] Zeev Sternhell, *Op.cit.*, p. 33

[32] *Ibidem*, p. 229

[33] Derek Aldcroft, *The european economy 1914-2000*, ed. Routlege, 2001, p. 10

[34] Derek Aldcroft, *Op.cit.*, p. 11

[35] *Ibidem*, p. 12

[36] *Ibidem*

[37] Ibidem, p. 15

[38] Derek Aldcroft, Op.cit., p. 48

[39] Ibidem

[40] Ibidem, p. 49

[41] Derek Aldcroft, Op.cit., p. 50

[42] Ibidem

[43] Derek Aldcroft, Op.cit., p. 51

[44] Ibidem

[45] Ibidem2

[46] Philip Morgan, *Italian fascism 1915-1945*, ed. Palgrave MacMillan, 2004, p. 13

[47] Philip Morgan, Op.cit., p. 38

[48] Philip Morgan, Op.cit., p.39

[49] Michele Fratianni și Franco Spinelli, Italy in the Gold Standard Period, 1861-1914, ed. University of Chicago Press, 1984, p. 446

[50] Barry Eichengreen și Peter Temin, The Gold Standard and the Great Depression, Harvard University, site: <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic467999.files/October%2022%20and%2027%20-%20Trade%20Money%20and%20Finance/Eichengreen.pdf>, accesat 17.05.2011

[51] Philip Morgan, Op.cit., p.92

[52] Philip Morgan, Op.cit., p. 92

[53] Ibidem

[54] Philip Morgan, Op.cit., p. 25

[55] Martin Blinkhorn, Mussolini and Fascist Italy, ed. Routledge, 2004, p. 16

[56] Philip Morgan, Op.cit., p. 115

[57] Michael E. Newton, The Path to Tyranny: A History of Free Society's Descent Into Tyranny, ed. Elephtheria Publishing, 2010, p. 168

[58] Philip Morgan, *Op.cit.*, p. 115

[59] Martin Blinkhorn, *Op.cit.*, p. 45

[60] Philip Morgan, *Op.cit.*, p. 97

[61] Martin Blinkhorn, *Op.cit.*, p. 37

[62] Benito Mussolini, “Discorsi del 1927 “, Milano, 1928, p. 57

[63] Philip Morgan, *Op.cit.*, p. 97

[64] Martin Blinkhorn, *Op.cit.*, p. 45

[65] *Ibidem*, p. 44

[66] Martin Blinkhorn, *Op.cit.*, p. 41

[67] *Ibidem*, p. 38

[68] *Ibidem*

[69] Philip Morgan, *Op.cit.*, p. 98

[70] *Ibidem*, p. 97

[71] Jeffrei Thomson Schnapp, A primer of italian fascism, University of Nebraska Press, 2000, p. 103

[72] David D. Roberts, The sindacalist tradition and italian fascist, Apud Alfredo Rocco, Manchester University Press , 1979, p. 245

[73] Ibidem

[74] David D. Roberts, Op.cit., p. 246

[75] David D. Roberts, Op.cit., p. 246

[76] Ibidem, p. 247

[77] Ibidem

[78] David D. Roberts, Op.cit., p. 251

[79] Martin Blinkhorn, Op.cit., p. 41

[80] Ibidem, p. 42

[81] Ibidem

[82] Martin Blinkhorn, Op.cit., p. 43

[83] Philip Morgan, Op.cit., p. 106

[84] Philip Morgan, Op.cit., p. 106

[85] Ibidem, p. 107

[86] Ibidem

[87] Philip Morgan, Op.cit., p. 109

[88] Ibidem

[89] Ibidem, p. 110

[90] Ibidem, p. 107

[91] Philip Morgan, Op.cit., p. 108

[92] Philip Morgan, Op.cit., p. 108

[93] Ibidem, p. 157

[94] Ibidem

[95] Philip Morgan, Op.cit., p. 109

[96] Bosworth R.J.B., *The Oxford handbook of fascism*, ed. Oxford University Press , 2009, p. 158

[97] Philip Morgan, *Op.cit.*, p. 115

[98] *Ibidem*, p. 116

[99] Philip Morgan, *Op.cit.*, p. 116

[100] *Ibidem*, p. 117

[101] *Ibidem*

[102] Martin Blinkhorn, *Op.cit.*, p.34

[103] Philip Morgan, *Op.cit.*, p. 117

[104] *Ibidem*, p. 118

[105] *Ibidem*

[106] Philip Morgan, *Op.cit.*, p. 118

[107] Martin Blinkhorn, *Op.cit.*, p. 45

[108] Bosworth R.J.B., *Op.cit.*, p. 151

[109] Philip Morgan, Op.cit., p. 119

[110] Philip Morgan, Op.cit., p. 121

[111] Ibidem, p. 122

[112] Ibidem

[113] Ibidem, p. 119

[114] Philip Morgan, Op.cit., p. 119

[115] Ibidem, p. 120

[116] Ibidem

[117] Ibidem

[118] Philip Morgan, Op.cit., p. 121

[119] Patricia Knight, Op.cit., p. 66

[120] Ibidem, p. 67

[121] Patricia Knight, Op.cit., p. 67

[122] Philip Morgan, Op.cit., p. 123

[123] Ibidem

[124] Roland Sarti, Italy, from the renaissance to the present, ed. Facts On File, 2004, p. 62

[125] Ibidem, p. 63

[126] Martin Blinkhorn, Op.cit., p. 46

[127] Ibidem, p. 47

[128] Ibidem, p. 48

[129] Martin Blinkhorn, Op.cit., p. 48

[130] Ibidem, p. 49

[131] Philip Morgan, Op.cit., p. 156

[132] Ibidem, p. 158

[133] Ibidem

[134] Philip Morgan, Op.cit., p. 159

[135] Ibidem

[136] Ibidem2

[137] Philip Morgan, *Op.cit.*, p. 159

[138] *Ibidem*, p. 160

[139] *Ibidem*

[140] Philip Morgan, *Op.cit.*, p. 161

[141] *Ibidem*

[142] Jon Cohen, *The Growth of Italian Economy*, ed. Cambridge University Press, 2001, p. 67

[143] Philip Morgan, *Op.cit.*, p. 156

[144] Jon Cohen, *Op.cit.*, p. 68

[145] *Ibidem*, p. 64

[146] *Ibidem*

[147] Bosworth R.J.B., *Op.cit.*, p. 152

[148] Peter Neville, *Mussolini*, ed. Routledge, 2004, p. 169

[149] Patricia Knight, *Op.cit.*, p. 66

[150] *Ibidem*, p. 68

[151] Patricia Knight, *Op.cit.*, p. 70

[152] *Ibidem*

[153] Bosworth R.J.B., *Op.cit.*, p.153

[154] Bosworth R.J.B., *Op.cit.*, p. 154

[155] *Ibidem*, p. 155

[156] Bjørn Lomborg, *Global crises, global solutions*, Apud Frederic Bastiat, ed. Cambridge University Press, 2004, p. 638

[157] Bosworth R.J.B., *Op.cit.*, p. 155

[158] Peter Neville, *Op.cit.*, p. 169

[159] *Ibidem*

[160] Edward Townley, *Mussolini and Italy*, ed. Heinemann, 2002, p. 205

[161] *Ibidem*, p. 132

[162] Edward Townley, *Op.cit.*, p. 132

[163] *Ibidem*

[164] *Ibidem*, p. 134

[165] *Ibidem*

[166] Barry Eichengreen, *European Economy Since 1945* , ed. Princeton University Press, 2008, p.55

[167] Tony Judt, *A History Of Europe Since 1945*, The Penguin Press, 2005, p. 257

[168] Tony Judt, *Op.cit.*, p. 257

[169] Bernard A. Cook , *Europe Since 1945*, ed. Garland Publishing, Inc., 2001, p. 1084

[170] *Ibidem*, p. 1085

[171] Tony Judt, *Op.cit.*, p. 256

[172] Bernard A. Cook , *Op.cit* , p. 1085

[173] Larry Allen, *The Global Economic System Since 1945*, ed. Reaktion Books, 2005, p. 30

[174] Barry Eichengreen, *Op.cit.*, p. 67

[175] *Ibidem*, p. 115

[176] *Ibidem*, p. 112

[177] Bernard A. Cook , *Op.cit.*, p. 1085

[178] Bernard A. Cook , *Op.cit.*, p. 1085

[179] John Francis Pollard , *The Fascist experience în Italy*, ed. Routledge, 1998, p. 135

[180] Paul Ginsborg, *A History of Contemporary Italy: Society and Politics, 1943-1988*, ed. Palgrave Macmillan, p. 210

[181] Paul Ginsborg, *Op.cit.*, p. 211

[182] Tony Judt, *Op.cit.*, p. 257

[183] *Ibidem*, p. 259

[184] Barry Eichengreen, *Op.cit.*, p. 117

[185] Paul Ginsborg, *Op.cit.*, p. 211

[186] *Ibidem*, p. 212

[187] Paul Ginsborg, *Op.cit.*, p. 213

[188] Barry Eichengreen, *Op.cit.*, p. 115

[189] Paul Ginsborg, *Op.cit.*, p. 213

[190] Paul Ginsborg, *Op.cit.*, p. 213

[191] *Ibidem*, p. 214

[192] Paul Ginsborg, *Op.cit.*, p. 214

[193] *Ibidem*

[194] Paul Ginsborg, *Op.cit.*, p. 216

[195] *Ibidem*

[196] Barry Eichengreen, *Op.cit.*, p. 114

[197] Vera Zamagni, *The economic history of Italy, 1860-1990*, ed. Oxford University Press, 1998, p. 338

- [198] Barry Eichengreen, *Op.cit.*, p. 117
- [199] Tony Judt, *Op.cit.*, p. 258
- [200] John Francis Pollard , *Op.cit.*, p. 135
- [201] John Francis Pollard, *Op.cit.*, p. 135
- [202] Tony Judt, *Op.cit.*, p. 258
- [203] *Ibidem*, p. 259
- [204] Barry Eichengreen, *Op.cit.*, p. 94
- [205] *Ibidem*, p. 96
- [206] Daniel Yergin, *The Commanding Heights*, ed. Touchstone, 1998, p. 17
- [207] *Ibidem*
- [208] Barry Eichengreen, *Op.cit.*, p. 96
- [209] *Ibidem*, p. 97
- [210] *Ibidem*, p. 102

[211] Barry Eichengreen, *Op.cit.*, p. 105

[212] *Ibidem*, p. 118

[213] *Ibidem*, p. 122

[214] Barry Eichengreen, *Op.cit.*, p. 126

[215] *Ibidem*, p. 163

[216] Bernard A. Cook, *Op.cit.*, p. 1085

[217] Francesco Forte, “Postwar Economic Growth, Italy”, în *NBER Conferences*, 1966, pp. 165 – 206

[218] Francesco Forte, *Op.cit.*, pp. 165 – 206

[219] Carl Menger, *Principles of Economics*, ed. Terra Libertas, 2011, p. 127

[220] Patricia Knight, *Op.cit.*, p. 55

[221] Jeliu Jelev, *Fascismul*, ed. Științifică, 1992, p. 301

[222] Stephen J. Lee, *Europe, 1890-1945*, ed. Routledge, 2003, p.188

[223] Max Gallo, Italia lui Mussolini, ed. Politică, 1969, p. 289

[224] Jeliu Jelev, Op.cit., p. 301